BOËTHIUS

Útěcha z filozofie

AUDIOKNIHY CZ · AUDIOKNIHYCZ.CZ

Anicius Manlius Severinus Boëthius

Kniha I, metrum 1

Já, kdo jsem písně druhdy skládal v květu let,
teď k nápěvům jsem žalostným a smutným hnán.
Hle, rozedrané Múzy diktují mi vět,
a pravý pláč mi tvář i verš mé elegie zkrápí sám.
Jen jedno žádná hrůza nestihla jim vzít:
že ze své cesty mají doprovázet mne.
Co slávou mládí bylo kdysi, zelení mých dní,
teď smutnému mi starci úděl mírní jen.
Neb stáří přišlo přede dnem, zcela nenadále,
a bolest poručila, nechť v mých letech sedí dál.
Předčasně bílé vlasy slétly na má skalí
a chabá kůže chvěje se, kde tělo zemdlel žal.
Ó, blažen smrti dar, když v sladkých letech míjí
a tryská ke smutným, jen tam, kde volá hlas.
Žel, jak hluše obrátí se k těm, kdo zoufale ji chtějí,
a jak kruté brání oči, které pláčou, zavřít nás!
Dokud věrolomné štěstí drobnou přízní plálo,
div jediná mi hodina už hlavu neskryla.
Teď, když zakalilo lstivou tvář a stínem ztálo,
můj život bezbožný mé marné dny jen protáhl.
Proč, přátelé, jste tak mě často šťastným zvali?
Kdo padl, nestál pevně – jen z dálky se zdál dál.

Kniha I, prosa 2

Zatímco jsem si tyto věci sám pro sebe mlčky promýšlel a svou slzavou žalobu svěřoval úřadu pera, zdálo se mi, že nade mnou stojí žena

ctihodné tváře, s očima planoucíma a bystřejšíma, než jaká je obvyklá síla lidská, pleti živé a nevyčerpatelné síly, ačkoli byla tak sešlá věkem, že by se v žádném případě nedala pokládat za ženu mého věku. Postavu měla nejasnou. Hned se totiž držela obvyklé lidské míry, hned se zase zdálo, že vrcholkem své hlavy tluče do nebe; a když zvedla hlavu výš, pronikala samo nebe a klamala pohled lidí, kteří k ní vzhlíželi. Šat měla utkaný z nejjemnějších nitek, uměním prapodivným a z látky nerozluštitelné, a jak jsem se později od ní samé dozvěděl, ušila si ho svýma vlastníma rukama. Jeho vzhled – tak jako to bývá u obrazů zahalených kouřem – zastíralo cosi jako mlha zanedbaného stáří. Na dolním okraji bylo vetkáno řecké písmeno Π, nahoře zase Θ, a mezi oběma písmeny byly nakresleny jakési stupně na způsob žebříku, po nichž se dalo stoupat od nižšího písmene k vyššímu. Týž šat však byl na několika místech roztržen rukama jakýchsi násilníků a každý z nich si vzal, co mohl utrhnout. V pravici držela nějaké knihy, v levici žezlo.

Jakmile spatřila básnické Múzy stojící u mého lože a diktující slova mým slzám, chvíli byla rozrušena, oči jí planuly přísností, a pravila: „Kdo pustil tyto jevištní nevěstky k tomuto nemocnému? Vždyť ony mu nejenže jeho bolesti nijak neléčí žádnými léky, ale ještě je živí sladkými jedy. Jsou to právě ony, které svými neplodnými trny vášní dusí bohatou úrodu rozumu a navykají lidské mysli chorobě, místo aby ji od ní osvobozovaly. Kdyby snad vaše lichotky odváděly nějakého nevzdělance, jak je u vás obvyklé u sprostého lidu, bral bych to méně těžce – mně by při tom nic z mé práce neuškodilo –, ale tenhle muž, vychovaný studiem eleatů a akademiků? Odejděte raději, sirény sladké až k záhubě, a ponechte ho mým Múzám, aby ho vyléčily a uzdravily.“ Pokáraný sbor sklopil zahanbenější tvář k zemi, ruměnec vydal za přiznání studu, a smutně překročil práh. A já, jehož zrak byl zamlžen slzami tak, že jsem nedokázal rozpoznat, kdo ta žena tak vznešené vážnosti vůbec je, ztratil jsem řeč, oči jsem upřel do země

a mlčky jsem čekal, co udělá dál. Tu ona přistoupila blíž, posadila se na okraj mého lůžka a hledíc mi do tváře obtížené žalem a svěšené k zemi smutkem, těmito verši si posteskla nad zmatkem mé mysli:

Kniha I, metrum 3

Žel, do jak strmých propastí se mysl noří,
jak otupěla, opustila vlastní jas
a jen do temnot cizích touží jít a hoří,
když zemskou vichřicí ji dál a dál žene hlas
a svár nad jiné roste, zhoubná péče dus!

On, který kdysi volný pod otevřeným nebem
na étherných poutích rád stoupal k svým cílům,
rozpoznával růžového slunce svit a vděk,
hleděl do souhvězdí měsíce, jenž ledem vane,
a každou hvězdu, která v okruzích se mění
a strojí sobě dráhu rozmanitou v tanec,
ve svých číslech chytal jako vítěz zbrojní.

Ba i příčiny, odkud zvučných větrů síla
rozbouřuje slaná pole moří, znal již celé,
jaký duch obíhá kol světa pevně stálým krokem
a proč na hesperské vlny padá hvězda hroucí,
která pak z nachu východu zas vzejde znova.
Co mírní jara klidné hodiny a činí,
aby zem byla růží vší pokryta a plná,
kdo způsobil, že úrodný plný rok a tíha
podzimu nám z hroznů stéká v číší vína?

Ten, který zvykl badat v tajných silách přírody
a různé příčiny vší skryté věci vracet,

teď leží s pohaslým ohněm své mysli
a tíží k zemi stlačen řetězem, jenž svírá;
svou tvář pod břemenem skloněnou si nese
a tupý pohled k hloupé zemi, ach, být musí.

Kniha I, prosa 4

„Je čas," pravila, „na lék, ne na stesky." Pak se do mne zahleděla celou silou očí a řekla: „Jsi to ty, který jsi kdysi býval živen naším mlékem, vychován naší stravou, a dorostl jsi mužné síly ducha? A dali jsme ti takové zbraně, že kdybys je dříve neodhodil, chránily by tě nepřemožitelnou pevností. Nepoznáváš mě? Proč mlčíš? Umlčel tě stud, nebo úžas? Raději bych viděla stud; ale, jak vidím, přemohl tě úžas." A když viděla, že nejenom mlčím, ale že jsem úplně oněměl, položila mi něžně ruku na hruď a řekla: „Žádné nebezpečí nehrozí. Trpí letargií, obyčejnou chorobou klamaných myslí. Na chvíli zapomněl sám na sebe. Vzpomene si snadno, pokud mě dříve poznal. Aby to dokázal, očistíme nachvíli jeho zrak, zakalený oblakem smrtelných věcí." To řekla a svůj šat, zmačkaný do záhybu, přitiskla a utřela mi oči, které byly zaplavené slzami.

Kniha I, metrum 5

Tehdy mi tma, když noc se rozpadla, se zdvihla
a dřívější síla očím mým se zpět vrátila:
jako když prudkým větrem Kóru hvězdy zrají
a nebe stojí v kalných dešťů ponurém náporu,
slunce se skryje, hvězdy k nebi ještě nejdou –
noc shora kane dolů na zemský koberec.

Když ji však Boreás, vyslaný z thráckých jeskyní,
šlehá a znovu otevírá uzamčený den,
znenadání vyšlehne Foibos s třpytivou září
a oslňuje svými paprsky obdivné zraky lidí.

Kniha I, prosa 6

Právě tak se mi, když se oblaky žalu rozplynuly, otevřelo nebe a mysl se vrátila, aby poznala tvář lékařky. Jakmile jsem k ní obrátil oči a upřel pohled, poznal jsem svou chůvu, u jejíhož krbu jsem se od mládí pohyboval, Filozofii. „A co ty," řekl jsem, „ó učitelko všech ctností, co ty jsi sestoupila z nejvyšší klenby do této samoty mého vyhnanství? Snad abys byla s mnou jako obžalovaná křivě obviňována?"

„Měla bych tě, můj žáku," odpověděla, „snad opustit a nerozdělit se s tebou o břemeno, které jsi vzal na sebe z nenávisti k mému jménu? Filozofii se přece nehodí nechat jít nevinného po cestě bez průvodu. Jak bych se mohla bát obvinění proti sobě, jak bych se mohla hrozit toho, jako by se dělo něco nového? Myslíš, že moudrost je teprve poprvé vystavena nebezpečí od nemravných lidí? Copak jsme i u starých, dávno před časem našeho Platóna, nevedli často veliký boj s pošetilou drzostí? A copak za mé přítomnosti nedobyl jeho učitel Sókratés vítězství nespravedlivou smrtí, zatímco Platón ještě žil? Jeho dědictví se pak snažili rozchvátit stoupenci Epikurovi, Stoikové i ostatní, každý ve svůj prospěch. Mne, přes mé volání a odpor, strhávali, jako bych byla kořistí, a šat, který jsem si utkala vlastníma rukama, rozdrásali; strhli z něho kousky a odešli, s pocitem, že se jim celá vzdala. V některých z nich, protože se zdáli nést stopy našeho hávu, hledal pak nerozvážný dav své příbuzné; tím zbloudili od pravdy a mnohé z nich zachvátil chaos nevzdělané chátry.

Pokud snad neznáš Anaxagorův útěk, Sókratův jed ani Zénónovo mučení, protože jsou cizí, znal bys přece Kania, Senecu, Sorana, jejichž památka není ani stará, ani neznámá. Nic jiného je nestáhlo do zkázy, než že si u našich mravů vychovaných připadali vzdálení od studia nemravných. Není tedy divu, jestliže jsme v moři tohoto života bičováni bouřemi, které vanou ze všech stran a jejichž hlavním úmyslem je, aby se protivily nejhorším lidem. I když je jejich vojsko početné, přesto jím máš opovrhnout, neboť jím nevelí žádný vůdce; jen bezcílně a náhodně se zmítá v šíleném zmatku. Jestliže někdy proti nám sešikuje mocnější útok, naše vůdkyně stáhne své síly do pevnosti, zatímco oni se zabývají loupením zbytečného haraburdí. A my shora se smějeme, jak si rvou nejnicotnější věci, bez obav z celého jejich zuřivého hluku; chrání nás hradba, kam se bláznovství nijak nemůže dostat.

Kniha I, metrum 7

Kdo klidný žije v sladěném svém čase
a hrdý osud pod nohy si klade,
kdo obě tváře Štěstěny zří přímo,
i když je jedna krutá, druhá sladká,
a dovede svůj výraz neporazit:

toho ni zuřivosti moře hněv,
když zdola víří hlubin stále nové,
ni Vesuvu kdy prudký, divý zvěř,
když z jícnu dýmnou lávu v nebe hodí,
ni blesk, co věže ze zvyku kácívá, nezlomí.

Proč nešťastníci žasnou nad tyrany,
jak zuří, aniž mají skutečné síly?

Nic nedoufej a ničeho se neboj,
a bezmocnému hněvu zbraně vezmeš;
však kdo se třese, přeje si neb kolísá,
ten není pevný, sobě vládcem není,
štít odhodil a z místa vysunut
si sám pak kuje pouta pro svá bedra.

Kniha I, prosa 8

„Vnímáš tyto věci," řekla, „a klesají ti do duše, či jsi jak osel pod lyrou? Proč pláčeš, proč stékáš slzami? Mluv, netaj se mi. Jestliže čekáš lékařskou pomoc, musíš odkrýt ránu."

Tu jsem sebral síly a odpověděl: „Copak ještě potřebuje napomenutí a nestačí sama o sobě i tak příkrost osudu, který na mne doráží? Nehýbe tebou snad už sám vzhled tohoto místa? Je to snad knihovna, kterou sis sama vybrala jako nejjistější sídlo u mého krbu? Je to místo, v němž jsi se mnou tak často rozmlouvala o vědomostech věcí lidských i božských? Takovou tvář, takový oděv jsi měla, když jsi se mnou zkoumala tajemství přírody, když jsi mi ukazovala pomocí hole dráhy hvězd a utvářela můj život i můj mravní řád podle vzorů nebeského pořádku? To jsou odměny, kterými tě splácíme za svou poslušnost? A přece jsi mluvila Platónovými ústy, když jsi prohlásila, že státy budou šťastné, jestliže je budou spravovat milovníci moudrosti nebo jejich správci jestliže se moudrosti budou věnovat. Těmito slovy téhož muže jsi varovala, že moudří musí přijmout správu věcí veřejných, aby kormidla měst nebyla ponechána nemravným a hanebným občanům, kteří by přinášeli zkázu dobrým a zhoubu všem. Řídil jsem se touto autoritou a toužil jsem obrátit v čin veřejné správy to, co jsem se naučil od tebe za hodin tiché samoty. Ty i bůh, který tebou vložil moudrost do myslí mudrců, jste svědky, že jsem k žádnému úřadu nena-

stoupil jinak, než pro společné blaho všech dobrých. Odtud ony těžké a neúprosné spory s nemravnými; a v obraně práva, jak to svoboda svědomí vyžaduje, nikdy ohled na urážku mocných.

Kolikrát jsem Konigasta, který se vrhal na majetek slabších, zastavil tím, že jsem se mu postavil do cesty; kolikrát jsem Trigguillu, správce královského domu, strhl ze zločinu rozdělaného, ba již dokonaného; kolikrát jsem své vážnosti vystavil pro nebezpečí nebohých lidí, které beztrestná lakota barbarů trápila nekonečnými pomluvami! Nikdy mě nikdo neodtáhl od práva k bezpráví. Zoufal jsem si nad tím, jak se blahobyt obyvatel provincií hroutí pod soukromými krádežemi i veřejnými daněmi – stejně, jako si zoufali ti, kdo to museli snášet. Když v době kruté hladomoru hrozilo těžké a neúprosné výkupné zničit provincii Kampánii, podstoupil jsem boj proti pretoriánskému prefektovi ve jménu obecného prospěchu; za králova vědomí jsem se přel a dosáhl toho, že se výkupné nevymáhalo. Paulina, muže konzulské hodnosti, kterého si palácové psy již nadějí a chtivostí hltali ve svých představách, jsem vytrhl z rozšklebených tlam. Aby Albina, muže konzulské hodnosti, nestihl trest předjímajícího obvinění, postavil jsem se do cesty nenávisti donašeče Cypriana. Zdá se, že jsem si u ostatních nadělal dost velkých sporů? Měl jsem však být u ostatních ve větším bezpečí, protože jsem si z lásky ke spravedlnosti nic u dvorských neuchoval, čím by se mé bezpečí posilovalo.

Kdo nás však svou žalobou srazil? Jedním z nich je Basilius, který, odstraněný dříve z královské služby, byl k tomu, aby vznesl obvinění proti nám, dohnán nouzí z dluhů. Co se týká Opilia a Gaudencia, když královským výnosem bylo rozhodnuto, že odejdou do vyhnanství pro bezpočet mnohonásobných podvodů, odmítli uposlechnout a hledali ochranu v azylu posvátných chrámů; král se o tom dozvěděl a nařídil, že nevydají-li se v stanovené lhůtě z města Ravenny, budou vyhnáni se znamením vypáleným na čele. Čím lze doplnit tuto přísnost? A přece v týž den byla přijata jejich žaloba na naše jméno. Jak to? Zasluhuje si

to naše umění, nebo předchozí odsouzení udělalo z nich spravedlivé žalobce? Copak se Štěstěna nestyděla, když ne nevinou obžalovaného, tak alespoň nicotností žalobců?

Chceš vědět, z jakého zločinu jsme obžalováni? Říká se, že jsme chtěli zachránit senát. Chceš způsob? Jsme obviněni, že jsme zabránili donašeči v tom, aby předložil důkazy, jimiž by senát obvinil z velezrady. Co tedy, má paní, soudíš? Máme ten zločin popřít, abychom nebyli pro tebe hanbou? Ale já jsem to chtěl a nikdy nepřestanu chtít. Máme se přiznat? Vždyť úsilí zastavit donašeče už přestalo. Nebo mám snad označit za zločin, že jsem si přál záchranu toho stavu? On si sice svými rozhodnutími ve věci mé obsadil, aby to byl zločin. Ale ten, kdo si neustále sám sebe klame nerozvážností, nemůže měnit zásluhy věcí; a já nemám podle sókratovského pravidla za správné ani skrývat pravdu, ani připustit lež. Ale jak to je, nechť posoudí tvůj úsudek i úsudek moudrých. Pořadí a pravdu této věci jsem svěřil peru a paměti, aby to nemohlo zůstat skryto potomkům.

Co se týká zfalšovaných dopisů, v nichž mě obviňují, že jsem doufal v římskou svobodu – co o nich mluvit? Jejich lež by byla jasně odhalena, kdybychom směli využít přiznání samotných donašečů, které má ve všech záležitostech největší váhu. Jaká zbytková svoboda se dá ještě nadít? Kéž by se jaké dala! Odpověděl bych slovy Kaniovými, který, když mu Gaius Caesar, Germanicův syn, řekl, že byl spoluviníkem spiknutí proti němu, prohlásil: ‚Kdybych o tom býval věděl, ty bys to byl nevěděl.' V té věci tedy nenechal žal otupit mé smysly natolik, abych naříkal nad tím, že bezbožníci kuli zločinné plány proti ctnosti; divím se však ohromě tomu, že své naděje mohli uskutečnit. Chtít horší věci bývá naše vlastní slabost; ale aby viník mohl vykonat před tváří boží to, co si proti nevinné osobě vymyslí, je něco až zrůdného. Odtud se právem jeden z tvých přátel ptal: ‚Je-li bůh, odkud jsou zla? A je-li ho, odkud jsou dobra?' Avšak budiž, že si zločinní lidé, kteří ukládají o krev všech dobrých a celého senátu, přejí zahubit i nás,

protože viděli, jak hájíme dobré i senát. Zasloužili jsme si však totéž od otců? Snad si vzpomínáš – vždyť jsi sama vždy řídila to, co jsem měl v tvé přítomnosti říci nebo udělat –, vzpomínáš si, pravím, jak ve Veroně, když se král, chtivý společné zhouby, snažil obvinění z velezrady vznesené na Albina převést na celý řád senátu, bránil jsem nevinnost celého senátu – a to bez ohledu na nebezpečí hrozící mně samému? Víš, že toto říkám po pravdě a nikdy jsem se tím nijak nechlubil; neboť se jaksi umenšuje tajemství svědomí schvalujícího sebe sama, kdykoli někdo chvástá se svým činem, aby přijal cenu veřejné pověsti. Ale vidíš, jaký konec stihl naši nevinu: místo odměny za pravou ctnost snášíme trest za vymyšlený zločin.

Kdy kdy zjevné doznání nějakého zločinu obstálo před soudci v takové svornosti přísnosti, aby jim buď omyl lidského rozumu, nebo osud, který je u všech smrtelníků nejistý, nepolevil u některých z nich? Kdyby se o nás říkalo, že jsme chtěli zapálit svaté chrámy, kněze pobít bezbožným mečem, chystat všem dobrým vraždu – i tak by rozsudek stihl obžalovaného přítomného, usvědčeného nebo přiznaného. Teď však, ve vzdálenosti téměř pěti set tisíc kroků, němí a bez obhajoby, pro to, že jsme příliš horlivě podporovali senát, jsme odsouzeni k smrti a vyhnanství. Ó, jakého zločinu jsme se dopustili! Z podobného obvinění nelze usvědčit nikoho!

Důstojnost toho obvinění viděli i ti, kdo nás obžalovali. Aby ho zatemnili přimíšením nějakého zločinu, lhali, že jsem si poskvrnil svědomí svatokrádeží kvůli ctižádosti po úřadu. Ale ty jsi z mého nitra vymetala každou touhu po smrtelných věcech, a pod tvýma očima nebylo možné, aby bylo místo pro svatokrádež. Vlévala jsi mi totiž denně do uší a myšlenek ono pythagorejské ‚následuj boha'. Nehodilo se také, abych vyhledával ochranu nejhorších duchů, mne, kterého jsi vedla k takové výši, že jsi mě měla učinit podobným bohu. Krom toho útočiště nevinné domácnosti, sbor nejušlechtilejších přátel i svatý tchán, hodný stejné úcty jako ty sama, nás brání před jakýmkoli podezřením

z tohoto zločinu. Ale – ó hanba! – ještě i o tobě si lidé vymysleli věrohodnost tak velkého obvinění, a budeme se zdát spojeni s touto zločinností právě tím, že jsme byli vzděláni tvým učením, uvedeni do tvých mravů.

Tak nestačí, že mi tvá úcta nijak neposloužila, pokud ještě navíc tě má moje urážka trhá. Ale k našemu neštěstí přibývá i to, že úsudek většiny nehledí na zásluhy věcí, nýbrž na výsledek osudu; a to jediné posuzuje jako prozřetelné, co doporučilo štěstí. Odtud se stává, že dobrý úsudek jako první ze všeho opouští nešťastníky. Jaké šeptání lidu, jak nesouhlasné a rozmanité úsudky teď jsou – vzpomenout mě to tíží. Řeknu jen tolik: posledním břemenem nešťastného osudu je to, že se nešťastným přisuzuje nějaký zločin, a tak se věří, že si zasloužili, co snášejí. A já, zbavený všech dobrých věcí, obraný o důstojenství, poskvrněný v pověsti, snášel jsem trest za své dobrodiní. A zdá se mi, že vidím zločinecké dílny, jak plynou radostí a veselím, zatímco všichni ztracení číhají s novými podvodnými žalobami. Dobří leží poraženi hrůzou z našeho osudu. Všelijaké hříšníky k troufání na zločin pobízí beztrestnost, k provedení pak odměny. Nevinní jsou však zbaveni nejen bezpečí, ale i obhajoby. Dovolte mi tedy zvolat:

Kniha I, metrum 9

Ó stvořiteli hvězdokruhu světa,
jenž na věčném svém trůnu spočíváš
a prudkým vírem obracíš oblohu dětí svých let
a hvězdám velíš, by snesly svůj řád,

aby teď luna v plném rohu zářivá,
plameny bratra svého vstříc vždy jde,
zahalila hvězdy menší, které svítí,

teď s tmavým rohem zbledla, blíž ke slunci,
svá světla ztrácí v ohni jeho pále,
a kdo tam v prvních hodinách noci
jak Hesperos jde chladným východem,
zas napřed po svých otěžích se vrátí
jak Lucifer, jenž před Foibem se blíží.

Ty v chladu zimy, kdy les svůj list ztrácí,
krátíš nám světlo pouhou krátkou dobou,
ty v době, kdy pál horké léto přijde,
ty dělíš noci v hbité hodiny.

Tvá síla rok umírní rozmanitý:
co Boreův dech za list stromu bere,
to vrací zpět nám Zefyros a mladý
a to, co Arktur v setbě semen viděl,
Sírios spálí v klasech rozhoupaných:
nic není od pradávné normy prosto,
nic neopouští určenou mu dráhu.

Všechny věci v určeném jsi vedl cíli;
jen lidské skutky, ó pane, odmítáš
podle zásluhy po svém mírnit, krotit.
Neb proč lstivá Štěstěna točí tolik osudy?
Zasloužený trest viny nevinné drtí,
zatímco zvrácení mravové sedí na trůnu
a svatých krky nespravedlivě šlapou vinníci.

Skrytá ctnost se krčí v temnotách
a spravedlivý nese nespravedlivého vinu.
Křivdy ani lži nikomu neuškodí,
ani podvod zdobený lhavou barvou.
Avšak když jim libo síly použít,

krále nejvyšší, jichž bojí se národy,
rádi si pod nohy srazí a podmaňují.

Ó pohleď už konečně na bídné země,
ty, jenž vážeš smlouvy všech věcí!
Ne nicotná část tak velkého díla –
my, lidé, jsme vlnobitím osudu třeseni.
Zastav, vládče, bouřné vlny bez odkladu
a stejnou smlouvou, jíž řídíš nebe nezměrné,
upevni také země pevnou v jejich řádu.

Kniha I, prosa 10

Když jsem skončil nepřetržitou žalobu, pohlédla na mne s klidnou tváří, nijak nedojata mými nářky, a řekla: „Když jsem tě viděla smutného a plačícího, hned jsem poznala, žes nešťastník a vyhnanec; jak dalekým vyhnanstvím to však je, bych nebyla zjistila, kdyby mi to byla neprozradila tvá řeč. Nebyl jsi však tak daleko od vlasti vyhnán, nýbrž zbloudil; a pokud chceš raději, abys byl pokládán za vyhnance, pak jsi se vyhnal sám. Nikdo jiný by k tomu neměl právo. Vzpomeň si přece, odkud je tvá vlast. Není spravována vládou lidu, jako kdysi Athény, nýbrž ‚jedinec je pánem, jedinec králem', kdo se raduje z množství občanů, ne z jejich vyhánění, kdo svobodu nachází v tom, že je uzdy jeho spravedlnosti poslušen. Či neznáš nejstarší zákon své obce, jímž je svatě ustanoveno, že nemá právo být vyhnán ten, kdo si v ní zvolil založit si sídlo? Kdo je uvnitř jejích hradeb a opevnění, nemusí se bát, že si zaslouží být vyhnancem; naopak kdokoli přestává chtít v ní bydlet, zároveň přestává i zasluhovat. Proto mě nedojímá tolik vzhled tohoto místa jako tvůj; a nehledám ani ani zdi knihovny, ozdobené slonovinou a sklem, ani stěny tvé mysli: v ní jsem neumístila knihy, ale to, co

dává knihám cenu – kdysi myšlenky mých knih. A o svých zásluhách o obecné blaho jsi řekl věci sice pravdivé, ale vzhledem k množství činů málo. O počestnosti nebo falši obvinění vznesených proti tobě jsi připomněl to, co je už všem známo. O zločinech a podvodech donašečů ses právem rozhodl mluvit stručně – uváží je lépe a šířeji ústa lidu, který všechno sleduje.

Pokáral jsi také silně nepravostné jednání senátu. Želel jsi i obvinění vznesených proti mně, slzel i nad škodami své zprzněné pověsti. Nakonec vzplanul tvůj hněv proti osudu a stěžovaje si, že odměny nejsou měřeny podle zásluh, dožadoval ses v závěru rozzuřené Múzy, aby stejný řád, který vládne nebi, zavládl i na zemi. Ale protože se do tebe navalila velká bouře vášní a žal, hněv a smutek tě strhávají každý jinam, nejsi, v jakém jsi teď stavu mysli, dosud přístupný silnějším lékům. Použiji proto na chvíli mírnějších: ať to, co bouří vášní zmnoženou nabobtnalo a ztvrdlo, se jemnějším dotykem obměkčí, aby bylo přijímavější pro sílu ostřejšího léku.“

Kniha I, metrum 11

Když paprsky Foibovy těžce
Rak-souhvězdí rozžhne vší silou,
ten, kdo bohatá do brázd nechtivých
svěřil svá semena v naději,
podveden slibem Ceres,
ať jde pro žaludy dubů.

Nikdy nehledej lesík purpurový,
abys fialky trhal,
když Aquilona krutí
jekotem pole oděli;
ani lačnou rukou neutrhávej

jarní revalia s úponky,
toužíš-li rozkoš mít z hroznů:
podzimu dal spíš Bakchus
ty své rozkošné dary.

Bůh příhodné časy znamená,
přisazuje je k jejich úkolům,
a nedopouští, aby střídání,
které sám omezil, se mísilo.
Tak co opouští strmou cestou
svůj ustanovený řád,
nedosahuje šťastného cíle.

Kniha I, prosa 12

„Dovolíš mi tedy nejprve, abych pár otázkami nahlédla do stavu tvé mysli, abych pochopila, jaký způsob tvého léčení zvolit?“ – „Jen se mě ptej,“ řekl jsem, „podle svého uvážení, nač chceš: budu ti odpovídat.“

Tu ona: „Myslíš, že tento svět je řízen nahodilými a slepými případy, nebo věříš, že v něm je nějaká vláda rozumu?“ – „V žádném případě bych nemyslel,“ odpověděl jsem, „že tak určité věci se pohybují jen slepou náhodou; vím, že nad svým dílem bdí jeho tvůrce – bůh. Nikdy nebude dne, který by mě od pravdy tohoto přesvědčení odvedl.“ – „Tak je to,“ řekla, „neboť jsi to i ty před chvílí zpíval; naříkal jsi jen, že lidé jsou vyloučeni z božské péče. O ostatním ses nijak neznepokojoval, přesvědčen, že je řízeno rozumem. Divím se tedy velice, že jsi, usazen v tak zdravém přesvědčení, přesto nemocný. Prohlédněme to však hlouběji; mám dojem, že něco chybí. Řekni mi tedy: když nepochybuješ, že svět je řízen bohem, všímáš si i toho, jakým kormidlem je řízen?“ – „Sotva,“ řekl jsem, „rozumím smyslu tvé otázky; natož abych uměl odpovědět na to, nač se ptáš.“ – „Takže mě tedy nepoklamal

předtucha," pravila, „že něco chybí, čímž vniklo do tvé mysli, jako vnikne nemoc zející trhlinou v pevném valu, zlo zmatků? Řekni mi však: vzpomínáš si, jaký je cíl věcí, kam směřuje úmysl celé přírody?" – „Slyšel jsem," řekl jsem, „ale smutek mi paměť otupil." – „A víš, odkud všechno pochází?" – „Vím," odpověděl jsem, „bůh je to." – „A jak se může stát, že při znalosti počátku neznáš, co je cílem věcí? Ale takový je stav zmatků, tak jsou mocné: dokáží sice člověka pohnout z místa, vyvrátit však ho a vymýtit docela ze sebe nedokážou. Ale odpověz mi i na toto: vzpomínáš si, že jsi člověk?" – „Jak bych nevzpomínal?" řekl jsem. – „Umíš tedy říci, co to je člověk?" – „To mě ptáš, zda vím, že jsem rozumný a smrtelný živočich? Ano, vím a vyznávám to." – A ona: „Ničím jiným být nejsi vědom?" – „Ne." – „Teď znám," pravila, „ještě jinou, snad největší příčinu tvé nemoci: přestal jsi vědět, kdo sám jsi. Tím jsem našla úplný důvod tvé choroby i přístup k obnovení tvého zdraví. Protože jsi v zapomnění na sebe sám zmaten, naříkal jsi, že jsi vyhnancem a oloupeným o vlastní dobra. Protože jsi však nevěděl, jaký je cíl věcí, pokládals nemravné a zločinné lidi za mocné a šťastné. A protože jsi zapomněl, jakým kormidlem je svět řízen, pokládal jsi tato střídání osudů za plynoucí bez vládce. To jsou příčiny veliké nejen tvé nemoci, ale i smrti. Buď díky původci zdraví, že tě příroda nezanechala úplně. Máme totiž největší jiskru tvé spásy: pravé mínění o vládě světa; věříš, že není podrobena sleposti náhod, ale božímu rozumu. Nemusíš se tedy nijak bát: z téhle nepatrné jiskřičky už ti vzejde životní teplo. Ale protože ještě není čas na silnější léky a je známo, že povahou mysli je, kdykoli odvrhnou pravé názory, oblékat se v klamné – z nichž vzniklá tma zmatků zatemňuje onen pravý pohled –, pokusím se ji na chvíli jemnějšími, mírnějšími prostředky ztenčit, aby se odstraněním tmy klamných citů mohla rozpoznat záře pravého světla."

Kniha I, metrum 13

Hvězdy, zatajené mraky
černými, nedovedou
rozlévat žádné světlo.

Vlhne-li moře, válí
Auster kalnými vlnami,
smísí se příliv a chvat –
vlna, co dřív byla sklu
podobná, průzračná v klidných
dnech, ihned, co se rozpustí,
blátivým špínou tiší se
a zahradí nám pohled.

I potok, který prudký
z horských výšek stéká,
často se zdrží na skále,
když se mu útes do cesty
ze svahu uvolní.

I ty, chceš-li zřít pravdu
jasem čistého světla
a jíti stezkou přímou,
zapuď radosti, zapuď strach,
uteč před nadějí
a bolest ať nestojí
poblíž tvé mysli:
mysl zahalená mraky
a svázána uzdou vášní
je tam, kde vládnou ony.

Kniha druhá

Kniha II, prosa 1

Potom chvíli mlčela, a když si můj zájem získala skromným mlčením, začala takto: „Jestliže jsem důkladně poznala příčiny i stav tvé choroby, chřadneš tím, že toužíš a stýská se ti po tvé dřívější Štěstěně. Jen její změna, jak ty si ji sám představuješ, zvrátila mysl tvou. Rozumím mnohotvárným převlekům tohoto zrůdného jevu a lichotivé důvěrnosti, kterou si pěstuje s těmi, které chce ošálit – a to až do chvíle, kdy je nenadále opustí a zmátne nesnesitelnou bolestí. Kdybys však její povahu, mravy a hodnotu uvážil, poznal bys, žes v ní neměl nic krásného a nic nestratil. Ale, pokud se nemýlím, nebudu se nemusit mnoho namáhat, abych ti to vrátila na paměť. Byl jsi totiž zvyklý i přítomnou Štěstěnu, i lichotivou, útočit mužnými slovy a stíhat ji větami, které jsi odnesl z našeho vnitřního svatostánku. Ale každá náhlá změna věcí se neobejde bez jakéhosi zbouření mysli; a tak se stalo, že i ty jsi na chvíli ustoupil ze svého klidu. Je však na čase, abys okusil něco měkkého a milého, co by proniklo do nitra a připravilo cestu silnějším dávkám. Pojď, přistup, lahodná výmluvnost řečnictví! Ona kráčí po přímé stezce, dokud neopouští naše ustanovení, a dokud s ní zpívá domácí hudba našeho krbu, hned lehčí, hned vážnější nápěvy.

Co je tedy, ó člověče, co tě strhlo do smutku a žalu? Snad něco nové, snad něco neobvyklé jsi viděl? Myslíš, že Štěstěna se vůči tobě změnila: mýlíš se. Takové jsou vždy její mravy, taková je její povaha. Zachovala vůči tobě vlastní stálost spíše v tom, že se mění; taková byla,

i když ti lichotila, i když si s tebou pohrávala klamnými lákadly falešného štěstí. Odhalil jsi dvojaké tváře slepého božstva. Ona, která se před jinými stále zahaluje, se před tebou celá odkryla. Jestli se ti to líbí, zvykni si na její mravy, nenaříkej. Jestliže se bojíš její nevěrnosti, pohrdni jí a odvrhni ji, když si tak zhoubně hraje. Co ti teď působí tolik smutku, to by ti mělo být příčinou klidu. Opustila tě – ona, o níž nikdy nikdo nemůže být bezpečný, že neopustí. Nebo pokládáš za cenné štěstí, které tě má opustit? Je ti drahá Štěstěna, která se ani teď, kdy je přítomna, ti nezaručuje, že zůstane, a která až odejde, přinese ti žal? Jestliže ji nelze udržet podle své vůle a jestliže tím, že odchází, dělá lidi nešťastnými, co jiného je než jakési znamení budoucí pohromy? Nestačí hledět na to, co je před očima; prozřetelnost poměřuje konce věcí. A ta její schopnost měnit se obojím směrem způsobuje, že se nelze bát jejích hrozeb ani si přát její lichotky. A nakonec: musíš s klidem snášet všechno, co se děje uvnitř okrsku Štěstěny, když jsi jednou podstoupil její jho. Chceš-li snad předepsat zákon zůstávání a odcházení té, kterou sis dobrovolně zvolil za paní, jsi nespravedlivý a svou netrpělivostí si jen trpčíš osud, který nemůžeš změnit. Kdybys plachtami svěřil se větrům, pohyboval by ses ne tam, kam míří tvá vůle, ale kam tě žene vítr; kdybys do polí svěřil semena, musel bys vyvažovat úrodné roky s neúrodnými. Vydal jsi se Štěstěně, abys byl jí veden; musíš se podrobit mravům své paní. Snažíš se zbrzdit běh kola, které se otáčí? Ale, nejhloupější ze všech smrtelníků, přestane-li náhoda proměňovat, přestává být náhodou.

Kniha II, metrum 2

Když pravicí svou pyšnou mění osudy
a plyne jak vzkypělé proudy Euripu,

hned krále před chvílí hrozné drtí
a zdvihá lstivě tvář poraženého z hlíny.

Neslyší nešťastného pláče ani nedbá,
a svýma vlastníma tvrdýma rukama hospodaří –
ještě se směje nad zoufajícím hlasem.
Tak si hraje, tak zkouší své síly;
veliké divadlo svých sil ukazuje všem,
když vidíš někoho poražen i šťasten v jedné hodině.

Kniha II, prosa 3

„Chtěla bych s tebou pár slovy promluvit slovy samé Štěstěny; a ty uvaž, zda si činí nárok podle práva. ‚Co ty, člověče, mě denně obviňuješ svými žalobami? Jakou jsem ti způsobila křivdu? Jaká tvá dobra jsem ti vzala? Před jakýmkoli soudcem veď se mnou spor o vlastnictví bohatství a hodností, a kdybys ukázal, že některá z nich jsou pravým vlastnictvím kteréhokoli smrtelníka, já ihned uznám, že to, co znovu žádáš, bylo tvé. Když tě matka přivedla na svět, přijala jsem tě nahého, zcela zbaveného všeho, chudého. Vlastním bohatstvím jsem tě hýčkala a – což tě dnes dělá vůči mně netrpělivým – vychovala jsem tě shovívavě, ba s příchylností; obklopila jsem tě vším, co náleží mé moci, hojností a leskem. Nyní mi je libo stáhnout ruku. Buď vděčný, žes užíval cizích věcí; nemáš právo stěžovat si, jako bys přišel o své vlastní. Proč tedy sténáš? Žádné násilí ti od nás nebylo způsobeno. Bohatství, hodnosti i vše jim podobné je mým právem. Služebnice znají svou paní: se mnou přicházejí, odcházejí, když já odcházím. Odvážně prohlašuji: kdyby to, co nyní s nářkem oplakáváš, bylo tvé, nebyl bys o to nijak přišel. Mám snad já sama být zbavena práva vykonávat své právo? Nebi je dovoleno vynášet jasné dny a hned je zahalovat temnou nocí;

roku je dovoleno obnažit tvář země hned květy a plody, hned ji zahalit mraky a chladem; moře má právo pochlebovat hladinou klidnou, hned se bouřit vlnami. A nás snad lidská nenasytná touha připoutá k stálosti cizí našim mravům? To je naše síla, tuto neustálou hru hrajeme: otáčíme kolem točivým kruhem, nejnižšími nahoru, nejvyššími dolů, radujeme se, že se mění. Vystup, chceš-li; ale pod tou podmínkou, že nebudeš křivdou nazývat, až tě bude muset můj herní řád spustit dolů. Či jsi neznal mé mravy? Nevěděl jsi o Kroisovi, králi Lýdů, kterého si Kyros nedávno obával a brzy nato ho vzbuzoval soucit vydán plamenům hranice a zachráněn deštěm seslaným z nebe? Snad ti neuniklo, že Paulus prolil zbožné slzy nad neštěstím Perseovým, krále, kterého on sám zajal? Co jiného oplakává křik tragédií než Štěstěnu, která bez rozdílu kácí šťastná království? Nebo jsi se jako mladík neučil, že před dveřmi Jovovými leží dva soudky, jeden plný zel a druhý plný dobra? Co když jsi z části dober dostal štědřeji, co když jsem od tebe neodešla celá, co když právě ta moje proměnlivost je ti spravedlivou příčinou doufat v lepší – a přesto se máš mysl trápit zánikem a sedět uvnitř království společného všem a chtít přitom žít podle vlastního práva?'

Kniha II, metrum 4

Kdyby tolik, co prudkým větrem hnán
Pontus vyvrací písků,
nebo kolik hvězd ze souhvězdných nocí
na nebi září jasem,
tolik vylila by bohatství, aniž by stáhla ruku,
Hojnost z plného rohu –
lidský rod by přesto nepřestal
nad svými trampotami naříkat.

I kdyby bůh ochotně přání plnil
a plýtval mnohým zlatem,
i kdyby žádostivé zdobil hodnostmi slavnými,
získané se zdá nic,
a chamtivost, co pozře všechno, co získá,
otevírá jiné jícny.
Jaké uzdy by tak hnanou žádostivost
krotily nějakou mírou,
když stále platí: čím hojnějšími dary teče,
tím víc hoří žízeň po majetku?
Nikdy nebude bohatý, kdo úzkostlivě sténá
a sám sebe pokládá za chuďasa.

Kniha II, prosa 5

„Kdyby ti tedy těmito slovy Štěstěna mluvila sama za sebe, neměl bys věru, co proti tomu říci. Pokud však existuje něco, čím bys svou žalobu po právu obhájil, máš to předložit; dáme ti místo k slovu.“ – Tu já: „Krásné jsou tyto věci,“ pravil jsem, „obložené medem řečnictví a hudební sladkosti, a potěší jen tehdy, dokud se poslouchají. Ale nešťastníci mají hlubší cit pro svá zla; a tak, jakmile toto přestane znít v uších, zasazený smutek znovu obtíží duši.“ – A ona: „Tak je to,“ pravila. „Vždyť toto nejsou ještě léky pro tvou nemoc, nýbrž jen jakési obklady proti bolesti, která je dosud vzdorovitá k léčení. Co se do hloubky zažene, přinesu, až k tomu bude vhodný čas. A přece se nepokládej za nešťastníka: zapomněl jsi na počet a míru svého štěstí? Pomíjím, že jsi, zbaven otce, byl přijat péčí nejpřednějších mužů a byl vybrán, aby ses spříznil s čelními muži obce – což je nejcennější druh příbuzenství – a stals se dříve milovaným než blízkým. Kdo tě nenazýval nejšťastnějším, viděl-li ten lesk tvých tchánů, cudnost manželky a vhod-

nost mužských potomků? Nechávám stranou – ráda totiž pomíjím, co je obecně známé – důstojenství, jež jsi získal v mládí, zatímco jiným bývají odepřena i ve stáří. Chci se dostat ke zvláštní vrcholu tvého štěstí. Jestliže vůbec některý plod smrtelných věcí má v sobě jakoukoli váhu blaženosti, může snad vzpomínka na onen den být smazána sebevětší tíhou neštěstí – vzpomínka na den, kdy jsi viděl dva své syny vycházet jako konzuly z domu doprovázené davem otců a jásáním lidu? Když jsi je viděl, jak zasednou v senátu na kurulské stolice a ty, jako řečník královské chvály, získal jsi slávu rozumu a výmluvnosti? Když jsi uprostřed cirku, mezi dvěma konzuly, nasytil očekávání obstoupeného davu triumfálním darem? Dal jsi, myslím, Štěstěně slova, dokud ti lichotila, dokud tě hýčkala jako svou miláčkování. Dar, který nikdy neudělala žádnému soukromníkovi, jsi vzal. Chceš tedy se Štěstěnou vypočítávat? Nyní tě poprvé pochmurným okem pohledla. Zvaž počet a míru veselých a smutných věcí – přesto zatím nemůžeš popřít, že jsi šťastný. A pokud se nepovažuješ za šťastného z toho důvodu, že to, co se tehdy zdálo veselé, pominulo, nemáš důvod myslet si, že jsi nešťastný – vždyť i to, co se nyní pokládá za smutné, také pomíjí. Či jsi na toto jeviště života vstoupil náhle poprvé jako host? Myslíš, že lidské věci mají v sobě nějakou stálost, když přece člověka samotného často rozpustí rychlá hodina? I když je u náhodných věcí vzácná věrnost trvání, přece poslední den života je jakousi smrtí Štěstěny i té zůstávající. Jaký je tedy rozdíl, zda ty ji opustíš smrtí, či ona tebe – útěkem?

Kniha II, metrum 6

Když Foibos na pól růžovými čtyřkoňmi
začne světlo rozsévat,
hvězda zbledne, bělejší, ztupena
plameny, které ji tísní.

Když háj dechem Zefyrovým vlažným
jarními růžemi se zarudlí
a dýchá v šílených poryvech jižní vítr
mlhavý, hned krása odejde v trní.

Často se v klidu rozzáří jas
moře s nehybnými vlnami,
často Aquilo zvedá kypící bouře
a obrací hladinu.

Je-li zřídka stálý vlastní tvar světa,
jestliže střídá tolik proměn,
věř pak pomíjivým lidským osudům,
věř prchavým dobrům!
Jisté jest a stanoveno věčným zákonem,
že nic zrozené netrvá.

Kniha II, prosa 7

Tu jsem já pravil: „Pravdu připomínáš, ó chůvo všech ctností, nemohu popřít nejrychlejší běh svého úspěchu. Ale právě to je, co člověka vzpomínajícího ještě víc zhlodává. Vždyť v každém protivenství osudu je nejnešťastnějším druhem neštěstí: být kdysi šťastný.“ – „Ale to,“ pravila, „že si odpykáváš trest za falešný názor, nelze pokládat za vinu věcí samých. Pokud tě vzrušuje toto prázdné jméno náhodného štěstí, můžeš se mnou přepočítat, v kolika a jak velkých věcech oplýváš. Takže pokud ti to nejdražší, co jsi v celém majetku své Štěstěny vlastnil, zůstává doposud božsky neporušené a nedotčené, můžeš si pak, zachovávaje si lepší statky, po právu stěžovat na neštěstí? Vždyť stále živ a nedotčen je onen nejdražší poklad lidského rodu, Symmachus, tvůj tchán – muž, kterého bys zaplatil cenou života, aniž bys váhal – muž

celý vytvořený z moudrosti a ctností. Je bezpečný v sobě, ale sténá nad tvými křivdami. Žije tvá žena, povaha skromné mysli, cudností a studem vynikající, abych všechna její dobra krátce shrnula: podobná otci. Žije, pravím, a jen tobě zachovává svůj dech, nenávidíc tento život, a – v čem jediném bych i já sama uznala, že tvé štěstí ubylo – stěžuje si na stesk, slzami a bolestí chřadne. Co mám říci o synech konzulech, u nichž už jako u chlapců v tom věku prosvítá nadání otcovské nebo dědovské? Protože hlavní starostí smrtelníků je udržení života, ó jak jsi šťastný, jestliže znáš svá dobra – tobě přece zůstává i teď to, co nikdo nepochybuje, že je dražší než život. Osuš tedy slzy. Ještě tě Štěstěna docela neopustila, ani na tebe nedolehla příliš silná bouře, dokud pevně drží kotvy, které nedovolují, aby ti chybělo útěcha v přítomnosti ani naděje v budoucím čase."

„Ať tedy drží, prosím," pravil jsem. „Dokud ony vydrží, ať je, jak je, nějak se zachráníme. Ale vidíš, oč méně mám své ozdoby." – A ona: „Jsme o něco dál, pokud tě netíží už tolik celý tvůj úděl. Ale neunesu tvé rozmazlování: tak tesklivě a úzkostně si stěžuješ, že na tvém blaženém životě něco chybí. Kdo je totiž tak dokonale šťastný, že by se někde ve svém stavu nesvářel sám se sebou? Úzkostlivá je přece ta povaha lidských dober, že se buď nikdy nenaplní celé, nebo nikdy nevydrží navždy. Jednomu se bohatství přelévá, ale rod je mu k hanbě; jiného proslaví šlechtictví, ale radějí by, uzavřený těsnotou rodinných poměrů, zůstal neznámý. Jiný má obojí v hojnosti, ale oplakává bezdětný život; jiný šťastný v manželství, ale bezdětný, živí cizímu dědici majetek; jiný se raduje z dětí, ale pláče smutně nad proviněními syna či dcery. Z toho důvodu se nikdo snadno nesmíří s osudem svého stavu; v každém je přece něco, co nezkušený nezná a zkušený se před tím hrozí. A přidej, že nejšťastnější mívají nejcitlivější povahu: pokud se jim všechno nedaří podle libosti, nezvyklí jakéhokoli protivenství, zhroutí se už sebemenší věcí. Tak malé jsou věci, které odnímají nejšťastnějším vrchol blaženosti. Kolik lidí by si myslelo, že jsou blízko

nebi, kdyby jim připadl i nejmenší kousek ze zbytků tvé Štěstěny? Toto samo místo, které nazýváš vyhnanstvím, je obyvatelům vlastí. Tak dalece není nic nešťastné, pokud si to sám tak nemyslíš, a naopak každý osud je blažený, nese-li se s klidnou myslí. Kdo je tak šťastný, že by, kdyby podlehl netrpělivosti, nechtěl svůj stav změnit? Kolik hořkostí je rozestřeno v sladkosti lidského štěstí! A i když by se zdálo užívajícím milé, přece nelze zdržet, aby odešlo, kdy chce. Je tedy jasné, jak chudá je blaženost smrtelných věcí: ani u klidných neustále netrvá, ani úzkostlivé nebaví celá.

Proč tedy, ó smrtelníci, hledáte venku štěstí, které je ve vás? Mýlka a nevědomost vás matou. Krátce ti ukážu klíčový bod nejvyšší blaženosti. Je něco pro tebe dražšího než ty sám? Nic, řekneš. Takže pokud budeš mít sebe v moci, budeš vlastnit něco, co ani ty nikdy ztratit nebudeš chtít, ani Štěstěna nemůže vzít. A abys poznal, že v těchto náhodných věcech blaženost spočívat nemůže, uvaž takto. Jestliže blaženost je nejvyšším dobrem rozumné přirozenosti a není nejvyšším dobrem to, co lze jakýmkoli způsobem odejmout, – vždyť vyniká to, co vzít nelze – je zřejmé, že k dosažení blaženosti nestálá Štěstěna aspirovat nemůže. Krom toho: ten, koho tato prchavá štěstí nese, buď ví, nebo neví, že je proměnlivé. Pokud neví, jaký blažený osud může být v slepotě nevědomosti? Pokud ví, musí se nutně bát, že ztratí to, co vědí, že lze ztratit; a tak neustálý strach mu nedovolí být šťastným. Či když to ztratí, pokládá to za nedůležité? I tak je zcela chatrné dobro, které když se ztratí, dá se nést klidnou myslí. A protože ty jsi ten, komu – jak vím – mnoha důkazy je vryto, že lidské duše nejsou nijak smrtelné, a protože je jasné, že náhodné štěstí končí smrtí těla, nelze pochybovat, že pokud by toto mohlo přinášet blaženost, celý lidský rod by koncem smrti padal do neštěstí. A víme-li, že mnozí získali plod blaženosti nejen smrtí, ale i bolestmi a mučením, jak může přítomná věc činit blaženým, když tatáž, odešlá, nečiní nešťastným?

Kniha II, metrum 8

Kdo chce opatrně postavit
trvalé sídlo
a opovrhne tím, aby ho
rozvál zvučný Eurův dech
nebo aby pohrozilo mu
moře svým vlnobitím,
ať se stráně vysokých hor
i sypkých písků vyhne.

Tam shora útočný Auster
celou svou silou tiskne,
zde zas se písky uvolní
a odmítnou nést závaží.

Prchá-li před nebezpečným osudem
přepychového sídla,
pamatuj si: zbuď dům
na nízkém, pevném kameni.

Byť by hřměl, ničící
a moře s nebem mísící vítr,
ty, ukrytý v tichu,
šťastný silou valu
dnové své poneseš klidně
a budeš se smát hněvu vzduchů.

Kniha II, prosa 9

„Ale protože už do tebe sestupují obklady mých důvodů, pokládám za vhodné použít poněkud silnějších. Pojď: i kdyby dary Štěstěny nebyly

prchavé a dočasné, co v nich je toho, co by se kdy stalo opravdu tvým, nebo co, promyšleno a prohlédnuto, by neztratilo cenu? Je snad bohatství cenné vaší přirozeností, nebo samo o sobě? Co z něho je zvlášť? Snad zlato a hromada peněz? A přece se tyto věci lépe třpytí při rozdávání než při hromadění, neboť lakota vždy dělá nenáviděné a štědrost slavné. Jestliže však nemůže zůstávat u někoho to, co se předává jinému, pak jsou peníze cenné právě tehdy, když se používáním rozdávání přestávají vlastnit, přenesené na jiné. A tytéž peníze, kdyby se u jediného shromáždily, kolik jich je kdekoli mezi národy, uzavřely by ostatní v chudobě. A hlas sice naplňuje najednou sluch mnohých, zato vaše bohatství se nemůže rozlévat mezi mnoho lidí, aniž by bylo rozdrobeno; a když se to stane, nutně způsobí chudobu těm, které opustí. Ó, úzké a chudé je bohatství, jež nemůžou vlastnit mnozí celé a které nepřijde k nikomu bez zbídačení ostatních.

Či tě snad přitahuje lesk drahokamů? Ale pokud na tom lesku je něco pozoruhodné, je to světlo drahokamů, ne lidí; a já se velice divím, že se jim lidé obdivují. Co je přece bez pohybu duše a bez skladu údů, co by právem bylo pokládáno za krásné pro živou a rozumovou přirozenost? Byť jako díla Stvořitele a svou povahou mají jakousi krásu – byť poslední – přece umístěny pod vaši vznešenost nijak si nezaslouží váš obdiv.

Či tě potěší krása polí? Proč ne? Vždyť je krásnou částí překrásného díla. Tak se někdy těšíme z tváře klidného moře, tak obdivujeme nebe, hvězdy, měsíc a slunce. Dotýká se tě však něco z nich? Troufáš si chlubit se leskem něčeho takového? Zdobíš se snad sám jarními květy, nebo se tvoje úrodnost nalévá v letní plody? Co se necháváš unést prázdnými radostmi? Co obejímáš cizí dobra jako svá? Nikdy neučiní Štěstěna tvým to, co ti povaha věcí učinila cizím. Plody země se bezpochyby dávají k výživě živých tvorů; ale chceš-li naplnit potřebu tím, co stačí přirozenosti, nemáš proč žádat záplavu Štěstěny. Málem a nejmenším je přece přirozenost spokojená; chceš-li její nasycenost

nutit přebytkem, buď to, co jsi do ní nalil, se stane nepříjemným, nebo zhoubným.

Dále pokládáš za krásné lesknout se rozmanitými rouchy. Pokud je jejich pohled milý, obdivuji buď povahu látky, nebo nadání výrobce. Nebo tě dělá šťastným dlouhý řad služebnictva? Jestliže je nemorální, pak je zhoubným břemenem domu a je velmi nepřátelské samému pánovi; a jestliže je poctivé, jakým způsobem bude cizí poctivost počítána do tvých bohatství? Z toho všeho se jasně ukazuje, že nic z toho, co ty počítáš mezi svá dobra, není tvé dobro. Pokud v nich není nic přitažlivé krásy, co máš oplakávat při ztrátě, nebo z čeho se radovat při zachování? Pokud jsou od přírody krásná, co ti po tom? Vždyť by se ti líbila sama o sobě, i oddělena od tvého majetku. Nejsou totiž cenná proto, že přišla do tvého bohatství, ale protože se zdála cenná, raději jsi je zahrnul do svého bohatství.

A proč si s takovým hlukem Štěstěny přejete? Chcete zapudit nouzi hojností, jak myslím? Ale to vám působí opačný výsledek: potřebujete přece víc pomocníků k ochraně rozmanitosti cenného zařízení, a je pravdivé přísloví, že potřebuje mnoho ten, kdo mnoho vlastní; a naopak nejméně ten, kdo poměřuje svou hojnost nutností přírody, ne přebytkem ctižádosti. Je snad vaše dobro nějaké vlastní a vložené, že hledáte svá dobra ve věcech vnějších a oddělených? Tak zvrácen je stav věcí, že se božský živočich, oprávněný mít rozum, nezdá sám sobě skvělý jinak, než vlastněním neživého zařízení. A jiné věci jsou spokojeny se svými vlastními; vy však, podobní bohu myslí, od věcí nejspodnějších lovíte ozdoby pro svou vznešenou povahu a nechápete, jak velkou křivdu činíte svému Stvořiteli. On chtěl, aby lidský rod vynikal nad vším pozemským; vy svou důstojnost strháváte pod nejnižší věci. Jestliže totiž každé dobro něčeho je cennější než to, čeho je dobrem, a jestliže vy nejnižší věci označujete jako svá dobra, tak vy sami se svým vlastním míněním podřizujete právě jim. A to se nestává neoprávněně. Lidské přirozenosti je totiž vlastní tento stav: tehdy jen vy-

niká nad ostatní věcmi, když se zná; naopak padá pod zvířata, přestane-li se znát. Ostatním živočichům je přirozené, že neznají sami sebe, lidem to přichází jako chyba. Jak daleko sahá tento váš omyl, že se dá ozdobit něco ozdobami cizími! Ale to se stát nemůže. Co totiž svítí z přidaných věcí, chválí se právě ty přidané věci, ale to, co je jimi přikryté a zahalené, trvá v nezmenšené své ošklivosti. A já popírám, že by bylo jakékoliv dobro, které škodí tomu, kdo je má – lžu? Nikoli, říkáš. A přece bohatství velmi často škodilo těm, kdo je vlastnili, protože každý špatný, tím chamtivější po cizím, pokládá sebe za nejhodnějšího vlastnit, co kde je zlata a drahokamů. Ty tedy, který teď v úzkosti se třeseš před oštěpem a mečem, kdybys na stezku tohoto života vstoupil jako prázdný poutník, zpíval bys před lupičem. Ó, slavná je blaženost smrtelných statků, kterou jakmile dosáhneš, přestáváš být bezpečný!“

Kniha II, metrum 10

Příliš blažený byl dřívější věk,
spokojen s věrnými polnostmi,
nezničen leností a přepychem,
jenž pozdní hlad lehce rozptyloval
žaludem dubových plodů.

Neznali Bakchovy dary
smísit s tekutým medem,
ani lesklá rouna hedvábí
namáčet v tyrský purpur.
Spánek jim dávala tráva zdravý,
nápoj zas potok proudící,
stíny pak nejvyšší pinie.

Nebrázdili dosud hlubiny moří
a s kořistí ze všech končin
nespatřil host nových pobřeží.
Tehdy mlčely polnice divoké hněvem
a nenávistí rozlité
krev neskrápěla hroznou zoráno pole.
Neboť proč by chtěl nepřátelský šílenec
první zbraně dát do pohybu,
když by viděl jen krvavé rány
a žádnou odměnu krve?

Kéž by se nynější naše časy
vrátily v dávné mravy!
Ale víc dravější než oheň Etny
hoří žhavá touha mít.
Ach, kdo byl ten první,
kdo vážené zlato skryté
a drahokamy chtějící v hloubce zůstat
z hlíny vykopal, cenný a nebezpečný?

Kniha II, prosa 11

„A co bych teď řekla o hodnostech a moci? Vy, neznalí pravé důstojnosti a pravé moci, je rovnáte nebi. A když padnou tyto hodnosti na nejhorší muže, jaká vyvrhávaná láva Etny, jaká potopa by způsobila takové škody? Jistě – a myslím, že si vzpomínáš – vaši předkové chtěli zrušit konzulskou moc, která byla počátkem svobody, pro pýchu konzulů, a to tak jako dříve pro pýchu králů odstranili z obce samo jméno krále. Pokud však někdy, což je zcela výjimečné, jsou tyto hodnosti svěřeny poctivým, co jiného v nich těší než poctivost uživatelů? Takže ne ctnosti získávají čest z hodností, ale hodnosti získávají čest z ctno-

sti. Jaká je ta vaše vytoužená a slavná moc? Nevidíte, ó pozemská zvířata, komu se zdáte vládnout? Kdybys viděl mezi myšmi jednu, která si přisvojila právo a moc nad ostatními, do jakého smíchu bys propukl! A co, pokud bys hleděl na tělo – mohl bys najít něco slabšího než člověka, jehož často zabíjejí kousnutí komárů nebo vniknutí plazících se tvorů do skrytých míst? V kom může kdo uplatnit nějaké právo nad jiným, než pouze v jeho těle a v tom, co je pod tělem – mluvím o Štěstěně? Můžeš něco rozkázat svobodné duši? Můžeš mysl, která je pevně svázána svým rozumem, pohnout ze stavu vlastního klidu? Když se jeden tyran domníval, že svobodného muže přinutí mučením, aby prozradil spoluviníky spiknutí proti němu, ten si ukousl jazyk, odhodil ho do tváře zuřícího tyrana. Tak mučení, které si tyran představoval jako příležitost ke své krutosti, moudrý muž učinil polem pro svou ctnost. A co může udělat člověk druhému, co by sám nemohl snášet od druhého? Víme, že Busiris, který měl ve zvyku zabíjet hosty, byl zabit svým hostem Herkulem. Regulus mnoho ve válce zajatých Punů svázal do pout, ale brzy sám podal ruce okovům vítězů. Pokládáš tedy za moc muže, který nedokáže zabránit tomu, aby druhý nedokázal jemu to, co on sám dokáže druhému?

Krom toho: kdyby v samých hodnostech a mocích bylo něco přirozeně vlastní dobro, nikdy by se nedostaly nejhorším lidem. Protivné věci se totiž obvykle nespojují; přirozenost odmítá, aby protiklady byly spojeny. Takže když nemá pochybnost, že nejhorší lidé zpravidla zastávají hodnosti, je také zřejmé, že od přírody nejsou dobry ty věci, které snášejí být připoutány k nejhorším. A to lze oprávněně myslet o všech darech Štěstěny, jejichž hojnost přichází právě k nejhorším. Z nich lze také uvažovat o tomto: nikdo nepochybuje, že je silný ten, komu je vidět, že má statečnost, a kdokoli má rychlost, je zřejmé, že je rychlý. Tak hudba dělá hudebníky, lékařství lékaře, řečnictví řečníky; vlastnost každé věci dělá své vlastní, nemísí se s účinky protichůdných věcí a opačné dokonce odpuzuje. Avšak bohatství nemůže uhasit ne-

nasytnou lakotu, moc nemůže dát sebevládu tomu, koho zlé choutky drží v nerozvázatelných okovech, a hodnost udělená nemorálním lidem je nejenom nedělá hodnými, ale naopak odhaluje a ukazuje jejich nehodnost. Proč se tak stává? Protože nazýváte věci falešnými jmény, které účinek těch samých věcí snadno usvědčí. Takže ani ono bohatství, ani ta moc, ani tato hodnost nelze po právu nazývat tak. Nakonec je totéž možno uzavřít o celé Štěstěně, v níž, jak je zřejmé, není nic žádoucího ani přirozeně dobrého; nespojuje se vždy s dobrými a nedělá dobrými ty, s nimiž je spojena."

Kniha II, metrum 12

Víme, jak velké pády způsobil,
když Město bylo pálené, otcové povražděni,
ten, kdo bratra zabil kdysi divoce
a matky krví byl zbrocen celý;
její mrtvolu procházel pohledem chladným,
tvář pak neskropil slzami, ba troufl si
být soudcem její ztracené krásy.

A on přec žezlem vládl národům,
které Foibos vidí, když paprsky
do vln sklonných u krajin nejzazších pohřbívá,
a které tísní severem sedmerý ledový chlad,
i které pálí jižní Notus v suchém horku
a znovu praží v žhavých pískách.

Nedokázala vznešená moc
obrátit šílenství zkaženého Nerona?
Ó, těžký osude, kolikrát je bezbožný
meč přidán k ukrutnému jedu!

Kniha II, prosa 13

Tu jsem já pravil: „Víš sama, že mě nejméně ovládala touha po smrtelných věcech; ale chtěli jsme látku k uskutečnění činů, aby ctnost mlčky nezestárla.“ – A ona: „Ale toto je jediné, co nadané duše sice přirozeně vznešené, ale ještě ne dokonalostí ctností přivedené k poslednímu dotyku, může ještě vábit – totiž touha po slávě a pověst o nejlepších zásluhách o věc veřejnou. Avšak jak chatrná je a jak zcela zbavená veškeré váhy, uvaž takto. Celý okrsek země, jak jsi z astrologických důkazů poznal, zaujímá vůči rozsahu nebe jen hodnotu bodu, to znamená, že srovnán s velikostí nebeské sféry, zdá se, jako by neměl vůbec žádný prostor. Z této tak nicotné světové oblasti pak zhruba čtvrtá část, jak jsi slyšel z Ptolemaia, je obývána živými tvory, které známe. Z této čtvrti pokud bys myslí odečetl, kolik zabírají moře a bažiny a kolik se rozprostírá pustá oblast suchem, zůstane sotva maličký prostor obyvatelný pro lidi. V tomto malém bodě onoho malého bodu, ohraničeni a uzavřeni, přemýšlíte o rozšíření slávy, o rozšíření jména. Co má tak velkolepého a vznešeného sláva, uzavřená do tak úzkých a nicotných hranic? Přidej, že toto samé prostranství tak malého obydlí obývají mnohé národy, které se liší jazykem, mravy a celým způsobem života, a k nimž, jak pro obtížnost cest, tak pro různost jazyků, tak pro vzácnost obchodního styku, nemůže dospět nejen pověst o jednotlivých lidech, ale ani o samých městech. V době M. Tullia Cicerona, jak sám na jednom místě ukazuje, pověst římského státu dosud nepřekročila horu Kavkaz; a byl již tehdy dospělý, Parthům i ostatním národům oněch končin obávaný. Vidíš tedy, jak úzká je sláva, jak sevřená, kterou chcete rozšířit a protáhnout? Pokud nemůže přejít pověst jména římského, bude pověst Římana postupovat dál? A co, že mravy a zřízení různých národů se liší, tak že co je u jedněch hodno chvály, u jiných hodno trestu? Takže kdo se oddává zveřejňová-

ní pověsti, nijak mu neposlouží šířit jméno do mnoha národů. Bude tedy každý spokojen se slávou mezi svými rozšířenou, a uvnitř hranic jednoho národa bude umlčena ta slavná nesmrtelnost pověsti.

Ale kolik slavných mužů svých dob smazalo opomíjené spisovatelů zapomnění! A co prospějí sama díla, která postupně stlačí dlouhé a nejasné stáří, společně s jejich autory? A přece se zdá, že si zajišťujete nesmrtelnost, když přemýšlíte o pověsti budoucího času. Avšak podíváš-li se do nekonečných prostorů věčnosti, co ti zbývá, z čeho by ses radoval při trvání svého jména? Jedna chvíle, byť by se srovnala s deseti tisíci let – protože obojí je omezené – má přece nějaký, byť nejmenší, podíl. A tento samý počet let, v jakémkoli násobku, nelze přirovnat k nekončícímu trvání. Konečné věci mohou být vzájemně srovnávány, ale konečného s nekonečným nelze porovnávat nikdy. Takže se stane, že pověst sebe delšího času, promyšlena vůči nevyčerpatelné věčnosti, se zdá ne malá, nýbrž vůbec žádná. Vy pak neumíte správně jednat, leda pro lidové větry a prázdné zvěsti; opouštíte vznešenost svědomí a ctnosti a žádáte si odměny z cizích poznámek. Poslyš, jak jeden vtipně zesměšnil onu lehkovážnou domýšlivost. Když totiž jeden napadl pomluvami člověka, který si pro použití pravé ctnosti neslužně nasadil falešné jméno filozofa pro svou pyšnou slávu, a dodal, že právě pozná, zda je ten člověk opravdu filozof, pokud způsobené křivdy mírně a trpělivě snese, ten si na chvíli vzal trpělivost, přijal pomluvu a jakoby se posmíval řekl: ‚Teď konečně chápeš, že jsem filozof?' Načež mu onen druhý řekl příliš jedovatě: ‚Byl bych to pochopil, kdybys mlčel.' A co vlastně, pokud jde o význačné muže – protože o nich mluvíme, kteří ctností hledají slávu – co, pravím, se jich týká pověsti po těle rozpuštěném poslední smrtí? Jestliže totiž – což naše úvahy zakazují věřit – lidé celí umírají, žádná sláva vůbec není, protože ten, jehož se říká, že je, nikde není. Ale pokud dobře si vědomá sebe mysl, rozvázaná z pozemského vězení, svobodně vzlétne

k nebi, nebude snad všemi pozemskými záležitostmi pohrdat, radující se, že je, oddávajíc se nebi, od pozemského zbavená?

Kniha II, metrum 14

Kdokoli hledá jen pouhou myslí střemhlavou
a za nejvyšší pokládá slávu,
ať pohlédne na široké prostory nebe
a úzké umístění zemí:
stydět se bude za vyvýšené své jméno,
jež nemůže naplnit krátký prostor.

Proč, ó pyšní, krky vzpírat se marně
smrtelnému jhu uskočit?
I kdyby jméno procházelo národy vzdálenými
a rozšířené by jazyky plnilo,
i kdyby velký dům jasně zářil nápisy,
smrt opovrhne vysokou slávou:
zahaluje stejně hlavu nízkou i vznešenou
a nejnižší s nejvyššími srovnává.

Kde dnes jsou kosti věrného Fabricia,
co Brutus nebo přísný Cato?
Chatrná pověst, přežívající, značí
pár písmeny prázdné jméno.
Avšak že známe krásná jména,
poznávají snad ti strávení?
Ležíte tedy úplně nepoznáváni
a sláva vás neučiní známými.
A pokud si myslíte, že život je prodloužen
smrtelným dechem jména,

když pozdní den vám odebere i to,
pak vás čeká ještě druhá smrt.

Kniha II, prosa 15

„Ale abys snad nemyslel, že vedu neúprosnou válku proti Štěstěně: někdy přece ta lstivá nejenže nedobře zaslouží o lidech, ale otevírá se, odkrývá tvář a přiznává mravy. Snad nerozumíš dosud, co chci říci; je zvláštní, co si přeji vyslovit, a sotva mohu myšlenku vyjádřit slovy. Myslím totiž, že lidem spíše prospívá nepříznivá Štěstěna než příznivá: ta první vždy klamně předstírá tvář štěstí, když se zdá lichotivou; tato druhá vždy je pravdivá, když se mění a tím ukazuje svou nestálost. První klame, druhá učí; první klamnou tváří dober pouta mysli užívajících, druhá je poznáním křehkosti ze štěstí osvobozuje. Takže první vidíš, jak je větru podrobena, prchavá a sebe neznalá, druhou střízlivou a sepnutou, zkušenou právě protivenstvím. Konečně, šťastná ve svých lichotkách odvádí lidi od pravého dobra, nepříznivá hákem vrací ty, kdo bloudili, zpět k pravým dobrům. Pokládáš snad za málo významné, že ti tahle drsná, hrozná Štěstěna odhalila mysli věrných přátel? Oddělila ti bezpečné tváře soudruhů od pochybných. Odcházejíc ti vzala své, ponechala tvé. Jak draho bys to byl koupil, kdybys byl neporušen a šťasten? Teď naříkáš nad ztraceným majetkem. Nalezl jsi však nejdražší druh bohatství – přátele.“

Kniha II, metrum 15

Že svět ve stálé věrnosti
svorně mění chody změn,
že protichůdná semena

drží smlouvu věčnou,
že Foibos růžový den
veze zlatým vozem,
aby jaké noci přivedl Hesperos,
těm Foibé v nocích velela,
aby zuřící moře s pohltivou žádostí
jistou mezí svázal,
aby bloudivé země nemohly
rozšiřovat své nedbalé hranice,
ten řád věcí k sobě pojí
ten, kdo zemím a moři vládne
i nebi, – Láska.

Kdyby tento uzdy pustil,
cokoli dnes se vzájemně miluje,
ihned by vedlo válku
a to, co dnes ve společné věrnosti
krásnými hnutími pohánějí,
to by se soupeřilo rozpustit stroj.

On také svatou smlouvou
svázané národy drží,
on svatost manželství
plete v cudné lásky,
on i věrným druhům
svá práva vnuká.

Ó, blažený lidský rode,
kdyby vaše duše láska
jíž je nebe řízeno, řídila!

Kniha třetí

Kniha III, prosa 1

Ona již dokončila zpěv, a mne, dychtivého slyšet a stále ještě ohromeného, s naspicujícími se ušima upevnila sladkost zpěvu. Takže jsem za okamžik řekl: „Ó, nejvyšší útěcho vyčerpaných duší, jak jsi mě posilnila buď váhou výroků nebo i sladkostí zpěvu, že se už nepokládám za neschopného snášet údery Štěstěny! Léky, o nichž jsi říkala, že jsou poněkud ostřejší, nejen se nebojím, ale dychtivě se jich dožaduji.“

Tu ona: „Vycítila jsem to, když jsi má slova mlčky a soustředěně hltal; tento tvůj duševní stav jsem buď očekávala, nebo – což je pravdivější – sama připravila. Jsou to totiž takové věci, co zbývají, že na začátku chuti kouskou, ale přijaté dovnitř zesládnou. Pokud však říkáš, že toužíš po slyšení, jakým žárem bys hořel, kdybys věděl, kam tě chci dovést!“ – „Kam?“ ptal jsem se. – „K pravé,“ řekla, „blaženosti, o níž sní i tvá duše, ale protože ji zrak zaneprázdňuje obrazy, nemůže ji samu spatřit.“ – Tu jsem já: „Učiň to, prosím, a ukaž mi bez prodlení, co je ona pravá blaženost.“ – „Učiním to,“ pravila, „kvůli tobě ráda; ale pokusím se nejdříve slovy označit a popsat tu, která je ti známější, abys ji, prohlédnutou, uvrhl pak zrak na opačnou stranu a mohl poznat obraz pravé blaženosti.“

Kniha III, metrum 2

Kdo urozené pole chce zasít,
ať nejdřív pole očistí od keřů,
srpem ostříhá ostružiny i kapradí,
aby bohatá úroda nové Ceres šla.

Sladší bývá rozkoš včelami vzatého medu,
když chuti předtím ústa pokusí hořké.
Milejší hvězdy září, když Notus
přestává dešťové zvuky vydávat.
Když Lucifer temnoty zahnal,
krásný den koně růžové žene.

I ty, hledě na klamná dobra dříve,
začni krk od jha stáhnout:
teprve pak vstoupí do duše pravá.

Kniha III, prosa 3

Pak upřela chvíli zrak a jakoby se stáhla do vznešeného sídla své mysli a začala takto: „Všechna snaha smrtelníků, kterou tolik mnohotvárných studií uvádí v pohyb, postupuje sice rozmanitou cestou, ale přesto se namáhá dojít k jedinému cíli: k blaženosti. A to je dobro, které když kdo dosáhne, nemůže dále toužit po ničem. A to je ovšem nejvyšší ze všech dober a vše dobré v sobě obsahující: kdyby mu něco chybělo, nemohlo by být nejvyšším, neboť by zůstalo mimo něj něco, po čem by bylo možno toužit. Je tedy zjevné, že blaženost je stav dokonalý shromážděním všech dober. Ten všichni, jak jsme řekli, se snaží dosáhnout různými cestami: v myslích lidí je totiž přirozeně vložena touha po pravém dobru, ale omyl je svodí stranou k falešnému.

Jedni, kteří věří, že nejvyšším dobrem je mít dost všeho a nic nepostrádat, usilují oplývat bohatstvím. Jiní, soudíce, že dobrem je to, co je nejhodnější úcty, snaží se dosažením čestných hodností stát se vážnými u svých spoluobčanů. Jsou tací, kteří umísťují nejvyšší dobro v nejvyšší moci: ti chtějí buď sami vládnout, nebo se snaží držet se vládců. Jiní, kterým se zdá nejvyšším dobrem sláva, spěchají rozšířit své slavné jméno uměním buď válečným, nebo mírovým. Nejvíc jich však měří plod dobra radostí a veselím: pokládají za nejšťastnějšího toho, kdo se oddává rozkoši. A jsou i tací, kteří tyto cíle a příčiny zaměňují: žádají si bohatství kvůli moci a rozkošem, nebo moc buď kvůli penězům, nebo kvůli šíření jména. V těchto a dalších podobných věcech se obrací záměr lidských činů a přání, například: urozenost a lidová obliba, které zdají se jakousi slávu zjednat; žena a děti, které se vyhledávají pro potěšení; co však se týká přátel, nejsvětější druh přátelství nepočítá se mezi věci Štěstěny, ale do ctnosti; ostatní pak se bere buď kvůli moci, nebo kvůli potěšení.

Je zjevné, že i tělesná dobra se vracejí k vyššímu: síla a velikost se zdají zjednávat zdatnost, krása a rychlost věhlas, zdraví rozkoš. Všemi těmito věcmi se zjevně žádá jedna blaženost; neboť co každý vyhledává před ostatními, to pokládá za nejvyšší dobro. Blaženost jsme však vymezili jako nejvyšší dobro; proto každý jako blažený stav soudí ten, který před ostatními vyhledává.

Máš tedy před očima téměř celou podobu lidského štěstí: statky, hodnosti, moc, slávu, rozkoše. A protože Epikuros bral v úvahu pouze tyto věci, pak si pochopitelně stanovil, že nejvyšším dobrem je rozkoš, neboť všechny ostatní zdají se duši přinášet potěšení. Ale vracím se k lidským snahám: byť mysl těch, kteří jsou s kalnou pamětí, hledá své dobro, ale – jak opilec – neví, kterou cestou se vrátit domů. Zdají se tak zbloudit ti, kteří usilují nestrádat ničím? Vždyť nic jiného nedokáže blaženost tak dokonale uskutečnit jako hojný stav všech dober, nestrádající cizím, ale soběstačný. Nebo bloudí ti, kteří soudí, že co je

nejlepší, je také nejhodnější úcty? Vůbec ne; vždyť není ničím pohrdáníhodné to, co se téměř všichni smrtelníci snaží dosáhnout. Či se moc nemá počítat mezi dobra? Či se má pokládat za slabé a bezmocné to, co je zřejmě nad všemi věcmi? Či se má sláva pokládat za nic? Ale nelze oddělit, že by vynikající nebylo i nejslavnější. Netřeba říkat, že blaženost není úzkostlivá a smutná ani podrobená bolestem a trampotám, když se i v nejmenších věcech žádá to, co by se dalo mít a užívat s potěšením. A toto právě chtějí lidé dosáhnout a kvůli tomu si přejí bohatství, hodnosti, království, slávu i rozkoše, protože se jim zdá, že jimi přijdou k soběstačnosti, úctě, moci, slávě, radosti. Dobro je tedy to, co lidé tak rozmanitou snahou hledají; a v tom se snadno ukazuje, jak velká je síla přírody, protože ačkoli jsou rozmanité a protichůdné názory, přesto se shodují v tom, co milují jako cíl dobra."

Kniha III, metrum 4

Jak velikými otěžemi věcí
hýbe silná příroda, jakými zákony
prozřetelně nekonečný svět
opatruje a jak všechno pevně váže
nerozlučným uzlem – to libo mi oznámit
zvonivým zpěvem na strunách měkkých.

I kdyby lvi punští krásná
pouta nosili a z ruky dávány
potravy chytali a báli se
trestů svého cvičitele divokého,
dojde-li krev na hrozné jejich tváře,
ze dřímoty se jim duch zas probudí
a mohutným řvaním vzpomenou si na sebe:
uvolní uzdu z rozvázaných uzlů,

a první, krvavým zubem rozedraný,
svého krotitele zuřivou pomstou pokropí.

Pták, co zpíval ve vysokých větvích,
uzavřen v klenbě klece žije;
i když mu medem potřené číše
i hojné pokrmy ve sladké péči
hravě lidská starost nese,
jakmile prudce v úzké mříži skáče
a nahlédne stinné hájské tišiny,
rozšlápne potravu rozsypanou nohama,
jen smutně po lesích touží
a lesy sladce svým hlasem šeptá.

Prut, kdysi silou mocnou ohnutý,
svůj vrchol sklopí dolů;
když pravice ohýbající ho pustí,
rovnou korunou zas vzhlíží k nebi.

Foibos padá do hesperských vln,
ale skrytou stezkou své spřežení
zpět obrací k obvyklému východu.
Vše se vrací ke svým vlastním návratům
a jednotlivé věci se těší ze svého návratu;
žádný řád nikomu předán neuteče,
leč ten, který spojí konec s počátkem
a sám o sobě utvoří pevný kruh.

Kniha III, prosa 5

„I vy, ó pozemská zvířata, byť pouze slabým obrazem sníte o svém počátku, a byť bez pronikavého vhledu přece nějak smýšlíte na onen

pravý cíl blaženosti. A proto vás tam vede přirozená inklinace, zatímco mnohonásobný omyl odvádí. Uvaž tedy, zda prostředky, jimiž lidé si myslí, že dosáhnou blaženosti, mohou dovést k cíli. Jestliže peníze nebo hodnosti nebo něco takového přinášejí stav, v němž se zdá, že nic z dober nechybí, přiznáme také my, že se jejich dosažením někdo stává šťastným. Pokud však nedokáží splnit, co slibují, a chybí jim mnoho dober, zda není jasně odhalena v nich falešná tvář blaženosti? Nejprve se tedy ptám tebe, kterýs sám před nedávnem oplýval bohatstvím: nezmátla ti nikdy mezi tak hojnými statky duši nějaká úzkost z libovolné křivdy?“ – „A přece,“ řekl jsem, „nepamatuji si, že bych byl bez neklidu v mysli.“ – „Nebylo-liž to tím, že buď chybělo něco, co bys chtěl, aby nechybělo, nebo bylo něco, co bys chtěl, aby nebylo?“ – „Ano,“ řekl jsem. – „Toužil jsi tedy po přítomnosti toho jednoho, nepřítomnosti druhého?“ – „Vyznávám,“ řekl jsem. – „A copak každý nestrádá tím, po čem touží?“ – „Strádá,“ řekl jsem. – „Kdo však něčím strádá, není si zcela soběstačný.“ – „Rozhodně ne,“ řekl jsem. – „Takže ty jsi tuto nesoběstačnost nesl, přestože jsi byl plný bohatství?“ – „Jak jinak,“ řekl jsem. – „Bohatství tedy nemůže učinit ničím nestrádajícím a soběstačným, a to byla přece ta věc, kterou slibovalo. A toto, myslím, se musí také obzvláště uvážit: peníze nemají ve své přirozenosti nic, co by znemožnilo, aby je někdo silnější vzal proti vůli těm, kdo je vlastní.“ – „Vyznávám,“ řekl jsem. – „Jak bys to nepřiznával, když ti je někdo mocnější denně proti vůli vyrve? Odkud jinud by byly soudní stížnosti, než že se penězi vymáhají odňaté buď násilím, nebo podvodem?“ – „Je to tak,“ řekl jsem. – „Bude tedy,“ řekla, „strádat vnější ochranou, jíž by si každý své peníze chránil.“ – „Kdo by to popřel?“ – „A nestrádal by jí, kdyby neměl peníze, které může ztratit.“ – „Nelze o tom pochybovat.“ – „Celá věc se tedy obrátila na opak: co se zdálo činit soběstačnými, bohatství, činí spíše strádajícími cizí ochranou. A jak se vlastně bohatstvím odhání nouze? Nemohou snad bohatí hladovět, nemohou mít žízeň, necítí snad zimu ve svých údech? Ale v zá-

možných, řekneš, je prostředek k ukojení hladu, k zahnání žízně a chladu. Nouze tak sice může bohatstvím být zmírňována, ale nemůže být zcela odstraněna; vždyť pokud ta nouze stále rozevírá ústa a něčeho se dožaduje a je naplňována statky, musí nutně zůstat, že je co naplňovat. Mlčím, že přírodě stačí nejmenší a lakotě není dost nic. Pokud tedy bohatství nemůže ani odstranit nouzi, a navíc svou vlastní plodí, co je to, co věříte, že je zjednává soběstačnost?“

Kniha III, metrum 6

Byť by hojným proudem zlata bohatý
lakomec plná bohatství hromadil,
i kdyby ověsil krk perlami Rudého moře
a oráním sto volů bohaté lány brázdil,
přec starost kousavá ho nikdy neopustí živého,
a mrtvého lehká bohatství nedoprovodí.

Kniha III, prosa 7

„Ale hodnosti dělají pro toho, komu se dostanou, úctyhodným a vzácným. Nemají snad úředníci tu moc, aby do myslí uživatelů vkládali ctnosti a odpuzovali zlo? Avšak oni nedovedou nemorálnost zahnat, naopak ji spíše vynesou na světlo. Takže se rozhořčujeme, že se často dostávají nejhorším lidem; proto Catullus Nonia, byť seděl v kurulském křesle, přesto nazývá vředem. Vidíš, jak velkou hanbu zlým přidávají hodnosti? Jejich nehodnost by přece byla méně patrná, kdyby je žádné důstojenství nestavělo do záře. Mohl bys ty sám po tolika nebezpečích být přiveden k tomu, aby ses s Decoratem rozhodl zastávat úřad, když jsi v něm viděl mysl nejhoršího hulváta a donášeče? Nemů-

žeme totiž pokládat za hodné úcty kvůli jejich hodnostem ty, které podle toho, jak hodnosti zastávají, soudíme za jich samých nehodné. Pokud bys ale viděl muže obdařeného moudrostí, pochyboval bys, že je hodný buď úcty, nebo té moudrosti, kterou je obdařen?“ – „Vůbec ne.“ – „Ctnosti je totiž vlastní důstojnost, kterou okamžitě přelévá do těch, s nimiž se spojí. Protože hodnosti udělované lidem to nedokáží, je zjevné, že hodnosti nemají vlastní krásu důstojnosti. V tom je nutno uvažovat ještě víc toto: čím více je kdo pohrdán od více lidí, tím více je nízký. Protože hodnost nedokáže učinit úctyhodnými ty, které staví vícero očím, dělá spíše nemorální lidi ještě pohrdlivějšími. A ne beztrestně: nemorální lidé totiž vracejí hodnostem stejnou odměnu – svým dotykem je znečišťují.

A abys poznal, že pravá úcta nemůže připadnout těmto stínovým hodnostem: kdyby někdo, kdo zastával mnohokrát konzulský úřad, přišel k barbarským národům, učinila by ho hodnost pro barbary úctyhodným? Pokud by taková podstata náležela hodnostem od přírody, nikde by neustávaly ve svém úkolu – stejně jako oheň nikde na zemi nepřestává hřát. Protože však to k nim nepřipíná vlastní síla, nýbrž klamný názor lidí, hned mizí, když přijdou k těm, kdo je za hodnosti nemají. Ale to u cizích národů: zůstávají snad trvale u těch, u nichž vznikly? Praetura byla kdysi velkou mocí, dnes je prázdným jménem a těžkým břemenem senátorského sčítání; kdysi byl ten, kdo řídil zásobování lidu obilím, pokládán za velkého muže, dnes se co nižšího než takový úřad? Jak jsme před chvílí řekli, to, co nemá vlastní krásu, přijímá nebo ztrácí lesk podle názoru uživatelů. Pokud tedy hodnosti nemohou činit úctyhodnými, pokud se dobrovolně špiní dotykem nemorálních, pokud změnou dob přestávají zářit, pokud mají malou cenu u národů, co v nich zbývá tak krásného, že by to bylo hodno vyhledávat – natož zjednávat jiným?“

Kniha III, metrum 8

I kdyby se tyrskou purpurou okrašloval pyšný
a bílými drahokamy,
přec nenáviděn všemi vzkvétal
Nero divokou rozkoší;
a kdysi dával nemorální muž
ctihodným otcům nedůstojné kurulské úřady.
Kdo by tedy pokládal za blažené ty,
jimž udělují důstojnosti ubozí?

Kniha III, prosa 9

„Či vlády a přátelství s králi mohou činit mocným? Jak by ne, když jejich blaženost věčně trvá? Avšak starý věk je plný příkladů, i nynější věk je plný, jak králové vyměnili štěstí za pohromu. Ó slavná moc, která nebývá dost účinná ani k zachování sama sebe! A pokud je tato moc království původcem blaženosti, nezmenšuje snad její chybějící část štěstí, nepřináší neštěstí? Avšak jakkoli široko se rozpínají lidské vlády, musí nutně zůstávat více národů, nad nimiž žádný z králů neví. V té části, v níž moc přestává činit blaženými, nastupuje bezmoc, která činí nešťastnými; v tomto smyslu musí být v králích větší podíl utrpení. Zkušený tyran z nebezpečí svého údělu předstíral strach ze své moci strachem z meče visícího nad hlavou. Jaká je to tedy moc, která nedokáže odehnat kousky starostí, ani neodvrátí trny hrůz? Oni by sami chtěli žít v bezpečí, ale nemohou; a přesto se chlubí svou mocí. Pokládáš za mocného toho, o kom vidíš, že chce něco, co nemůže uskutečnit? Pokládáš za mocného toho, kdo je obklopen stráží, kdo se víc bojí těch, které sám děsí, kdo – aby se zdál mocným – je v moci služebníků? A co bych teď říkal o přátelích králů, když ukazuji, že sa-

motná království jsou plná takové slabosti? – Ty, kteří často, i když královská moc zůstala celá, často pak padla, srazila. Nero donutil svého důvěrníka a učitele Senecu zvolit si vlastní smrt; Papiniana, dlouho mocného mezi dvořany, vrhl Antoninus pod meče vojáků. A oba se chtěli zříci své moci: Seneca se snažil dokonce svá bohatství předat Neronovi a odebrat se do klidu; ale protože samá tíha strhávala ty, kdo se chystali padnout, ani jeden toho, co chtěl, nedosáhl. Jaká je to tedy moc, kterou se bojí ti, kdo ji mají, kterou ani když máš, nejsi v bezpečí, a kterou když chceš odložit, nemůžeš se jí vyhnout? Jsou snad ochranou přátelé, které si získala ne ctnost, ale Štěstěna? Avšak koho přízeň učinila přítelem, toho neštěstí učiní nepřítelem. A která zhouba je účinnější ke škodě, než ten důvěrný nepřítel?“

Kniha III, metrum 10

Kdo chce být mocný,
ať divokou mysl zkrotí
a krk přemožený touhou
ať nedává hnusným otěžím.

I kdyby indická země daleko
před tvými zákony se třásla
a i poslední Thýlé ti sloužila,
přec kdo nedokáže zahnat starosti černé
a odvrátit ubohé stesky,
není mocí nic.

Kniha III, prosa 11

„Jak klamná je sláva, jak hanebná! Ne nadarmo volá tragik:

Ó slávo, slávo, ty jsi tisícům smrtelných
z lidí, co jsou k ničemu, nafoukla velký život!

Mnozí si totiž získali velké jméno falešnými názory lidu. Co může být hanebnějšího? Vždyť ti, kteří jsou falešně vychvalováni, musí sami rudnout nad svou chválou. A i kdyby ta chvála byla zasloužená, co přidá moudrému svědomí, které své dobro neměří lidovou pověstí, ale pravdou svědomí? Pokud je samo o sobě krásné rozšířit jméno, pak odtud plyne, že neučinit tak by bylo za hanebné pokládat. Ale protože, jak jsem před chvílí mluvila, musí nutně existovat více národů, k nimž pověst jednoho jediného člověka nemůže dojít, stane se, že ten, koho ty pokládáš za slavného, se bude v nejbližší části země jevit jako neznámý. Mezi tím lidovou přízeň za nestojící vůbec za zmínku pokládám, protože ani nevzniká z úsudku, ani nikdy pevně nevydrží. A jak prázdné, jak marné je jméno urozenosti, kdo by to neviděl? Pokud se vztahuje k slávě, je cizí; vždyť jakási urozenost se zdá být chvála předků za jejich zásluhy. Pokud slávu činí veřejné hlásání, nutně musí být slavní jen ti, kdo jsou hlásáni; proto ty, pokud nemáš vlastní lesk, nikdo tě cizím leskem slavným neučiní. Pokud je v urozenosti něco dobrého, podle mě je to pouze to, že se urozeným zdá uložena nutnost nedegenerovat z ctnosti předků.“

Kniha III, metrum 12

Všechen rod lidí na zemi vzchází z podobného zrodu;
jeden je přec Otec věcí, jediný vším vládne.
Ten dal Foibovi paprsky, ten dal lunu rozsochu,
ten dal i lidi zemi, jako hvězdy nebi;
on uzavřel do údů duše z vysokého sídla přišlé.
Všichni smrtelní vyvěrají tedy ze šlechetného semene.

Proč chvástáte se předky a rodem? Když na své počátky
a na boha jako Stvořitele hledíš, nikdo nestojí nízko,
leč ten, kdo hříchy horší hýčká a opouští svůj zrod.

Kniha III, prosa 13

„A co bych teď řekla o tělesných rozkoších, jejichž touha je plná úzkosti a nasycení plné lítosti? Jaké nemoci, jaké nesnesitelné bolesti nese jako jakési plody nemorálnosti svým uživatelům tělo! Nevím, co v jejich pohnutí je libého; ale že výsledky rozkoší jsou smutné, pochopí každý, kdo si vzpomene na své vášně. Kdyby mohly učinit blaženými, nebylo by důvodu, aby i dobytek nebyl pokládán za blažený, u něhož je veškerý záměr směřován k vyplnění tělesné prohlubně. Mohla by být přece nejvznešenější společnost ženy a dětí; ale příliš podle přírody se říká, že kdosi nalezl v synech své mučitele. A jak bodavá je ta povaha, ať je jaká chce – není třeba připomínat tobě, který jsi to zažil v minulosti i teď úzkostně prožíváš. V tom schvaluji názor svého Euripida, který prohlásil, že bezdětný je šťasten v neštěstí.“

Kniha III, metrum 14

Rozkoš má v sobě vždy tolik:
žene užívající bodci
a jako létajících včel roj,
kde libé medy rozlila,
prchá a příliš lpivým
kousne žihadlem do srdce zraněného.

Kniha III, prosa 15

„Není tedy pochyby, že tyto cesty k blaženosti jsou jakési odbočky, které nikoho nemohou dovést tam, kam slibují dovést. A jak velkými zly jsou spoutány, krátce ukážu. Co totiž? Budeš se snažit hromadit peníze? Ale vyrveš je tomu, kdo je má. Chceš zářit hodnostmi? Budeš prosit toho, kdo dává; a kdo chce předbíhat ostatní v cti, nízkostí žádostí se znehodnotí. Toužíš po moci? Vystaven nástrahám podřízených budeš podroben nebezpečím. Hledáš slávu? Ale rozdrcen nehostinnostmi přestáváš být bezpečný. Vedeš rozkošnický život? Kdo by nepohrdl a neodhodil otroka té nejnicotnější a nejkřehčí věci – těla? A ti, kdo se chlubí tělesnými dobry, na jakém chudém, jakém křehkém majetku se opírají! Nemůžete přece překonat slony velikostí, ani býky silou, ani tygry rychlostí. Vzhlédněte na nebeský prostor, jeho pevnost a rychlost – a konečně přestaňte obdivovat nicotné věci. Nebe ovšem více nestoji za obdivy než svůj řád, kterým je řízeno. Jak prudký je lesk krásy, jak rychlý a prchavější než proměnlivost jarních květů! Pokud by lidé, jak říká Aristotelés, měli oči Lyncea, aby jejich zrak pronikal překážky, nebylo by to nejkrásnější Alkibiadovo tělo při nahlédnutí do útrob nejhanebnějším? Takže tě tedy krásným nedělá tvá přirozenost, ale slabost očí hledících. Oceňujte si tedy, jak chcete, přemrštěně tělesná dobra, pokud víte, že co obdivujete, může být tříletou horečkou plamínkem rozpuštěno. Z toho všeho lze shrnout, že tyto věci, které nedokáží poskytnout, co slibují, ani nejsou shromážděním všech dober dokonalými, nejsou k blaženosti jako nějaké cesty, ani samy neučiní blaženými.“

Kniha III, metrum 16

Ach, jaká nevědomost svádí nešťastníky
na odbočky z cesty!
Nehledáte zlato na stromě zeleném,
ani drahokamy netrháte z révy,
ani oka na vysokých horách neskrýváte,
abyste rybou obohatili svůj stůl;
ani pokud chcete lovit kozy,
nechytáte je v tyrrhénských vlnách.
Ba i úkryty vln v hlubinách
znají lidé: která voda plodnější
perlami jak sníh bílými,
či která nese zarudlý nach,
a která jemnou rybou i tvrdými ježovkami
vyniká – ta pobřeží znáte.
Avšak kde se skrývá dobro, jež si přejí,
to slepi snášet nevědět
a to, co prošlo za hvězdným pólem,
hledají ponořeni do země.
Co bych tupým myslím na kletbu přála?
Ať se honí za bohatstvím a hodnostmi –
a až si tyto falešné s velikou tíhou nahromadí,
ať pak teprve poznají pravé statky.

Kniha III, prosa 17

„Dosud postačí, že jsem ukázala podobu klamné blaženosti; pokud na ni pronikavě hledíš, přijde řada, abych ukázala, co je pravá.“ – „A přece vidím,“ řekl jsem, „že ani bohatstvím nelze dosáhnout soběstačnosti, ani královstvími moci, ani hodnostmi úcty, ani slávou věhlasu, ani

rozkošemi radosti.“ – „A pochopil jsi i příčiny, proč to tak je?“ – „Jen jemnou skulinou se mi zdá, že vidím, ale raději bych to od tebe poznal jasněji.“ – „A přece je snadné: co je jednoduché a nedělitelné svou přirozeností, to lidský omyl rozděluje a od pravého a dokonalého převádí k falešnému a nedokonalému. Myslíš, že to, co ničím nestrádá, strádá mocí?“ – „Vůbec ne.“ – „Správně; neboť pokud něco je ve své síle slabší, musí nutně v tomto strádat cizí ochranou.“ – „Je to tak.“ – „Soběstačnost a moc jsou tedy jedna a tatáž přirozenost.“ – „Zdá se.“ – „A soudíš, že to, co je takové, se má pohrdat, nebo naopak že je ze všech věcí nejhodnější úcty?“ – „O tom,“ řekl jsem, „nemůže být pochyb.“ – „Přidejme tedy k soběstačnosti a moci úctu, abychom to shledali jedním.“ – „Přidejme, pokud chceme vyznávat pravdu.“ – „A co nyní,“ pravila, „soudíš: je tohle temné a neznámé, nebo nejslavnější svou veškerou proslulostí? Uvaž, prosím, zda to, co jsme uznali, že ničím nestrádá, že je nejmocnější, že je nejhodnější úcty, by mělo strádat slávou, kterou si samo nedokáže zjednat, a tím by se jevilo jaksi méněcenné.“ – „Nemohu,“ řekl jsem, „než přiznat, že právě tak, jak je, je také nejslavnější.“ – „Z toho plyne, že slávu nic nerozlišujeme od předchozích tří.“ – „Plyne.“ – „A tedy, co ničím cizím nestrádá, co může svými silami vše, co je slavné a hodné úcty, zda není také nejradostnější?“ – „Odkud by přišel do takové věci jakýkoli smutek, nedovedu si vůbec představit; proto, pokud předchozí zůstanou, musí být nutně vyznáno, že je plné radosti.“ – „Nicméně i to je nutné ze stejných důvodů: jména soběstačnosti, moci, slávy, radosti jsou sice rozdílná, ale v podstatě se v žádném případě neliší.“ – „Nutně,“ řekl jsem.

„Toto tedy, co je svou přirozeností jedno a jednoduché, lidská nerozvážnost rozděluje; a zatímco se snaží dosáhnout části věci, která částí nemá, nedosahuje ani onoho podílu, který neexistuje, ani samotné věci, k níž vlastně nemíří.“ – „Jak to?“ – „Kdo hledá bohatství,“ řekla, „utíkaje chudobě, o moc se nestará, raději se stane podřadným a neznámým, upírá si i mnohé přirozené rozkoše, aby neztratil pení-

ze, které si opatřil. Avšak tímto způsobem se mu nedostává ani soběstačnosti, protože ho opouští zdatnost, bodá ho trápení, srazila ho pohrdlivá nízkost a tišší ho neznámost. A kdo touží jen po moci, promrhá bohatství, pohrdne rozkošemi, i úcty bez moci, i slávy si neváží. Ale vidíš, kolik mu i tak chybí: stane se, že někdy strádá nezbytnými věcmi, kousají ho úzkosti, a protože ani ty nedokáže zahnat, přestane být tím, oč především usiloval – mocným. Podobně lze uvažovat o hodnostech, slávě, rozkoších; vždyť když každý z těchto cílů je totéž jako ostatní, kdokoli hledá jeden z nich bez ostatních, nedosahuje ani toho, po čem touží.“ – „Co tedy,“ zeptal jsem se, „když by někdo chtěl dosáhnout všeho najednou?“ – „Ten by si přál nejvyšší blaženost; ale najde ji snad v těch věcech, které, jak jsme ukázali, nemohou splnit, co slibují?“ – „Vůbec ne.“ – „V těchto věcech tedy, které se každá sama o sobě pokládá za vyhledávanou, blaženost nijak nelze stopovat.“ – „Vyznávám, a nic se nedá říct pravdivěji.“

„Máš tedy,“ pravila, „podobu klamné blaženosti i její příčiny. Obrať teď pohled mysli opačným směrem; tam totiž ihned uvidíš pravou, kterou jsme slíbili.“ – „A přece,“ řekl jsem, „to je zřejmé i slepému, a ty jsi to před chvíli ukázala, zatímco jsi otvírala příčiny klamné. Pokud se nemýlím, pravá a dokonalá blaženost je ta, která činí soběstačným, mocným, úctyhodným, slavným a radostným. Abys poznala, že jsem to pochopil hlouběji: ta, která může pravdivě poskytnout kterékoli z těchto, protože všechna jsou tatáž, – tu plně bez váhání poznávám jako plnou blaženost.“ – „Ó, můj žáku, blažený jsi takovým názorem, kdybys přidal ještě toto!“ – „Co to?“ ptal jsem se. – „Myslíš snad, že v těchto smrtelných a prchavých věcech je něco, co by mohlo přinést takový stav?“ – „Rozhodně ne,“ řekl jsem, „a ty jsi to ukázala tak, že nic víc žádat nelze.“ – „Tyto věci se tedy jeví buď jako obrazy pravého dobra, nebo jako nějaká nedokonalá dobra pro smrtelníky, ale pravé a dokonalé dobro předat nemohou.“ – „Souhlasím,“ řekl jsem. – „Jelikož jsi tedy poznal, co je ona pravá a co pouze blaženost předstí-

rá, teď zbývá, abys poznal, odkud můžeš pravou žádat.“ – „Toho jsem se již dávno dychtivě dožadoval.“ – „Ale protože, jak se líbí našemu Platónovi v Timaiu, i v nejmenších věcech se má žádat o boží pomoc – co teď, soudíš, máme dělat, abychom si zasloužili najít sídlo onoho nejvyššího dobra?“ – „Vzývat,“ řekl jsem, „otce všech věcí, bez něhož žádný počátek se nezakládá, jak je sluší.“ – „Správně,“ pravila; a hned začala takto zpívat:

Kniha III, metrum 18

Ó ty, jenž věčným rozumem svět vedeš,
otče země i nebe, který čas od věčnosti
jít velíš a sám jsa nehnutý dáváš se všemu hýbat,
jehož žádné vnější příčiny netvrdily
ze splavné hmoty tvořit – jen přítomný tvar nejvyššího
dobra, prost zášti; ty vše z vyššího
vzoru odvozuješ; nejkrásnější sám krásný
svět myslí plodě a v podobný obraz formuje,
úplné části nutíc, by úplno zcela složily.

Ty čísly svazuješ živly, aby chlady s plameny,
suché s vlhkými snášely se, aby čistší oheň
neunikl v letu – ani ne tížemi stlačovaly se země.
Ty, trojaké přírody střední, duši vše pohybující,
spojuješ – a souzvučnými údy rozvazuješ;
ta, když rozdělena hnutí do dvou kruhů svázala,
jde zpět k sobě sama, pak hlubokou mysl
obkruhuje, nebe podobným obrazem obrací.

Ty z rovných příčin duše i životy menší
na svět uvádíš; k vysokým vozíkům je lehko připoutáváš,

na nebi i zemi seješ; a ty, jež k sobě obrácené
zákonem laskavým, zpětným ohněm navracet dáváš.

Dej, otče, ať mysl stoupá na vznešené sídlo,
dej, ať pramen dobra zkoumám; dej, až světlo najdu,
ať v tobě pevný zrak své duše zasadím.
Rozežeň mlhy pozemské tíže,
a svým jasem zazař! Ty jsi jas,
ty pokojný klid zbožným, zřít tebe je cíl –
počátek, nositel, vůdce, stezka, kraj týž.

Kniha III, prosa 19

„Jelikož jsi tedy viděl, jaká je podoba nedokonalého a jaká dokonalého dobra, nyní je třeba ukázat, kde je uložena ona dokonalost blaženosti. V tom pokládám za prvé nutné vyšetřit, zda vůbec v povaze věcí může existovat takové dobro, jaké jsi před chvílí definoval, abychom se nenechali oklamat obrazem nicotné myšlenky mimo pravdu podkladu věci. Ale nelze popřít, že existuje a je jakoby pramen všech dober. Vše totiž, co se nazývá nedokonalým, se o něm říká, že je nedokonalé zmenšením dokonalého. Tak se stane, že pokud se v jakémkoli rodu zdá něco nedokonalé, nutně musí v něm být i něco dokonalé; vždyť odstraníme-li dokonalost, nelze si ani představit, odkud by se vzalo to, co se nazývá nedokonalé. Příroda totiž nezačala od zmenšených a nedokonalých věcí, nýbrž pokračuje od celých a dokonalých a klesá do těchto krajních a zemdlených. A pokud – jak jsme před chvílí ukázali – existuje jakási nedokonalá blaženost křehkého dobra, nelze pochybovat, že existuje i jakási pevná a dokonalá.“ – „Pevně a pravdivě uzavřeno,“ řekl jsem.

„Kde přebývá," pravila, „uvažuj takto. Že Bůh, původce všech věcí, je dobrý, dokazuje společné přesvědčení lidských duší; vždyť když se o Bohu nelze myslet nic lepšího, kdo by pochyboval, že je dobrý to, nad čím není nic lepšího? Rozum dokazuje, že Bůh je dobrý, a to tak, aby přesvědčoval, že je v něm i dokonalé dobro. Vždyť kdyby takový nebyl, nemohl by být původcem všech věcí; vznikl by nad ním něco vznešenější, co by vlastnilo dokonalé dobro, co by se jevilo starší a prvotnější. Všechno dokonalé je totiž pokládáno za starší než neúplné. Aby tedy rozum nešel do nekonečna, nutno vyznat, že nejvyšší Bůh je nejplnější nejvyššího a dokonalého dobra. Ale dokonalým dobrem jsme ustanovili pravou blaženost; takže pravá blaženost musí být uložena v nejvyšším Bohu." – „Přijímám to, a nelze proti tomu nic namítat." – „Ale vzývej," pravila, „jak svatě a nedotknutelně dokazuješ, že jsme řekli, že nejvyšší Bůh je nejplnější nejvyššího dobra." – „Jak to?" – „Nemysli, že tento otec všech věcí ono nejvyšší dobro, jehož je prý nejplnější, buď přijal zvenčí, nebo tak přirozeně má, jako by byla rozdílná substance Boha a drženého. Pokud bys totiž myslel, že to přijal zvenčí, mohl bys pokládat za vznešenější to, co dalo, než to, co přijalo; ale my po právu vyznáváme, že on je nejvznešenější ze všech věcí. Je-li to v něm od přírody, ale rozumem rozdílné, když přece mluvíme o Bohu, původci věcí, ať si vymyslí někdo kdo, kdo tyto různé věci spojil. Konečně to, co je od kterékoli věci odlišné, není tím, o čem je pochopeno, že je od toho odlišné; proto to, co je od nejvyššího dobra svou přirozeností odlišné, není nejvyšším dobrem; a to je nemyslitelné právě o něm, nad kterým není nic vznešenějšího. Vždyť žádná věc nemůže být lepší než její princip; proto to, co je principem všeho, musí být svou podstatou nejvyšším dobrem – uzavřu to velice pravdivým rozumem." – „Zcela správně." – „Ale nejvyšší dobro je, podle připuštění, blaženost." – „Ano." – „Tedy nutno vyznat, že Bůh je sama blaženost." – „Ani námitku proti předpokládaným předpokladům nemohu, ani vyvrátit toto vyplývající."

„Pohleď," pravila, „zda se ještě pevněji totéž potvrdí odjinud: dvě nejvyšší dobra, která by byla navzájem odlišná, nemohou existovat. Vždyť co se liší, je jasné, že jedno není druhé; proto ani jedno nemůže být dokonalé, když jednomu chybí druhé. A co není dokonalé, zjevně není nejvyšší; takže nejvyšší dobra nemohou být rozdílná. A my jsme uznali, že blaženost i Bůh jsou nejvyšším dobrem; takže musí nutně být tou nejvyšší blažeností, co je nejvyšší božství." – „Nic," pravil jsem, „nelze uzavřít ani ve věcech pravdivěji, ani v úvahách pevněji, ani pro Boha důstojněji." – „A nad to," pokračovala, „jako geometrové mívají ve zvyku odvodit něco z dokázaných výroků – říkají tomu porismata – tak já ti dám jako jakýsi důsledek. Jelikož se dosažením blaženosti stávají lidé blažení, a blaženost sama je božství, je zjevné, že dosažením božství se stávají blaženými. A jako se dosažením spravedlnosti stávají spravedlivými a dosažením moudrosti moudrými, tak podobně i dosažením božství se stávají bohy. Každý blažený je tedy bohem. Avšak od přírody je jen jeden; nic však nebrání, aby jich účastí bylo mnoho." – „Krásné je toto a cenné – ať to nazýváš porismatem, nebo důsledkem." – „A přece ještě krásnější je to, co rozum přesvědčuje k tomu připojit." – „Co?" ptal jsem se. – „Zdá se, že blaženost obsahuje mnoho; spojují tedy všechny tyto věci v jedno jaksi tělo blaženosti svou rozmanitostí částí, nebo je mezi nimi něco, co naplňuje podstatu blaženosti, a vše ostatní se k tomu vztahuje?" – „Chtěl bych," řekl jsem, „abys to objasnila na věcech samých." – „Nepokládáme snad blaženost za dobro?" – „A to nejvyšší."

„Můžeš přidat," pravila, „i toto ke všem: tatáž je nejvyšší soběstačnost, tatáž nejvyšší moc; i úcta, i sláva, i radost se pokládá za blaženost. Co tedy, jsou tyto všechny – dobro, soběstačnost, moc, ostatní – jaksi údy blaženosti, nebo se vše vztahuje k dobru jako k vrcholu?" – „Rozumím," řekl jsem, „co předkládáš k výzkumu, ale co z toho uzavíráš, dychtivě si přeji slyšet." – „Přijmi rozlišení věci takto. Kdyby všechny tyto věci byly údy blaženosti, lišily by se vzájemně. To je totiž po-

vaha částí: rozdílné utvářejí jedno tělo. Ale ukázali jsme, že všechny tyto věci jsou totéž. Nejsou tedy údy; jinak by se blaženost zdála být složena z jediného údu, což nelze.“ – „O tom není pochyb, ale čekám, co zbývá.“ – „Je zjevné, že vše ostatní se vztahuje k dobru. Soběstačnost se totiž vyhledává proto, že je soudíme za dobro; i moc proto, že se také věří, že je dobro; totéž lze zjistit o úctě, slávě, radosti. Ze všeho vyhledávaného je souhrnem a příčinou dobro; co totiž ani ve věci, ani v podobnosti nemá v sobě dobro, nelze nijak vyhledávat. A naopak i to, co není dobré svou přirozeností, pokud se zdá takové, se vyhledává, jako by bylo pravdivě dobré. Takže se po právu věří, že souhrn, pivot i příčina všeho vyhledávaného je dobro. A to, kvůli čemu se něco vyhledává, se jeví jako to nejvíce chtěné – jako kdyby někdo chtěl jezdit na koni kvůli zdraví, nežádá si tak dalece pohyb jízdy jako výsledek zdraví. Protože se tedy vše vyhledává kvůli dobru, žádá se vlastně samo dobro, ne ostatní věci. Ale vyznali jsme, že blaženost je to, kvůli čemu se vše vyhledává; takže se vlastně žádá jen blaženost. Z toho jasně vyplývá, že substance samotného dobra a blaženosti je jedna a tatáž.“ – „Nevidím, proč by někdo mohl nesouhlasit.“ – „Ale ukázali jsme, že Bůh a pravá blaženost jsou jedno a totéž.“ – „Tak jest.“ – „Lze tedy bezpečně uzavřít, že i substance Boha je v samotném dobru a nikde jinde.“

Kniha III, metrum 20

Sem všichni spoutaní, pojďte společně,
které svádí zlými řetězy
žádost přebývající v mysli pozemské:
zde vám bude odpočinek od starostí,
zde přístav zůstávající v klidu tichém,
zde jediné nešťastným otevřené útočiště.

Nic z toho, co Tagus v zlatých pískách
dává, ani co Hermus zarudlým břehem,
ani co Indus, blízký horkému kraji,
smísený bělostnými zelenými drahokamy,
nerozzáří zrak – naopak slepější
duše do své temnoty utápí.

To, co se líbí a vzrušuje mysli,
živila ve svých nejhlubších jeskyních země;
ale lesk, kterým je nebe řízeno a žije,
uhýbá temným zřícenin duše;
toto světlo kdokoli dokáže poznat,
prohlásí, že jasné paprsky Foiba nejsou nic.

Kniha III, prosa 21

„Souhlasím," pravil jsem; „vše totiž spočívá na nejpevnějších spojeních rozumu." – Pak ona: „Jak drahocenné bys to pokládal, kdybys poznal, co je samo dobro?" – „Nekonečně," řekl jsem, „pokud mi zároveň připadne poznat i Boha, který je dobrem." – „Rozumem to pravdivě odhalím, jen ať zůstane, co jsme před chvílí uzavřeli." – „Zůstane." – „Neukázali jsme, že co se vyhledává od více lidí, není proto pravdivě a dokonale dobré, protože se vzájemně liší – a když chybí jedno druhému, nemůže přinést plnou a úplnou blaženost? Pravdivé dobro se stane teprve tehdy, když se spojí v jednu jakoby formu a účinek: aby to, co je soběstačnost, bylo totéž co moc, úcta, sláva a radost. Pokud opravdu všechny věci nejsou jedno a totéž, nemají nic, čím by se počítaly mezi vyhledávané." – „Dokázané, nelze o tom pochybovat." – „A tedy ta, která když se liší, nejsou dobry, ale když se jedná o jedno, se dobry stávají, – nestávají se dobry dosažením jednoty?" – „Zdá se tak." – „A připouštíš, že vše, co je dobré, je dobré účastí dobra, nebo

ne?“ – „Je.“ – „Musíš tedy stejným způsobem připustit, že totéž je jedno a dobro; vždyť ty věci, u nichž je účinek od přirozenosti stejný, mají tutéž substanci.“ – „Nemohu popřít.“ – „A víš tedy, že vše, co je, trvá a je, pokud je jedno; naopak zaniká a rozpouští se, jakmile přestane být jedno?“ – „Jak to?“ – „Jako u živočichů: když se duše a tělo sejdou v jedno a trvají, tomu říkáme živočich; jakmile se tato jednota rozpojí oddělením obojího, je zřejmé, že zaniká a živočich už není. Také tělo samo, pokud trvá v jedné formě spojením údů, se jeví v lidské podobě; ale pokud se rozdělené a oddělené části těla rozpadnou v jednotě, přestává být tím, čím bylo. A kdo by prošel další věci, nepochybně mu bude zřejmé, že každá věc trvá, dokud je jedna; a jakmile přestane být jedna, zaniká.“ – „A když to zvažuji na více věcech, jinak to nevidím.“

„Je tedy něco, co by, pokud jedná přirozeně, opustilo touhu po trvání a chtělo přijít k zániku a zkáze?“ – „U živočichů,“ řekl jsem, „kteří mají jakousi povahu chtít a nechtít, nic takového nenacházím, co by bez vnějšího donucení odhodilo úmysl trvat a dobrovolně spěchalo k zániku. Každý živočich se přece snaží chránit si zdraví a vyhýbat se smrti a zkáze. Ale co se týká bylin a stromů, co věcí zcela neživých, nevím zcela, co bych soudil.“ – „Avšak nemůžeš o tom pochybovat ani v tomto případě. Vidíš přece, že byliny a stromy rostou nejprve v místech, která jim vyhovují, kde se, pokud to umožňuje jejich přirozenost, nemohou rychle vysušit a zhynout. Jedny rostou v polích, jiné na horách, jiné nese bažina, jiné lpí na skalách; úrodné jsou neúrodné písky jedněm – kdyby je někdo přenesl na jiná místa, vyschly by. Příroda však dává každému, co mu vyhovuje, a dbá, aby, pokud mohou trvat, nezhynuly. Co to, že všechny jakoby s ústy k zemi obrácenými pijí živiny kořeny a skrze dřeň rozšiřují sílu kořenovou i kůru? Co to, že nejměkčí – jako je dřeň – je vždy skryta vnitřnějším sídlem, zvenku pak jakousi pevností dřeva, a nakonec se jako obhájce stojí kůra proti nepohodě nebe, jakoby trpící zlo? A jak velikou péči má příroda, aby se vše rozmnožovaným semenem rozšiřovalo! Kdo by neuznal, že to vše

slouží nejen k dočasnému trvání, ale i jaksi věčnému trvání rodově? I věci, které se pokládají za neživé, netouží snad podobným způsobem po tom, co je jim vlastní? Proč totiž oheň lehkost nese vzhůru, zatímco země tíží dolů, než že tyto pohyby a místa jim vyhovují? A navíc to, co souhlasí s každou věcí, ji také zachovává, jako naopak nepřátelské kazí. Co je tvrdé jako kameny, to nejpevněji drží své části a odolává, aby se snadno nerozpadlo. Co je tekuté, jako vzduch a voda, snadno ustupuje těm, kdo rozdělují, ale rychle se zase slévá tam, odkud bylo odděleno; oheň pak unikne jakémukoli dělení.

Teď nemluvíme o dobrovolných pohybech poznávající duše, nýbrž o přirozeném úmyslu – jako je to, že potravu přijímáme bez přemýšlení, že ve snu dýcháme, aniž o tom víme. I u živočichů totiž láska k trvání nepochází z vůle duše, nýbrž z principů přírody. Vždyť vůle často, když příčiny nutí, přijímá smrt, které se příroda hrozí; a naopak dílo plození, které příroda stále vyhledává a kterým jediným trvá doba smrtelných věcí, někdy vůle potlačuje. Tak dalece tato láska k sobě pochází ne z pohybu duše, nýbrž z přirozeného úmyslu. Prozřetelnost totiž dala věcem jí stvořeným tuto hlavní příčinu trvání, aby pokud mohou, přirozeně po trvání toužily. Není tedy důvodu, abys mohl pochybovat, že vše, co je, přirozeně touží po stálosti trvání a vyhýbá se zkáze.“ – „Vyznávám, teď bezpochyby vidím to, co se mi dříve zdálo nejisté.“ – „A to, co usiluje trvat a zůstávat, touží být jedno; vždyť kdyby se to odstranilo, ani by nic neexistovalo.“ – „Pravda.“ – „Vše tedy touží po jednom.“ – „Souhlasím.“ – „Ale ukázali jsme, že samo jedno je totéž, co dobro.“ – „Ano.“ – „Všechno tedy žádá dobro, a lze to tak popsat: dobro je to, po čem touží všichni.“ – „Nic pravdivějšího si nelze představit; buď totiž se vše vztahuje k ničemu – a pak, zbavené vrcholu, by plynulo bez vládce; nebo pokud je něco, k čemu vše spěje, to bude nejvyšší ze všech dober.“ – A ona: „Příliš se raduji, můj žáku; vrazil jsi do mysli samotnou pečeť střední pravdy. V tomto se ti ukázalo i to, cos přede chvílí přiznal, že neznáš.“ – „Co?“ ptal jsem se. –

„Jaký je cíl všech věcí. Ten je totiž tím, po čem touží všichni; a protože jsme uznali, že je to dobro, je nutno vyznat, že cílem všech věcí je dobro.“

Kniha III, metrum 22

Kdokoli hluboce v mysli hledá pravdu
a nechce se dát na scestí svést,
ať do sebe navrátí světlo vnitřního zraku
a dlouhé pohyby obrátí v kruh zpět;
ať naučí duši, že cokoli hledá venku,
má již ukryto ve svých pokladech.

Co dávno zahalil tmavý mrak omylu,
zazáří jasněji než sám Foibos.
Ne všechno světlo vypudila z mysli,
když tělo naložilo zapomnětlivou tíhu;
přec zůstává uvnitř símě pravdy,
které, provětráno vzdělaností, se probudí.
Vždyť proč, jste-li tázáni, samovolně
správné soudíte? Protože v hlubokém srdci
žije skryté troudlo.

A pokud zní pravdivě Platónova Múza,
každý, co se učí, zapomětlivý si vzpomíná.

Kniha III, prosa 23

„Pak jsem já pravil: „Platónovi vehementně souhlasím; vždyť mě na to teď upomínáš podruhé: nejprve jsem paměť ztratil tělesnou nákazou,

pak znovu, stlačen tíhou žalu.“ – Tu ona: „Pokud se podíváš na předchozí ustupnuté, nebude ti vzdálené, abys si vzpomněl, co jsi před chvílí vyznal, že neznáš.“ – „Co?“ ptal jsem se. – „Jakým kormidlem je svět řízen.“ – „Vzpomínám si,“ řekl jsem, „jak jsem svou nevědomost přiznal, ale – i když to již tuším – přece raději to slyším od tebe.“ – „Před chvílí jsi pokládal za zcela nepochybné, že tento svět je řízen Bohem.“ – „Ani teď o tom nepochybuji ani nikdy pochybovat nebudu; a jakými důvody k tomuto závěru dospívám, krátce vyložím. Tento svět by se nemohl spojit v jednu formu z tak rozdílných a protichůdných částí, kdyby nebyl jeden, který by tak rozdílné spojil. A sama rozdílnost přírod, i spojená, by se zase navzájem nesouladná rozdělila a rozbila, kdyby nebyl jeden, který by to, co svázal, i držel. A nepostupoval by tak jistě přírodní řád, ani by nerozkládaly se tak uspořádané pohyby v místech, časech, působení, prostorech a kvalitách, kdyby nebyl jeden, který by sám nezměněn tyto různosti změn uspořádával. Tím, co drží a hýbá vším stvořeným, nazývám – obvyklým slovem pro všechny – Bohem.“

Pak ona: „Když takto smýšlíš,“ pravila, „zbývá mi, myslím, jen malá práce, abys byl schopen vrátit se zpátky do vlasti zdráv, s dosažením blaženosti. Ale podívejme se na to, co jsme předložili. Nepočítali jsme snad do blaženosti soběstačnost a nesouhlasili jsme, že blaženost sama je Bohem?“ – „Ano.“ – „Takže k řízení světa nebude strádat žádných vnějších pomůcek; jinak, pokud by něčím strádal, neměl by plnou soběstačnost.“ – „Je to nutné.“ – „Sám tedy řídí vše?“ – „To nelze popřít.“ – „A dokázali jsme, že Bůh je sám dobro.“ – „Vzpomínám si.“ – „Tedy skrze dobro vše řídí, pokud sám řídí vše a je dobro, a tím je jaksi klíčem a kormidlem, jímž je zachovávána stabilní a neporušená mašinérie světa.“ – „Souhlasím vehementně,“ řekl jsem, „a slabě jsem tušil, že toto chceš říct.“ – „Věřím,“ pravila; „myslím totiž, že už vnímavěji obracíš oči k pravdě. Ale co teď řeknu, je neméně zjevné pozorování.“ – „Co?“ ptal jsem se. – „Jelikož se po právu věří, že Bůh řídí

vše klíčem dobroty, a všechny věci, jak jsem učila, přirozenou intencí spěchají k dobru, lze pochybovat, že jsou řízeny dobrovolně a samy se obracejí k Řídícímu jaksi po libosti, souladné s ním a sladěné s vládcem?“ – „Nutně; vždyť by to nebyla blažená vláda, kdyby to bylo jho zdráhajících se, nikoli spása poslušných.“ – „Není tedy nic, co by si zachovávajíc svou povahu snažilo jít proti Bohu?“ – „Nic.“ – „A i kdyby se snažilo,“ pravila, „podaří se mu něco proti tomu, o němž jsme uznali, že je nejmocnější právem blaženosti?“ – „Rozhodně nic.“ – „Není tedy nic, co by tomuto nejvyššímu dobru chtělo nebo mohlo odporovat?“ – „Nic, myslím.“ – „Je tedy nejvyšší dobro, které vše řídí silně a sladce.“ – Tu já: „Jak mě těší,“ řekl jsem, „nejenom to závěrečné shrnutí rozumu, ale i tato slova, jichž používáš, že se jedenkrát za všechny časy stydím za svou pošetilost!“

„Slyšel jsi,“ pravila, „z pohádek o Gigantech, kteří útočili na nebe; ale i je, jak se slušelo, laskavá síla uspořádala. Ale chceš, abychom si teď vzájemně střetli rozumy? Snad z takového střetu vyskočí nějaká krásná jiskra pravdy.“ – „Jak si přeješ,“ odpověděl jsem. – „Že Bůh je vševládný, nikdo nebude pochybovat.“ – „Ten, kdo má zdravý rozum, zajisté ne.“ – „Ale ten, kdo je vševládný, nemůže nic nebýt.“ – „Nic.“ – „Může Bůh činit zlo?“ – „Rozhodně ne.“ – „Zlo tedy není nic, pokud ho nemůže činit ten, kdo může vše.“ – „Hraješ si se mnou,“ řekl jsem, „a pleteš mi důkazy jako nerozpletitelný labyrint: hned kudy vycházíš, zase vcházíš, hned kudy jsi vešla, zase vycházíš? Nebo spleticí jakýsi obdivuhodný kruh božské jednoduchosti? Vždyť jsi před chvílí začala blažeností, a říkala jsi, že je nejvyšším dobrem, uloženým v nejvyšším Bohu. Řekla jsi, že sám Bůh je nejvyšším dobrem a plnou blažeností, z čehož jsi mi jako dar řekla, že blaženým se nestane nikdo, než kdo bude zároveň bohem. Dále jsi říkala, že sama forma dobra je substancí Boha a blaženosti, a učila jsi, že jedno samo je totéž co dobro, po němž touží všechna přirozenost věcí. Také jsi vysvětlovala, že Bůh řídí všechen vesmír klíčem dobroty a všechny věci dobrovolně poslouchají

a žádná povaha zla neexistuje. A to vše jsi vysvětlovala ne z vnějších pomůcek, ale z vnitřních, domácích důkazů, kde jedno čerpá víru z druhého."

– Tu ona: „Nehraju si s tebou vůbec, a ze všeho největší věc jsme vyřešili milostí Boží, kterou jsme před chvílí prosili. Je to totiž taková forma božské podstaty, že se ani nerozlévá navenek, ani nepřijímá dovnitř sebe cokoli vnějšího; ale, jak o ní říká Parmenidés, ‚podobnou dobře zakulacené kouli hmotě', kruhem věcí točí, zatímco sama sebe uchovává nehybnou. A pokud jsme použili i rozumy nehledané mimo, ale v samém okruhu věci, kterou jsme pojednávali, pak není co divit – Platón totiž ustanovil, že řeči musí být příbuzné těm věcem, o nichž mluví."

Kniha III, metrum 24

Blazen, kdo mohl pramene dobra
svítivý najít výron.
Blazen, kdo mohl rozvázat
těžká země pouta.

Kdysi nad hrobem své ženy
věštec thrácký sténal,
když zpěvem truchlivým
přinutil k běhu hbité lesy,
když zastavil řeky,
když laň bez chvění bok tiskla
k divokým lvům
a zajíc nebál se psa, jehož
zpěv učinil pokojným.

Když však palčivější žár
hrudi vnitřní pálil
a nápěvy, jež vše podmanily,
nekonejšily svého pána,
stěžující si na nelítostné bohy horní,
šel do podsvětních domů.

Tam sladké písně slaďuje
na zvučných strunách,
cokoli z pramenů nejvznesenější
matky, bohyně, čerpal,
co nese zoufalá bolest,
co dvojnásobnou žal zdvojuje láska,
oplakává, Taenaru hýbaje,
a sladkou prosbou žádá
prominutí pány stínů.

Trojhlavý vrátný žasne,
zajat novým zpěvem;
mstivé bohyně viny trestající,
které viníky úzkostí žijí,
teď smutně slzami vlhnou;
Ixionovu hlavu
rychlé kolo nestrhá dolů,
a dlouhou žízní zhynulý
Tantalos pohrdá řekami;
sup, dokud je nasycen zpěvem,
netáhne už jatra Tityova.

Konečně: ‚Jsme poraženi,'
soudce stínů soucitně praví.
‚Dáváme tomu muži druha –
jeho ženu, zpěvem získanou;

ale zákon ať omezí dar:
dokud neopustí Tartara,
nesmí oči za ní obrátit.'

Ale kdo dá zákon milujícím?
Láska si sama je větším zákonem.
Žel, blízko konce noci
Orfeus Eurydiku svou
pohlédl, ztratil, zahubil.

Vás tato pohádka vyhledává,
kdokoli chcete do dne nejvyššího
svou mysl vést;
neboť kdo do Tartarových jeskyní
poraženě obrátí oči,
cokoli vznešeného si nese,
ztrácí, hledě na podsvětí.

Kniha čtvrtá

Kniha IV, prosa 1

Když Filozofie takto laskavě a sladce zazpívala, zachovávajíc důstojnost tváře a vážnost řeči, já jsem, dosud neúplně zapomnělý na vnitřní žal, přerušil záměr té, která se chystala pokračovat, a řekl jsem: „Ó, vůdkyně pravého světla, co dosud rozlila tvá řeč, se mi ukázalo bud v božském rozjímání sama o sobě, nebo tvými důvody nepřemožitelným; a byť jsem to pro bolest křivdy nedávno zapomněl, přece jsem to doposud nebyl zcela neznalý. Ale právě ta věc je dokonce největší příčinou našeho žalu: jak může být – když je dobrý vládce věcí – aby existovaly zla, nebo aby bez trestu pominula. Jak velikého obdivu je samotné toto hodno, uvažuješ sama. A k tomuto přibývá ještě větší: zatímco nemorálnost vládne a kvete, ctnost nejen postrádá odměn, ale je šlapána nohama zločinců a snáší trest místo zločinů. Že se to děje v království Boha, který vše ví, všechno může, ale jen dobro chce – nikdo se dost nedokáže ani divit, ani stěžovat.“

Pak ona: „Byl by to předmět nekonečného údivu a ze všech obludnějších, kdyby, jak ty soudíš, v tak dobře uspořádaném domě, jaký má veliký otec rodiny, se pěstovaly nicotné nádoby a cenné by špinily. Ale tak tomu není; vždyť pokud zůstává neporušeno to, co jsme před chvílí uzavřeli, poznáš z autorovy milosti toho, o jehož království mluvíme, že vždy jsou mocní dobří, zlí však vždy sraženi a slabí; že zločiny nejsou nikdy bez trestu a ctnosti nikdy bez odměny; že dobrým se přihází šťastné, zlým vždy nešťastné – a mnoho takového, co uklidní

tvé stesky a utuží tě pevnou pevností. A jelikož jsi již podle mého návodu viděl formu pravé blaženosti a také jsi poznal, kde je uložena, projdeme-li vším, co pokládám za nutné dát napřed, ukážu ti cestu, která tě odveze domů. I křídla tvé mysli, jimiž se bude moci zvedat do výše, přidělám, abys – zbaven zmatku – zdráv v naší zemi se vrátil mým vedením, mou stezkou, dokonce mými vozy.“

Kniha IV, metrum 2

Mám totiž lehká křídla, letící,
která se vznesou na vysoké póly;
když si je rychlá mysl obleče,
pozemské nenávidí a shora dolů hledí;
přelétá nad kruhem nezměrného vzduchu,
mraky vidí pod sebou;
čím hbitějším pohybem hoří éteru oheň,
i jeho vrchol překonává;
dokud nevyjde do hvězdných domů
a cesty se Foibovou drahou nespojí,
buď jde za cestou chladného starce,
rytíř třpytivé hvězdy,
či v jakémkoli kruhu třpytné noci je zdoben,
vrací se cyklicky, kam se podívá.

A když se již vyčerpá dost,
nebe nejkrajnější opouští
a hřbet rychlého éteru tiskne,
majetným úcty hodného světla.

Zde ten pán drží žezlo králů
a otěže světa mírní,
a stálým vládcem pevně řídí vůz letící,
jasný soudce věcí.

Pokud tě cesta přivede sem zpět,
kterou nyní zapomnětlivě hledáš,

řekneš: ‚Vzpomínám, toto je má vlast,
odtud jsem vyšel, zde zastavím krok.'

A pokud bys chtěl pohlédnout
na opuštěnou noc zemí,
uvidíš, jak tyrany, zuřící,
jichž se bojí nešťastné národy,
jsou sami vyhnanci.

Kniha IV, prosa 3

Tu já: „Papae, jak velké věci slibuješ! A nepochybuji, že to dokážeš uskutečnit – jen mě, kdo jsi probudil, nenech čekat.“ – „Nejprve tedy,“ řekla, „můžeš uznat, že dobrým vždy náleží moc, zatímco zlí jsou zbaveni všech sil; a z každé z těchto vět plyne ta druhá. Vždyť když dobro a zlo jsou protiklady, tak pokud se ukáže, že dobro je mocné, je zjevná slabost zla; a pokud se objasní křehkost zla, je známa pevnost dobra. Aby však věrohodnost naší věty byla hojnější, půjdu každou cestou zvlášť, hned odtud, hned odtud potvrzuji předložená.

Jsou dvě věci, na nichž závisí veškerý výsledek lidských činů: vůle a moc. Chybí-li jedno z nich, nic nelze uskutečnit. Když chybí vůle, nikdo ani nezačne to, co nechce; a když chybí moc, vůle je marná. Takže uvidíš-li někoho, že chce dosáhnout toho, čeho nedosahuje, nelze pochybovat, že mu chybí síla dosáhnout toho, co chtěl.“ – „Je to zjevné, nelze popřít.“ – „A pokud vidíš někoho, kdo uskutečnil to, co chtěl, pochybuješ, že mohl?“ – „Nikoli.“ – „A v čem kdo dokáže, v tom je silný; v čem nedokáže, v tom je slabý.“ – „Souhlasím.“ – „Vzpomínáš si, že z předchozích úvah bylo shrnuto, že celý úmysl lidské vůle, kterou pohánějí různé snahy, spěchá k blaženosti?“ – „Vzpomínám si.“ – „A vzpomínáš si, že blaženost sama je dobro, a tak když se vyhledává blaženost, všichni touží po dobru?“ – „Vzpomínám si, mám to v paměti.“ – „Všichni lidé, dobří i zlí, se snaží dojít k dobru nerozdílným úmyslem?“ – „Vyplývá to z předchozího.“ – „Je však jisté, že dosažením dobra se stávají dobrými?“ – „Jisté.“ – „Dobří tedy dosahují toho, po čem touží?“ – „Zdá se.“ – „Zlí, kdyby dosáhli toho, po čem touží – tedy dobra – nemohli by být zlými.“ – „Je tak.“ – „A jelikož obojí hledají dobro, ale první dosahují, druzí nikoli, lze pochybovat, že dobří

jsou mocní a zlí slabí?“ – „Kdokoli by pochyboval, neumí uvažovat ani o přirozenosti věcí, ani o důsledcích rozumů.“

„Dále,“ pravila, „pokud jsou dva, jimž podle přirozenosti leží tentýž úkol, a jeden z nich přirozeným výkonem to učiní a provede, zatímco druhý nemůže vykonat ten přirozený úkol, nýbrž jiným způsobem než vyhovuje přirozenosti svůj úmysl nenaplní, ale napodobí naplňujícího – kterého z nich pokládáš za silnějšího?“ – „I když tuším, kam míříš, raději to slyším jasněji.“ – „Chůzi jsi snad nepopřel, že je přirozenou pro lidi?“ – „Nikoli.“ – „A úkol nohou je k tomu přirozený – nepochybuješ?“ – „Ani v tomto.“ – „Pokud tedy někdo, kdo může kráčet nohama, kráčí; a jiný, kterému chybí tento přirozený úkol nohou, se opírá o ruce a snaží se chodit, kterého z nich je po právu silnějším?“ – „Dodrž ostatní,“ řekl jsem, „neboť nikdo nebude pochybovat, že schopný přirozeného úkolu je silnější než ten, kdo nedokáže totéž.“ – „Avšak nejvyšší dobro, které stojí stejně dobrým i zlým jako cíl, dobří hledají přirozeným úkolem ctností; zlí však rozmanitou žádostivostí – což není přirozeným úkolem dosahování dobra – se snaží o totéž. Nebo soudíš jinak?“ – „Nikoli,“ řekl jsem; „navíc i co z toho plyne, je zjevné: z toho, co jsem připustil, nutně plyne, že dobří jsou mocní a zlí slabí.“ – „Správně,“ pravila, „to předbíháš, a jak se vyjadřují lékaři, to je známka vzpřímené a odolávající přirozenosti. Ale protože vidím, jak jsi připraven k porozumění, nahromadím četné důvody. Pohleď, jak velká slabost se jeví u nemorálních lidí, kteří nemohou dojít ani k tomu, kam je vede a téměř nutí přirozený úmysl. A co, kdyby byli zbaveni této tak velké a téměř neporazitelné pomoci přirozenosti, která je předchází? Uvaž, jak veliká bezmoc postihuje zločinecké lidi. Vždyť si nehledají lehké nebo hravé odměny, kterých by nedokázali dosáhnout; dochází jim síly při samém vrcholu věcí, a oni, nešťastníci, nedosahují toho, k čemu jedinému dnem i nocí usilují – v tom pak vynikají síly dobrých. Vždyť jako toho, kdo šel nohama a došel až k místu, za nímž už nebyla cesta pro další chůzi, bys pokládal za nejmoc-

nějšího v chůzi, tak toho, kdo dosahuje cíle věcí vyhledávaných, nad nějž není nic výše, musíš nutně soudit za nejmocnějšího. Z čehož plyne i opak: zlí se jeví zbaveni všech sil. Proč totiž, opustivše ctnost, následují neřesti? Z neznalosti dobra? – Ale co je slabší než slepota nevědomosti? – Nebo znají, co mají následovat, ale touha je svádí stranou? Pak jsou slabí nestřídmostí, kterou nedokáží přemoci. Nebo vědomě a dobrovolně opouštějí dobro a odbočují k neřestem? Pak však nejen přestávají být mocnými, ale přestávají být vůbec; neboť ti, kdo opouštějí společný cíl všeho, co jest, zároveň přestávají být.

To by někomu snad mohlo připadat divné, že říkáme, že zlí – kteří tvoří většinu lidí – jsou vlastně nebytí. Ale tak se to má. Vždyť neodmítám, že zlí jsou zlí, ale popírám, že by zároveň byli čistě a prostě. Jako mrtvolu nazveš mrtvým člověkem, ale prostě ‚člověkem' ji nazvat nemůžeš, tak nemorální lidi připouštím, že jsou zlí, ale nemohu bez výhrad vyznat, že jsou. Je totiž pouze to, co zachovává řád a drží přirozenost; co však od toho ustupuje, opouští i své bytí, které je v jeho vlastní přirozenosti. Jenže zlí mají přece moc, řekneš. Já to nepopírám. Ale tato jejich moc nepochází ze sil, nýbrž ze slabosti. Mohou totiž činit zlo, jež by vůbec neplatilo, kdyby mohli zůstat v působení dobrých. A tato možnost ještě evidentněji ukazuje, že nic nemohou; vždyť pokud, jak jsme před chvílí shrnuli, zlo není nic, pak když mohou pouze zlo, nemorální nemohou nic." – „Je to zjevné." – „A abys pochopil, jaká je síla této moci: před chvílí jsme definovali, že nad nejvyšším dobrem není nic mocnějšího." – „Je to tak." – „Ale totéž nejvyšší dobro nemůže činit zlo." – „Nikoli." – „Je tedy," pravila, „někdo, kdo by si myslel, že lidé mohou vše?" – „Pokud by to nebyl šílený, nikdo." – „A přece zlí mohou činit zlo." – „Kéž by nemohli!" – „Jelikož tedy ten, kdo je mocen jen dobra, může vše, zatímco ti, kdo mohou i zlo, nemohou vše – pak lidé, kteří mohou zla, jsou zřejmě méně mocní. K tomu se přidává, že jsme ukázali: veškerou moc je nutno počítat mezi vyhledávané věci a všechny vyhledávané věci se vracejí

k dobru jako k jakémusi vrcholu své přirozenosti. Ale možnost páchat zločin se k dobru vrátit nedá – není tedy vyhledávaná. Avšak veškerá moc je vyhledávaná; je tedy zjevné, že možnost zla není moc. Ze všeho se tedy ukazuje nepopiratelně moc dobrých a slabost zlých, a je zřejmý onen Platónův výrok, že jen moudří mohou činit, co si přejí; zatímco nemorální dělají, co se jim líbí, ale nedosahují toho, po čem touží. Dělají totiž cokoli, dokud se domnívají, že skrze to, co je těší, dosáhnou dobra, po němž touží; ale vůbec nedosahují, protože zločiny k blaženosti nevedou."

Kniha IV, metrum 4

Které vidíš, jak sedí vysoko na vrcholu trůnu,
krále v zářícím purpuru oděné, obklopené
ponurými zbraněmi, s hrozivou tváří, s dechem
šíleného srdce –
Když někdo pyšným strhne roušky lichého oděvu,
uvidí uvnitř pány nést těsné řetězy.

Zde totiž žádostivost točí srdce lačnými jedy;
zde hněv šlehá mysl a bouřlivé vlny vzdouvá;
smutek, pokud chytil, unaví, nebo prchavá naděje mučí.

Když tedy vidíš jednu hlavu nést tolik tyranů,
on sám nedělá, co by chtěl, utlačen nespravedlivými pány.

Kniha IV, prosa 5

„Vidíš tedy, v jakém bahnu se válejí zločiny a jakou září se třpytí poctivost? Je zjevné, že dobrým nikdy nechybí odměny a zločinům jejich tresty. V činech, které se dějí, je totiž odměnou té věci právě to, kvůli čemu se každá věc koná – jako na stadionu je odměnou běhu věnec, kvůli němuž se běhá. Ale ukázali jsme, že blaženost je právě to dobro, kvůli němuž se vše činí; dobro samo je tedy jakoby společná odměna uložená lidským činům. A to nelze oddělit od dobrých – vždyť kdo postrádá dobro, nebude po právu nazýván dobrým. Takže poctivé mravy neopouštějí svou odměnu. Ať tedy zlí jak chtějí zuří, moudrému věnec nespadne, nezvadne; vždyť vlastní čest dobrých duší nemůže vzít cizí nemorálnost. A kdyby se radoval z toho, co přijal zvenčí, mohlo by to kdokoli jiný – nebo i ten, kdo mu to dal – zase vzít. Protože však to každému zjednává jeho vlastní poctivost, tehdy přestane mít svou odměnu, až přestane být poctivý.

Konečně: protože se každá odměna vyhledává proto, že se o ní věří, že je dobrem, kdo by soudil, že komu patří dobro, že nemá odměnu? Ale jakou odměnu? Nejkrásnější a největší ze všech. Vzpomeň si na onen důsledek, který jsem ti před chvílí dala jako nejpřednější, a shrň to takto: Jelikož samo dobro je blaženost, všechny dobré lidi činí, právě tím, že jsou dobří, blaženými. Avšak ti, kdo jsou blažení, jsou podle naší dohody bohy. Je tedy odměnou dobrých, kterou nikdy nestráví den, nezmenší žádná moc, neuspatří žádná nemorálnost: stát se bohy. A protože je to tak, moudrý nemůže pochybovat ani o nerozdělitelném trestu zlých; vždyť když dobro a zlo, a stejně odměna a trest, stojí proti sobě, musí nutně to, co vidíme nastupovat u odměny dobra, odpovídat protějškem u trestu zla. Tak jako je poctivost samá odměnou po-

ctivých, tak nemorálnost samá je trestem nemorálních. A nepochybně kdokoli je sužován trestem, nepochybuje, že je sužován zlem. Pokud se tedy chtějí ohodnotit sami, mohou se jim zdát, že jsou prosti trestu, oni – jež nejvyšší zlo – nemorálnost nejen postihla, ale i hluboce prostoupila?

Pohleď naopak ze strany dobrých, jaký trest provází nemorální. Před chvílí ses dozvěděl, že vše, co jest, je jedno a jedno samo je dobro; z čehož plyne, že vše, co jest, se jeví i dobrem. Takto tedy cokoli ustupuje od dobra, přestává být. Takže zlí přestávají být tím, čím byli. Že byli lidmi, ukazuje dosud jen zbývající podoba lidského těla; proto, obráceni v nemorálnost, ztratili i lidskou přirozenost. A protože nad lidi může každého povznést jen poctivost, nutně to, co stáhne člověka z lidského stavu, musí ho oprávněně strhnout pod lidi, totiž nemorálnost. Stává se tedy, že koho vidíš proměněného neřestmi, nemůžeš soudit za člověka.

Lakotou kypí násilný uchvatitel cizích statků – přirovnej ho k vlku. Zuřivý a neklidný cvičí si jazyk v hádkách – přirovnej ho ke psu. Skrytý podvodník se raduje z úskoků – postav ho na roveň lišek. Zuřivec zuří hněvem – věř se, že nosí lví duši. Ustrašený a prchavý se bojí věcí, kterých není třeba se bát – považuj ho za podobného jelenovi. Lenivý a tupý se válí – žije život osla. Lehkomyslný a nestálý mění zaměření – nic ho neliší od ptáků. Hnusným a nečistým žádostivostem se propadá – drží ho rozkoš špinavé svině. A tak se stane, že kdo opustil poctivost a přestal být člověkem, nemůže přejít do božského stavu, nýbrž se mění ve zvíře.“

Kniha IV, metrum 6

Plachty vůdce z Neritu
a bludné lodě na moři
přihnal Eurus k ostrovu,
kde sídlí krásná bohyně,
ze slunečního semene zrozená;
novým hostům mísí
písní dotčené číše.

A koho na různé podoby
její mocná bylinná ruka obrátí –
toho pokryje tvář kance,
jiný jako Marmarický lev
vyrůstá zubem a drápy;
ten, nedávno přidaný k vlkům,
když chce plakat, vyje;
jiný, jak indická tygřice,
mírně prochází příbytkem.

Ale přestože různá zla
potkala vůdce, bohyně,
okřídlený Arkadský
ho z hostinské nákazy vyvedl,
přec zlá nápoj veslaři
ústy vypili,
přec svině zrní Cereřino
na žaludy proměnili,
a nic nezůstalo celé
u pozbyvších hlasu i těla.

Jen mysl, stále stálá,
sténá nad obludami, jež snáší.

Ó, jak lehká je ruka,
jak slabé byliny,
které byť mohou proměnit údy,
srdce proměnit nemohou!

Uvnitř v člověku je síla,
uložená v hradě skrytém.
Mocněji ony jedy
stahují člověka od sebe,
ty, které pronikají hluboko,
a byť neškodí tělu,
zuří ranou v mysli.

Kniha IV, prosa 7

Tu já: „Vyznávám, že nikoli nespravedlivě se o nemorálních říká, že – byť si zachovávají vzhled lidského těla – jsou kvalitou duší přeměněni v šelmy. Ale – aby to jim bylo dovoleno – já bych nechtěl, aby se jejich divoká a zločinná mysl bouřila proti zkáze dobrých.“ – „Není jim to dovoleno,“ pravila, „jak bude ukázáno na vhodném místě. Ale přesto: kdybychom jim to, co se jim zdá dovoleno, odebrali, uvolnil by se tím velký díl trestu zločinných lidí. A to – i když se to někomu snad bude zdát neuvěřitelné – nutně plyne: zlí jsou nešťastnější, když to, po čem touží, uskuteční, než kdyby to, po čem touží, nemohli naplnit. Vždyť pokud je ubohé přát si špatné, mocnější je uskutečnit; bez čehož by jen ztuhl výsledek ubohé vůle. Takže když každý má svou vlastní ubohost, nutně musí trojím neštěstím být tísněn ten, kdo – jak vidíš – chce zločin, může ho a provede ho.“ – „Souhlasím,“ řekl jsem; „ale aby se tohoto neštěstí rychle zbavili, odňatím možnosti páchat zločin, si vehementně přeji.“ – „Zbaví se,“ pravila, „rychleji, než snad chceš ty, nebo než oni sami si myslí, že se zbaví. Vždyť není v tak krátkých hranicích života nic tak zdlouhavé, aby to nesmrtelná duše pokládala za dlouhé čekání. Jejich velká naděje a vznešená mašinérie zločinů bývá často přerušena náhlým a nečekaným koncem. A to jim stanoví míru ubohosti; vždyť pokud nemorálnost činí ubohými, musí být tím ubohejší, čím déle je nemorální. Pokládala bych je za nejnešťastnější, kdyby alespoň jejich zlobu nekonečná smrt neukončila; vždyť pokud jsme pravdivě uzavřeli závěr o neštěstí zkaženosti, je zřejmé, že nekonečná je ubohost, která je věčná.“

– Tu já: „Zvláštní je ten závěr a těžký k přijetí; ale uznávám, že se příliš dobře hodí k tomu, co jsme dříve připustili.“ – „Správně to oce-

ňuješ," pravila. „Ale kdo pokládá za těžké přistoupit k závěru, musí buď dokázat, že některý předpoklad byl mylný, nebo že uspořádání vět není výkonné pro nutný závěr. Jinak, když připustíš předpoklady, nelze proti závěru nic namítat. A co teď řeknu, se bude zdát neméně zvláštní, ale je rovněž nutné z toho, co jsme přijali." – „Co to?" ptal jsem se. – „Nemorální jsou šťastnější, když trpí tresty, než když by je žádný trest spravedlnosti neomezoval. A nemyslím teď to, co každému napadne: že se trestem napravují zkažené mravy a strachem z trestu se vracejí na pravou cestu; že slouží ostatním jako příklad, že se mají vyvarovat zavrhovaného. Nýbrž myslím to v jiném smyslu: že nemorální beztrestní jsou nešťastnější i tam, kde se nebere ohled na nápravu ani na příklad."

„A jaký je ten jiný způsob?" ptal jsem se. – A ona: „Nevyznali jsme, že dobří jsou šťastní, zatímco zlí ubozí?" – „Ano." – „Pokud se tedy k něčí ubohosti připojí nějaké dobro, není on šťastnější než ten, jehož ubohost je čistá a osamělá, bez přimíšení žádného dobra?" – „Zdá se." – „A co kdyby k témuž ubohému, který postrádá všech dober, se kromě toho, čím je ubohý, přidalo i jiné zlo – nemá se takový soudit mnohem nešťastnějším než ten, jehož neštěstí je zmírněno účastí dobra?" – „Jak jinak?" – „Takže nemorální mají, když jsou trestáni, přidáno něco dobrého, totiž samotný trest, který je ze spravedlnosti dobrem; naopak když jsou bez trestu, mají přidáno něco dalšího zla, totiž samotnou beztrestnost, kterou jsi uznal za zlo spravedlnosti." – „Nemohu popřít." – „Mnohem nešťastnější jsou tedy nemorální, obdarovaní nespravedlivou beztrestností, než spravedlivě potrestaní. Ale je zjevné, že trestat nemorální je spravedlivé, zatímco nechat je uniknout bez trestu je nespravedlivé." – „Kdo by to popřel?" – „A nikdo nepopře, že co je spravedlivé, je dobré, a co nespravedlivé, zlé." – „Je to zřejmé." – Tu já: „Toto plyne z toho, co jsme před chvílí uzavřeli; ale prosím tě, nenecháváš po smrti těla žádné tresty duší?" – „A velké,"

pravila; „jedny trestní, druhé pak očistné myslím, že se podle milosrdenství vykonávají; ale nyní není v plánu o nich pojednávat.

Dosud jsme usilovali o to, abys poznal, že moc zlých, která se ti zdála nejvíce nehodná, není ničím; abys viděl, že ti, které jsi oplakával jako beztrestné, nejsou nikdy bez trestů za svou nemorálnost; aby ses dozvěděl, že licence, o jejímž rychlém konci jsi prosil, není dlouhá, a byla by nešťastnější, kdyby byla delší – a nejnešťastnější, kdyby byla věčná; a po tom, že nemorální jsou nešťastnější, když jsou propuštěni nespravedlivou beztrestností, než když jsou potrestáni spravedlivou odvetou. Z této věty plyne, že právě tehdy jsou tísněni těžšími tresty, když se zdá, že jsou beztrestní."

– Tu já: „Když uvažuji o tvých důvodech," řekl jsem, „nic pravdivějšího se mi nezdá; ale pokud se vrátím k lidskému úsudku, kdo to je, kdo by těmto věcem nejenže nevěřil, ale komu by se zdály dokonce hodné slyšení?" – „Je to tak," pravila; „nedokáží totiž oči, zvyklé na tmu, zvednout ke světlu průzračné pravdy a jsou podobni ptákům, jejichž zrak noc osvětluje, ale den oslepuje. Dokud nehledí na řád věcí, nýbrž na své vášně, pokládají licenci či beztrestnost zločinů za štěstí.

Pohleď však, co ustanovuje věčný zákon. Pokud přizpůsobíš svou mysl lepším, nebude třeba soudce udělujícího odměnu, – ty sám jsi se přidal k vznešenějším. Pokud sklopíš své úsilí k horšímu, nehledej mstitele venku: ty sám jsi se stáhl k horšímu – jako kdybys střídavě hleděl na špinavou zemi a na nebe, zdálo by se ti – i kdyby všichni venku stáli stranou – jen z vlastní síly zraku, že se nyní účastníš bahna, nyní hvězd. Ale dav na to nehledí. Co tedy, máme se přidat k těm, které jsme ukázali, že jsou podobni šelmám? Co, kdyby někdo – který by úplně ztratil zrak – zapomněl i to, že kdy měl pohled, a myslel si, že mu nic nechybí k lidské dokonalosti, pokládali bychom my, kdo vidíme, slepce za sobě rovného? Vždyť ani s tím oni nesouhlasí, co je stejně silně podepřeno pevnými rozumovými důvody: že nešťastnější jsou ti, kdo činí křivdu, než ti, kdo ji snášejí." – „Chtěl bych," řekl jsem,

„slyšet tyto důvody.“ – „Popíráš snad, že každý nemorální je hoden trestu?“ – „Nikoli.“ – „A je zřejmé mnoha způsoby, že nemorální jsou ubozí.“ – „Je.“ – „Nepochybuješ tedy, že ti, kdo jsou hodni trestu, jsou ubozí.“ – „Souhlasím.“ – „Kdybys tedy,“ pravila, „seděl jako soudce, komu bys ty myslel, že se má uložit trest – tomu, kdo křivdu způsobil, nebo tomu, kdo ji snášel?“ – „Nepochybuji, že bych vyhověl trpícímu bolestí viníka.“ – „Ubohejší se ti tedy jeví ten, kdo způsobil křivdu, než ten, kdo ji přijal.“ – „Vyplývá.“ – „Z této tedy a jiných příčin, které se opírají o ten kořen, že hanebnost už sama o sobě činí ubohými, je zjevné, že komukoli způsobená křivda je ubohostí nikoli přijímajícího, ale působícího.

A dnes,“ pravila, „to řečníci dělají obráceně; snaží se totiž vzbudit soucit soudců pro ty, kdo utrpěli něco těžkého a hořkého, zatímco by právě mnohem spravedlivější byl soucit s pachateli; a ty je by měli ne hněviví, nýbrž naopak soucitní žalobci vést k soudu, jako nemocné k lékaři, aby neduhy viny ořezali trestem. A tím by činnost obhájců buď úplně ochladla, nebo pokud by lidem chtěla prospívat, musela by se obrátit v tvář žaloby. I nemorální sami, kdyby jim byla dána dovolení nějakou skulinou pohlédnout na opuštěnou ctnost, a viděli by, že svou špínou neřestí se zbaví při mučivém trestu, – za cenu získání poctivosti by tato mučení nepokládali za mučení, odmítli by obhájce a plně by se vydali žalobcům a soudcům. Takže u moudrých nezůstává vůbec místo pro nenávist – kdo by, kromě nejpošetilejšího, nenáviděl dobré? – A nenávidět zlé je nerozumné. Pokud, jako je slabost tělesná, tak nemorálnost je jaksi chorobou duší, a nemocné na těle nepokládáme za hodné nenávisti, nýbrž spíše soucitu, mnohem více nikoli pronásledovat, nýbrž smilovat se je třeba nad těmi, jejichž mysli obtěžuje nemorálnost horší než kterýkoli neduh.“

Kniha IV, metrum 8

Co pomáhá vzbuzovat takové pohyby
a vlastní rukou osud dráždit?
Pokud smrti hledáte, blíží se sama
z vlastní vůle, nezadrží své letící koně.

Které had, lev, tygr, medvěd, kanec
napadnou zubem – ti stejně napadají meči.
Či proto, že se mravy liší a jsou v neshodě,
rozpoutáváte nespravedlivé šiky a divoké války
a chcete padnout vzájemnými zbraněmi?
To není dostatečný rozum krutosti.

Chceš-li vrátit zasloužené podle zásluh:
miluj po právu dobré a slituj se nad zlými.

Kniha IV, prosa 9

Tu já: „Vidím," pravil jsem, „jaké je štěstí nebo ubohost v samých zásluhách poctivých a nemorálních. Ale v tomto samotném lidovém osudu zvažuji, že není bez dobrého nebo zlého. Vždyť žádný moudrý by nechtěl být raději vyhnancem, chudým a potupeným, než aby mocný bohatstvím, úctou obdařený, mocí silný ve svém městě trvale vzkvétal. Vždyť tak jasněji a svědectvinněji se pojednává o úkolu moudrosti, když se blaženost vládců jaksi přelévá do národů, do nichž se blaženost dotýká. Zvláště když vězení, smrt a ostatní tresty zákonných muk mají být určeny spíše pro zkažené občany, kvůli nimž byly i ustanoveny. Proč se tedy obraceným chodem mění, že tresty za zločiny tísní dobré a odměny ctností uchvacují zlí, nad tím se vehementně divím. A kterou vidíš příčinu tak nespravedlivého zmatku, chci od tebe poznat. Méně bych se divil, kdybych věřil, že vše je míseno náhodnými případy. Teď však můj úžas zveličuje Boží vladař. Když dobrým často přiděluje milé věci, zlým drsné; naopak dobrým tvrdé, zlým povolí vytoužené – jestliže se nenajde příčina, co z toho vyplývá, že by se to jevilo lišit od náhodných případů?" – „A není divu," pravila, „pokud něco, u čeho je neznámý řád, pokládáš za nahodilé a zmatené; ale ačkoli neznáš příčinu takového uspořádání, přesto, protože dobrý vládce svět mírní, neboj se, že vše se děje správně."

Kniha IV, metrum 10

Kdo neví, že hvězdy Arktura
se blízko nejvyššího pólu valí,
proč pomalý Bootés vede vozy
a pozdní plameny v moři utápí,
když příliš rychlé východy rozvíjí –
ten se diví zákonu éteru vysokého.

Ať bledne roh plné luny
dotčený mezemi noci černé,
a to, co zářivou tváří zahalila,
ať Foibé zmatená odkryje hvězdy –
omyl obecný hýbe národy,
vzduchy unaveny četnými údery.

Nikdo se nediví vichřicí Kóru
tlukoucím vlnami břehy,
ani tvrdou hroudě sněhu
v chladu, že žhavým žárem Foiba se rozpustí.

Zde totiž je snadné rozeznat příčiny;
tam skryté věci rozrušují srdce.
Všechno, co věk zřídka přináší,
ohromí pohyblivý dav náhlými věcmi.
Ať ustoupí mlhavý omyl nevědomosti –
přestanou se jistě divy jevit!

Kniha IV, prosa 11

„Je tomu tak," řekl jsem; „ale protože je tvým darem rozvinout příčiny skrytých věcí a vyložit úvahy zahalené mlhou, prosím tě, abys o tom, co z toho vyplývá, pojednala, neboť právě tento div mě nejvíc zneklidňuje." – Pak ona se zlehka usmála a pravila: „Voláš mě k věci nejvíc otázky vyvolávající, k níž se stěží i vyčerpaným způsobem něco dostatečného nabídne. Vždyť ta látka je taková, že když se jedna pochybnost odseká, hned za ní vyrůstají nespočetné další jako hydří hlavy; a není konec, pokud je někdo nekrotí nejživějším ohněm své mysli. V ní se totiž obvykle ptá na jednoduchost prozřetelnosti, na řadu osudu, na náhlé případy, na božské poznání a předurčení, na svobodu rozhodování – a jak velké břemeno to je, sám vážíš. Ale protože i poznání tohoto patří k části tvé léčby, pokusíme se, byť v úzkých mezích času, něco promyslet. Pokud tě potěšení z hudebního zpěvu baví, musíš tuto rozkoš na chvíli odložit, dokud si uspořádaně propletu důvody." – „Jak chceš," řekl jsem.

Pak začala takto, jakoby od jiného počátku: „Rození všech věcí a celý postup měnlivých přirozeností a cokoli se nějakým způsobem hýbe, získává příčiny, řád a formy ze stability božské mysli. Ta, uložená ve vrcholu své jednoduchosti, stanovuje různorodý způsob konání věcí. Když je tento způsob pozorován v samotné čistotě božské inteligence, nazývá se Prozřetelností; když se však vztahuje k věcem, které pohybuje a uspořádává, byl staršími nazýván Osudem. A že to jsou dvě různé věci, snadno pozná ten, kdo rozumí síle každého. Vždyť Prozřetelnost je sama ona božská úvaha, uložená v nejvyšším původci všech věcí, která vše uspořádává; Osud pak je uspořádání vlastní měnlivým věcem, skrze které Prozřetelnost vše váže v odpovídajících řadách.

Prozřetelnost totiž obsáhne všechno najednou, byť to bylo různorodé, byť nekonečné; Osud zato jednotlivě roztřídí v pohybu rozděleném podle míst, forem a časů. Takže toto rozvinutí časového řádu, sjednocené v pohledu božské mysli, je Prozřetelností; totéž sjednocení, roztříděné a rozvinuté v časech, se nazývá Osudem.

I když jsou to tedy různé věci, jedno plyne z druhého; vždyť řád osudu vychází z jednoduchosti Prozřetelnosti. Jako umělec, který předchází myslí formu věci, kterou má udělat, uvádí v chod výsledek díla, a to, co jednoduše a přítomně předvídal, vede přes časové řády, tak Bůh Prozřetelností jednotně a stabilně uspořádává to, co se má stát; a Osudem pak tyto věci, které uspořádal, mnohonásobně a časově spravuje. Ať tedy Osud vykonávají duchové služební Prozřetelnosti nebo duše, nebo celá sloužící příroda, nebo nebeské pohyby hvězd, nebo andělská síla, nebo rozmanitá vynalézavost démonů, nebo některé z nich nebo všichni – jedno je jisté: nehybná a jednoduchá forma věcí, jež se mají dít, je Prozřetelnost; Osud pak je měnlivý vazebný řád časů těch věcí, které božská jednoduchost uspořádala k uskutečnění.

Takže všechno, co je podrobeno Osudu, je také podrobeno Prozřetelnosti, které podléhá i sám Osud; a některé věci, které jsou uloženy pod Prozřetelností, přesahují řadu Osudu. Jsou to ty, které, umístěné blízko první božství, pevně usazené, přesahují řád měnlivého Osudu. Jak u kol otáčejících se kolem stejného středu to, které je nejvnitřnější, se blíží jednoduchosti středu a je jaksi středem, kolem něhož se ostatní umístěná vně otáčejí, zatímco nejvzdálenější, otáčející se v největším obvodu, se rozprostírá v tím větších prostorách, čím více se vzdaluje od středu bodu nedělitelnosti; naopak co se připojí ke středu a připojí se k němu, je vtaženo do jednoduchosti a přestává se rozpouštět a rozlévat – podobně i to, co se vzdaluje od první mysli, zaplétá se do větších vazeb Osudu; a co více je blízko tomuto středu věcí, tím je svobodnější od Osudu. Pokud se přilepí k pevnosti nejvyšší mysli, byv bez pohybu, překonává i nutnost Osudu.

Takže jako je uvažování vůči rozumění, jako je zrozená věc vůči tomu, co jest, jako je čas vůči věčnosti, jako je kruh vůči svému středu, tak je měnlivá řada Osudu vůči stabilní jednoduchosti Prozřetelnosti. Tato řada hýbe nebem a hvězdami, uvádí mezi sebou prvky do souladu a přetváří je střídavou záměnou; obnovuje všechno rodící se a umírající skrze podobné postupy plodů a semen. Tatáž řada činy a osudy lidí svírá nerozlučným spojením příčin; a protože vycházejí z počátků nehybné Prozřetelnosti, nutně musí i ony být neměnné. Vždyť nejlépe se věci řídí, pokud jednoduchost, zůstávající v božské mysli, vypouští nezchylný řád příčin, a tento řád pak drží měnlivé věci – které by jinak marně unikaly – svou neměnností.

Takže i když, protože nemůžete tento řád posoudit, se vám všechno zdá zmatené a popletené, přece jeho míra uspořádává vše se směřováním k dobru. Nic totiž, co by bylo činem zla, nečiní ani sami nemorální; ti, jak bylo bohatě ukázáno, zbloudili špatným omylem, zatímco hledali dobro – natož řád, vycházející z pivotu nejvyššího dobra, by se někde odchýlil od svého počátku. ‚Jaký zmatek,' řekneš, ‚může být nespravedlivější, než aby dobrým se dostávaly někdy těžké, někdy prosperující věci, zatímco zlým zase někdy vytoužené, někdy nenáviděné?' Mají snad lidé tak dokonalou mysl, že ti, které pokládají za poctivé nebo nemorální, musí nutně i ve skutečnosti takovými být? A přece v tomto se lidské úsudky rozcházejí: koho jedni soudí hodným odměny, druzí trestu.

Ale připusťme, že by někdo mohl rozpoznat dobré a zlé: může vůbec nahlédnout do onoho vnitřního smíření, jak se o tělech obvykle mluví, duší? Vždyť neznalému není nepodobný div, proč u zdravých těl jedněm je sladké vhodné, jiným hořké; proč z nemocných někteří potřebují mírné prostředky, jiní zase ostré. Ale lékař, který rozlišuje stav a smíření samotného zdraví i nemoci, se tomu vůbec nediví. Co jiného je zdraví duší než poctivost, co jiného nemoc než neřesti? Kdo jiný je zachovavatelem dobrých a odpuzovačem zlých, než vládce a lé-

kař myslí – Bůh? Ten, když ze své vysoké pozorovatelny Prozřetelnosti pohlédne, pozná, co kterému vyhovuje, a přizpůsobí to, co ví, že má vyhovovat. Právě zde se stává onen slavný div osudového řádu, že se – řízený vědoucím – stane tím, čím žasnou nevědoucí.

Abych totiž o několik věcech ze zdravého lidského rozumu krátce zmínila z božské hloubky: tomuto, kterého ty pokládáš za nejspravedlivějšího a nejspolehlivějšího v zachovávání rovnosti, se vševědoucí Prozřetelnosti jeví odlišně. Náš známý Lucanus připomíná, že vítězná příčina se zalíbila bohům, zatímco poražená Catonovi. Zde tedy, cokoli vidíš proti své naději se dít, je ve věcech pravým řádem, ale v tvém mínění zvráceným zmatkem. Ale předpokládejme někoho, že je tak dobře zařízený, že na něm souhlasně soudí božský i lidský soud; ale je slabý silami duše: kdyby mu bylo přišlo něco nepříznivého, přestal by snad pěstovat nevinnost, kterou mu neumožnila udržet si štěstí. Šetří tedy moudré uspořádání toho, koho by nepříznivost mohla učinit horším, aby se nemusel namáhat ten, komu to nevyhovuje. Jiný je dokonale zdobený všemi ctnostmi, svatý a Bohu blízký: toho Prozřetelnost soudí, že se jakéhokoli nepříznivého nemá dotknout; takže ani tělesnými nemocemi ho nenechává zasáhnout. Vždyť, jak kdosi vznešenější i mne řekl: ‚Z posvátné hmoty bylo tělo svatého muže vybudováno.'

Často se také stává, že se dobrým svěřuje vrchní řízení věcí, aby přebujelá nemorálnost byla potlačena. Jiným uděluje smíšené podle kvality duší; některé pokouší, aby si nezvykli pyšné blaženosti, jiné nechává tísnit tvrdými, aby ctnosti duše upevnili zkušeností a cvičením trpělivosti. Jiní se bojí víc, než sluší, toho, co mohou nést; jiní pohrdají víc, než sluší, tím, co nést nemohou. Ty vede k pokušení smutných věcí, aby poznali sami sebe. Někteří ctěné století jméno nabyli cenou slavné smrti; jiní, nepřemožitelní tresty, dali ostatním příklad, že ctnost je neporažena zly; a jak správně, jak uspořádaně a z dobra těch, jimž se to děje, se vše koná, není pochyb.

A to, že nemorálním se dnes dostává jednou smutných, jednou vytoužených věcí, pochází ze stejných příčin. O smutných se nikdo nediví, protože všichni mají za to, že si zasloužili zlo; a jejich tresty jednak odstrašují ostatní od zločinů, jednak samy je napravují. Veselé věci však svědčí dobrým silným důkazem, co mají o takovém štěstí soudit, když vidí, že slouží často nemorálním. V té věci se, myslím, také uspořádává to, že snad něčí příroda je tak prudká a tvrdohlavá, že by ho k zločinům ještě víc podráždila nouze o majetek; této chorobě léčí Prozřetelnost lékem udělených peněz. Ten, co hledí na své špinavé zločiny ve svědomí, srovnává se se svým osudem, snad se bojí, že co mu veselé užívání dalo, bude smutné ztratit; změní tedy mravy, a dokud se bojí osud ztratit, opouští nemorálnost. Jiné zas srazilo do spravedlivé pohromy nenáležitě získané štěstí; některým bylo dovoleno trestat, aby bylo pro dobré cvičením a pro zlé trestem. Jako není smlouvy mezi poctivými a nemorálními, tak ani nemorální mezi sebou se nemohou shodnout. Jak jinak, když každého rozdírající svědomí vlastními neřestmi vede k nesouladu – a často dělají věci, které, až je udělají, uznávají, že se neměly dělat?

A odtud často nejvyšší Prozřetelnost učinila slavný div: aby zlí učinili dobrými zlé. Vždyť když se někomu zdá, že od nejhorších lidí trpí nespravedlnost, obrátí se, planouc hněvem k viníkům, k plodu ctnosti, protože se snaží být nepodobní těm, které nenávidí. Jediná je totiž božská síla, pro kterou jsou zla také dobry, neboť správným jejich užíváním vyvolává účinek nějakého dobra. Jakýsi řád totiž obsáhne vše, takže co ustoupilo od přidělené úvahy řádu, i když se dostane do jiného, přesto se propadne do nějakého řádu – aby se nedovolilo nic v království Prozřetelnosti nahodilosti. ‚Je těžké mi toto vše říkat, jako kdybych byl bohem,' řekl básník. Vždyť se smrtelníku nesluší obsáhnout všechny stroje božského díla ani rozumem, ani vyložit řečí. Stačí nahlédnout tolik: že Bůh, původce všech přirozeností, uspořádává vše se směřováním k dobru; a zatímco to, co vydal, se snaží udržet si po-

dobnost sobě, všelikeré zlo řadou nutnosti Osudu vyloučí z hranic své říše. Takže co se zdá na zemi oplývat zlem, pokud pohlédneš na uspořádávající Prozřetelnost, zvážíš, že žádné zlo nikde není. Ale vidím, že už dlouho obtížen vahou otázky a unavený rozpřažeností úvahy čekáš nějakou sladkost zpěvu; přijmi tedy doušek, abys občerstven a silnější pokročil dál.

Kniha IV, metrum 12

Chceš-li jasnou myslí a bystře
rozeznávat zákony nejvyššího Hromovládce,
pohleď na vrcholky nejvyššího nebe;
tam ve spravedlivé smlouvě věcí
starý mír hvězdy zachovávají.

Slunce, hnané rudým ohněm,
nebrání ledovou osu Foibé,
ani Medvědice, která u nejvyššího vrcholu světa
ohýbá rychlé pohyby,
nikdy ne v západním moři smyta,
když ostatní hvězdy do něho noří,
netouží v Oceánu ponořit své plameny;

Vždy ve střídaní rovných časů
Vesper zvěstuje pozdní stíny
a Lucifer znovu přináší den laskavý.

Tak věčný oběh obnovuje
vzájemná láska; tak od hvězdných břehů
je nesvorná válka vyhnána.

Tato shoda mírní rovnou mírou
živly, aby ty, co bojují,
střídavě ustupovaly: vlhké suchým,
chlad plamenům ať zasnoubí věrnost,
vznášivý oheň ať se vznese do výše
a země v tíhu klesnou dolů.

Z těchto příčin na jaře vlažném
rok plný květin vydechuje vůně,
léto horkem Ceres suší,
podzim se vrací ovocem těžký,
zimu stékavý déšť vlhčí.

Toto smíření živí a vyprodukovává
cokoli dýchá život ve světě;
totéž pak uchvacuje, zasahuje a odnímá,
zemřelé zrozené ponořené v posledním konci.

Vysoko přitom sedí Stvořitel,
otěže věcí drží a mírní,
král a pán, pramen i počátek,
zákon a moudrý soudce rovnosti,
a ty věci, které hýbe, aby šly,
opět zpět zastavuje a bludné upevňuje.

Vždyť kdyby přímé návraty nevolal
a znovu ohnuté do kruhů neuvedl,
to, co teď stálý řád drží,
by rozpojené od svého pramene plynulo.

Toto je společná láska všech,
a navracejí se, zajati koncem dobra,
neboť nemohou jinak vydržet,
leč když obrácenou láskou
odtékají k příčině, která jim dala být.

Kniha IV, prosa 13

„Vidíš nyní, co z toho, co jsme řekli, vyplývá?“ – „Co?“ ptal jsem se. – „Že každý osud je plně dobrý.“ – „A jak to,“ řekl jsem, „může být?“ – „Poslouchej. Když každý osud – ať sladký či krušný – je přinášen bud aby odměnil či cvičil dobré, nebo aby potrestal či napravil nemorální, pak každý je dobrý, protože je buď spravedlivý, nebo prospěšný.“ – „Příliš je to pravdivý rozum,“ řekl jsem, „a pokud zvážím, cos učila před chvílí o Prozřetelnosti nebo Osudu, je to závěr opírající se o pevné síly. Ale pokud dovolíš, uveďme ji mezi ty, které jsi před chvílí nazvala neočekávanými.“ – „Proč?“ – „Protože obecná řeč lidí užívá – a to často – fráze, že někdo má zlý osud.“ – „Chceš tedy,“ pravila, „abychom se na chvíli přiblížili řečem davu, abychom se nezdáli příliš se vzdálit lidskému zvyku?“ – „Jak chceš.“ – „Nepokládáš za dobré to, co prospívá?“ – „Ano.“ – „A co buď cvičí, nebo napravuje, prospívá?“ – „Souhlasím.“ – „Takže je to dobré?“ – „Jak jinak?“ – „A to je stav těch, kdo buď ve ctnosti postaveni bojují proti protivenstvím, nebo opouštějíce neřesti nastupují cestu ctnosti.“ – „Nemohu popřít.“ – „Co pak sladké věci, přidělené dobrým jako odměna – pokládá dav je za zlé?“ – „Vůbec ne, prohlašuje je naopak podle pravdy za nejlepší.“ – „A co zbývající, které, byť drsné, drží zlé spravedlivým trestem – pokládá dav tyto za dobré?“ – „Naopak soudí, že jsou ze všech, co lze vymyslet, nejubohejší.“ – „Pozor tedy, abychom, následujíce mínění davu, nevyhodili něco velice neočekávaného.“ – „Co?“ ptal jsem se. – „Z toho, cos připustil,“ pravila, „vyplývá, že pro ty, kdo jsou buď ve vlastnictví, nebo v postupu, nebo v dosažení ctnosti, je každý osud dobrý; pro ty však, kdo zůstávají v nemorálnosti, je každý osud nejhorší.“ – „To je pravda, ačkoli nikdo si netroufá to vyznat.“ – „Tak tedy moudrý muž

nemá být obtížen, kdykoli je vtažen do zápasu s osudem; stejně jako se nesluší statečnému muži rozhořčit se, kdykoli zazní válečný ryk. Pro oba je totiž, pro tohoto k rozšíření slávy, pro onoho k utváření moudrosti, obtížnost sama látkou. Odtud se také nazývá ctností (virtus), že opírajíc se o své vlastní síly (vires) se nedá přemoci protivenstvími. Vždyť vy, postavení v postupu ctnosti, nepřišli jste rozpouštět se v rozkoších a chřadnout rozkoší. Vedete v duších ostrý boj s každým osudem, aby vás ani smutný neporazil, ani sladký nezkazil. Zaujměte se pevnými silami střední cestu; cokoli zůstává pod ní nebo postupuje nad ní, má pohrdání štěstím, nemá odměnu námahy. V ruce vám je položeno utvářet si osud, jaký chcete; vždyť každý, který se jeví drsný, pokud buď necvičí, nebo nenapravuje, trestá.“

Kniha IV, metrum 14

Deset let válku vedl Atreův syn, mstitel,
trójskými troskami oplatil ztracené
loženice bratrovy;
dokud toužil propustit plachty řecké flotile,
a výměnou za větry prolil krev,
svlékl ze sebe otce, smutný,
jak kněz svázal krk dcery k oběti.

Oplakal ztracené druhy Ithačan,
které divoký Polyfémos v pusté jeskyni
ponořil do nestvůrného břicha;
ale přesto, zuřící slepou tváří,
smutné slzy radostí splatil.

Herkula slaví tvrdé námahy:
on krotil pyšné Kentaury,
zuřivému lvu odňal kořist,
jisté střely zasazoval do ptáků,
jablka ukradl hledícímu drakovi,
levici obtíženou zlatým kovem;
Kerbera přitáhl trojím řetězem;
vítěz na krm nelítostným čtveropřežím
prý postavil jeho krutého pána;
hydra zahynula spáleným jedem;
Achelós řeka s pohaněným čelem
styděnou tvář zanořila do břehů;
srazil Antea v libyjském písku,
Cacus Evandrův hněv ukojil,

a toho, kterého svět vysoký zatíží,
štětinaté břicho pěnami ramena zdobila.

Poslední dílo zdvihlo nebe nesklopenou šíjí,
a cenou posledního díla si zasloužil nebe sám.

Jděte nyní, stateční, kam vysoká
cesta velkého vzoru vede.
Proč, líní, nahé podáváte záda?
Přemožená země dává hvězdy.

Kniha pátá

Kniha V, prosa 1

Řekla, a běh řeči se obracel k pojednávání a vyvedení jiných věcí. Tu já: „Správné je tvé nabádání a je zcela hodné tvé autority; ale co jsi před chvílí řekla o Prozřetelnosti – že otázka je spletena s mnoha jinými – zkouším ve skutečnosti. Ptám se totiž, zda vůbec něco je – a co by bylo náhodou.“ – Pak ona: „Spěchám splnit dluh svého slibu a otevřít ti cestu, abys se vrátil do své vlasti. Ale tyto věci, i když velmi užitečné k poznání, odbočují trochu stranou od záměru naší cesty, a je třeba se bát, abys unaven oklikami nedostál dokončit přímou cestu.“ – „Neboj se o to,“ řekl jsem; „bude mi odpočinkem poznat to, co mě nejvíc těší. A zároveň, až bude každá strana tvé diskuse nepochybnou vírou utvrzena, nebude pochybnost o tom, co bude následovat.“

Pak ona: „Vyhovím ti,“ řekla a začala takto: „Pokud někdo definuje náhodu jako událost vzniklou slepým pohybem bez jakéhokoli spojení příčin, tvrdím, že náhoda vůbec není nic a že je to prázdné slovo bez významu označovaného předmětu. Jaké místo mohlo zbýt nahodilosti, když Bůh vše svazuje do řádu? Vždyť ‚z ničeho nic nepovstává‘ je pravdivá věta, které žádný ze starých nikdy neodporoval, ačkoli oni ji nevyslovovali o tvůrčím principu, nýbrž o hmotném podkladu, který jako základ všech úvah o přírodě vyvodili. Ale pokud by něco vzniklo bez příčin, zdálo by se, že vzniklo z ničeho; a pokud to být nemůže, nemůže být ani náhoda takového druhu, jakou jsme před chvílí definovali.“

– „Není tedy," pravil jsem, „nic, co by se mohlo po právu nazvat náhodou nebo nahodilým? Nebo je něco – byť to davu uniká – čemu tato slova přísluší?" – „Můj Aristotelés to," pravila, „v Fyzice krátce a pravdě blízko definoval." – „A jak?" – „Kdykoli se něco koná kvůli nějaké věci a z nějakých příčin nastane něco jiného než co bylo zamýšleno, nazývá se to náhodou. Jako kdyby někdo kvůli obdělávání pole kopal zemi a nalezl váhu zakopaného zlata. To se tedy pokládá za nahodilou událost, ale není to z ničeho; má své vlastní příčiny, jejichž neočekávané a nepředpokládané setkání se zdá, že vytvořilo náhodu. Vždyť pokud by rolník nekopal pole, pokud by na tom místě ten, kdo své peníze ukládal, je nebyl zakopal, zlato by nebylo nalezeno. Toto jsou tedy příčiny nahodilého zisku: vzniká z vzájemně se potkávajících a sbíhajících příčin, ne ze záměru jednajícího. Vždyť ani ten, kdo zlato zakopal, ani ten, kdo pole obdělával, nezamýšlel, aby ty peníze byly nalezeny; ale, jak jsem řekla, kam jeden zakopal, tam ten druhý vykopal, a tak se to stalo spolu. Lze tedy definovat náhodu jako nepředpokládanou událost z proudění příčin ve věcech, které se dělají kvůli něčemu jinému. A to, že se příčiny střetávají a plynou k sobě, působí onen řád, který postupuje nevyhnutelným spojením; řád, jenž, vycházející z pramene Prozřetelnosti, uspořádává vše ve svých místech a časech."

Kniha V, metrum 2

U skal Achemenijských, kde obrácený
boj uprchlíků zabodává do hrudi pronásledovatelů střely,
Tigris a Eufrat z jednoho pramene vyvěrají,
a brzy se rozdělí a oddělí vody.

Kdyby se zase sešly a jejich tok se v jedno svedl,
stekly by do sebe to, co každá vlna z druhého koryta nese,

setkaly by se lodě a kmeny, strhnuté z pobřeží,
a smísená vlna by splétala nahodilé figury:

přec i ty bludné případy řídí
sklon země a plynoucí řád stružky.
Tak to, co se zdá, že plyne pod uvolněnými otěžemi,
Náhoda, snáší uzdy a sama po zákonu kráčí.

Kniha V, prosa 3

„Rozumím," pravil jsem, „a souhlasím, že je tomu, jak říkáš. Ale v této řadě navzájem spjatých příčin: je nějaká svoboda naší vůle, nebo i samé pohyby lidských duší spoutá osudový řetěz?" – „Je," pravila; „neboť by nebyla žádná rozumová přirozenost, kdyby jí nebyla přítomna svoboda rozhodování. Co totiž přirozeně může užívat rozumu, má úsudek, kterým rozeznává jednotlivé věci. Takže samo rozeznává, co se má vyhýbat, co má žádat. A co kdo soudí, že se má přát, hledá; a utíká od toho, co pokládá za vyhýbatelné. Tedy v těch, v nichž je rozum, je i svoboda chtít a nechtít. Nestanovím však, že je ve všech stejná. Vznešeným a božským substancím je dán jasný úsudek, neporušená vůle a účinná moc dosáhnout toho, co si zvolily. Lidské duše musí být svobodnější, pokud se udržují v pozorování božské mysli; méně, pokud klesají k tělům; a ještě méně, pokud jsou svázány s pozemskými údy. Nejzazší je otroctví, když oddané neřestem padnou z vlastnictví vlastního rozumu. Vždyť když oči od světla nejvyšší pravdy spustí k nižším a temným věcem, hned se v mlze nevědomosti zatemní, trápí je zhoubné vášně; připojováním a souhlasem s nimi zvětšují otroctví, které si samy přivodily, a jsou jaksi zajaté svou vlastní svobodou. A přece to vše spatřuje odvěký pohled Prozřetelnosti a předurčeně vše uspořádává každému podle jeho zásluh."

Kniha V, metrum 4

‚Všespatřujícího a všeposlouchajícího'
Foiba, jasného čistým světlem,
zpívá medovou tváří Homér;
on však paprsků svou slabou září
nejhlubší útroby země ani mořské hlubiny
není schopen prorazit.

Nikoli tak původce velkého světa:
jemu, hledícímu z výše na vše,
žádná hmota země neklade odpor,
ani noc hvězdám mraky nebrání;
co jest, co bylo a co přijde,
jediným dotykem své mysli vidí.
A protože on sám všechno pozoruje,
můžeš ho po pravdě nazvat sluncem.

Kniha V, prosa 5

Tu já: „Hle," řekl jsem, „jsem zase zmaten těžší nejasností." – „Jakou?" pravila. „Už tuším, co tě zneklidňuje." – „Příliš se zdá," řekl jsem, „protiřečit a odporovat, že Bůh ví všechno dopředu a že je nějaká svoboda vůle. Vždyť pokud Bůh vše předvídá a nemůže se nijak mýlit, musí nutně nastat to, co Prozřetelnost předvídá, že nastane. Pokud tedy od věčnosti předvídá nejen činy lidí, ale i úradky a vůli, nebude žádná svoboda rozhodování; vždyť nic jiného se nemůže stát, ani jiná vůle vzniknout, než ta, kterou Prozřetelnost – jež se nemůže mýlit – dopředu nahlédla. Pokud se dají stáhnout jinam, než co bylo předvídáno, nebude už pevné předznání budoucího, nýbrž spíše nejisté mínění; a to pokládat o Bohu je rouhání.

Ani neschvaluji onen rozum, kterým se někteří domnívají tento uzel otázky rozvázat. Říkají totiž: ne proto se něco stane, že to Prozřetelnost předvídá, nýbrž naopak: protože se něco má stát, nemůže to uniknout božské Prozřetelnosti, a tím padne nutnost na druhou stranu. Není totiž nutné, aby se stalo to, co je předvídáno, ale je nutné, aby to, co bude, bylo předvídáno. Jako kdyby šlo o to, co je příčinou čeho – zda předznání budoucích věcí je příčinou nutnosti, nebo nutnost budoucích věcí příčinou předznání – a nikoli o to, co se snažíme dokázat: že ať se má řád příčin jakkoli, je nutný výsledek předvídaných věcí, i když předznání neukládá budoucím věcem nutnost nastat.

Vždyť pokud někdo sedí, musí být pravdivé mínění, že on sedí; a naopak zase, pokud je o někom pravdivé mínění, že sedí, musí sedět. V obojím je tedy nutnost: v jednom nutnost sezení, v druhém nutnost pravdy. Ale ne proto někdo sedí, že je o něm pravdivé mínění, ale naopak: tato pravda se zrodila proto, že on seděl. Tak když příčina pravdy pochází z jedné strany, přesto je v obou nutnost společná.

Podobně lze uvažovat o Prozřetelnosti a budoucích věcech. Vždyť i když proto, že budoucí věci jsou, se předvídají, a ne proto se dějí, že se předvídají – přesto je nutné, aby buď Bůh viděl budoucí věci, nebo aby předvídané se staly tak, jak byly předvídány; což jediné stačí ke zrušení svobody vůle. Jak zvrácené je, aby věčné předznání bylo označeno za příčinu časových událostí! Co jiného je totiž myslet, že Bůh proto předvídá budoucí věci, že se stanou, než myslet, že co se stalo kdysi, je příčinou oné nejvyšší Prozřetelnosti? A dále: jako když vím, že něco je, musí to být; tak když vím, že něco bude, musí to být. Takže se nelze vyhnout výsledku předznámky věci. Konečně: pokud by někdo myslel něco jinak, než jak se věc má, není to vědění, nýbrž klamné mínění, které je daleko od pravdivosti vědění. Pokud tedy něco bude, ale jeho výsledek není jistý a nutný, jak lze předvídat, že to bude? Jako je samo vědění bez příměsi lži, tak to, co z něho vyplývá, nemůže být

jinak, než jak je pojato. To je totiž příčina, proč vědění postrádá klamu: aby věc musela být tak, jak ji vědění chápe.

Co tedy, jak Bůh pozná tyto nejisté budoucí věci? Pokud by nevyhnutelně soudil, že se stanou věci, které se mohou i nestat, mýlí se; což nejen myslet je rouhání, ale i vyslovit. Pokud by soudil, že se stanou tak, jak se stanou – aby věděl, že se mohou stejně stát i nestat – jaké je to předznání, které nic jistého, nic pevného nechápe? Jaký je rozdíl od onoho směšného věštění Teiresia: ‚Cokoli řeknu, buď bude, nebo nebude?'

A čím předčí božská Prozřetelnost mínění, jestliže jako lidé soudí nejisté věci, jejichž výsledek je nejistý? Pokud však u něho, nejspolehlivějšího pramene všech věcí, nemůže být nic nejistého, pak je výsledek těch věcí, které on pevně předznal, jistý.

Takže není žádná svoboda v lidských úradcích a činech, které božská mysl, předvídající vše bez omylu nepravdivosti, pevně váže a nutí k jedinému výsledku. Jakmile se to jednou přijme, je zřejmý rozsah pádu lidských věcí. Marně se dobrým a zlým ukládají odměny a tresty, kterých si nikdo nezasloužil svobodným a dobrovolným hnutím duše. A to, co se nyní pokládá za nejspravedlivější – trestat nemorální a odměňovat poctivé – se bude jevit nejnespravedlivější, protože je k obojímu nedovádí vlastní vůle, nýbrž je nutí jistá nutnost budoucího. Ani ctnosti, ani neřesti tedy nebudou ničím, nýbrž vše se zmatkem smíšenou záminkou zásluh; a čehož horšího si lze představit, než když veškerý řád vychází z Prozřetelnosti a nic není dovoleno lidským úvahám – stane se, že i naše neřesti se vztahují k původci všeho dobrého. Tak nemá smysl ani doufat, ani prosit; vždyť co by kdo doufal, nebo za co prosil, když vše žádoucí plete nelomená řada?

Takto by byla odstraněna ta jedinečná komunikace mezi lidmi a Bohem – doufání a prosení – skrze kterou si za cenu spravedlivé pokory zasloužíme nedocenitelnou výměnu božské milosti; což je jediný způsob, jímž se zdá, že lidé mohou s Bohem rozmlouvat a připojovat

se k onomu nepřístupnému světlu před splněním prosby právě přes samo úsilí modlitby. Pokud by, přijetím nutnosti budoucích věcí, se věřilo, že nemají žádnou sílu, čím bychom se mohli spojit a připojit k onomu nejvyššímu Pramenu věcí? A pak by, jak jsi před chvílí zpívala, lidský rod, oddělen a odstraněn od svého pramene, zemdlel."

Kniha V, metrum 6

Jaká nesvorná příčina rozvazuje
smlouvy věcí? Jaký Bůh ustanovil
dvěma pravdám tak velkou válku,
aby ty, jež jednotlivě každá sama stojí,
smísené nechtěly se spojit v jedno jho?

Či žádný nesvár není mezi pravdami,
a vždy spolu jisté se drží?
Ale mysl, zavalená slepými údy,
pod stlačeným světlem nemůže
jemné spoje věcí poznat?

Ale proč tak velkou láskou hoří
najít skryté stopy pravdy?
Ví, co úzkostlivě hledá poznat?
Ale kdo se namáhá znát známé?
A pokud neví, co slepě hledá?
Vždyť kdo si přeje něco?
Nebo kdo by uměl následovat neznámé,
nebo kde by to našel? Kdo by nalezené
dokázal poznat, nejsa znalý jeho tvaru?

Či když mysl viděla vysokou,
poznávala zároveň i nejvyšší věc i jednotlivé věci,

a nyní, zahalená mlhou údů,
není úplně zapomnělá sama na sebe,
drží nejvyšší, zatímco ztrácí jednotlivosti?

Tedy kdokoli pravdu hledá,
není ani v jednom stavu; neví totiž,
a přesto zcela vše nezná,
ale konzultuje nejvyšší, kterou si pamatuje,
přehlíží vysoké věci znovu,
aby mohl zapomenuté části
doplnit k zachovaným.

Kniha V, prosa 7

Tu ona: „Starý je," pravila, „tento spor o Prozřetelnosti, M. Tulliem Ciceronem při pojednání o věštění důkladně probíraný, a tobě samému již dlouho a mnoho hledaný – a přec dosud nikým z vás ne dost pečlivě a pevně vyřešený. Příčina mlhy je ta, že pohyb lidského uvažování nelze přenést k jednoduchosti božského předznání; pokud by se to nějak podařilo pomyslet, nezůstalo by nic nejasného. To se pokusím odhalit a vyřešit, pokud si napřed uvážím to, čím jsi zneklidněn.

Ptám se totiž: proč pokládáš za méně účinný ten rozum rozvazujících, který, protože se domnívá, že předznání není příčinou nutnosti budoucích věcí, pokládá za nevadícím svobodu rozhodování? Odkud ty bereš argument pro nutnost budoucích věcí, než že co se předvídá, nemůže se nestát? Pokud tedy předvídání nepřidává žádnou nutnost budoucím věcem, – což jsi i před chvílí vyznával – co nutí, aby dobrovolné výsledky věcí byly přivedeny k jistému výsledku?

Vždyť pro vyvození: abys si uvědomil, co z toho plyne, předpokládejme, že žádné předznání neexistuje. Byly by snad věci, které vycházejí ze svobody vůle, přivedeny k nutnosti? – Nikoli. – Předpokládejme

znovu, že je – ale neukládá věcem žádnou nutnost: zůstane, myslím, táž úplná a neomezená svoboda vůle.

‚Ale předznání,' řekneš, ‚i když neukládá budoucím věcem nutnost nastat, přece je znakem, že nutně nastanou.' Pak by, i kdyby žádné předznání nebylo, bylo přece zřejmé, že výsledky budoucích věcí jsou nutné; vždyť každý znak jen ukazuje, co jest, nikoli působí to, co označuje. Je tedy třeba napřed ukázat, že nic nenastává jinak než z nutnosti, aby se zdálo, že předznámka je znakem této nutnosti; jinak, pokud není nutnost, nemůže být ani ona znakem něčeho, co není. A je známo, že důkaz podložený pevným rozumem se musí vést ne ze znaků a vně hledaných argumentů, nýbrž z vhodných a nutných příčin.

Ale jak může být, že se nestane to, co se předvídá, že nastane? Jakoby my věřili, že se nestane to, co Prozřetelnost předznala, že se stane. A nespíš soudíme, že – byť se stane – nemělo to svou přirozenou nutnost nastat. To si můžeš snadno uvědomit odtud: mnohé věci přece vidíme ve chvíli, kdy se dělají, před očima – jako to, co dělají kočí při řízení a obracení vozů, a podobně vše ostatní. Nutí snad některá nutnost, aby se dělaly? Nikoli; marný by byl výsledek umění, pokud by vše bylo donuceno hýbat se. Co tedy, když se dělá, nemá nutnost existovat, totéž pak dříve, než se stane, bude bez nutnosti. Takže jsou věci, které se stanou a jejichž výsledek je zproštěn od vší nutnosti. Vždyť nikdo nebude říkat, že co se dnes děje, nemělo se stát, než se stalo. Takže i tyto, byť předpoznané, mají svobodné výsledky. Jako vědění přítomných věcí nevnáší žádnou nutnost do toho, co se nyní děje, tak předznání budoucích věcí nevnáší žádnou nutnost do toho, co má nastat.

Ale, říkáš, pochybnost je v tom, zda u věcí, které nemají nutné výsledky, může být nějaké předznání. Zdají se totiž odporovat si: myslíš, že pokud se předvídá, následuje nutnost; pokud chybí nutnost, nemůže se předvídat; a nic nelze obsáhnout věděním, než co je jisté. A pokud nejisté výsledky věcí se předvídají jako jisté, to prý je mlha míně-

ní, ne pravdivost vědění. Myslet totiž něco jinak, než jak se věc má, pokládáš za odlišné od nenarušené vědomosti.

Příčinou tohoto omylu je, že vše, co kdo zná, se poznává jen podle vlastní síly a přirozenosti těch věcí, co jsou poznávány. Opak je pravda: vše, co je poznáváno, se chápe ne podle své vlastní síly, nýbrž podle schopnosti poznávajících. Aby to bylo jasné z krátkého příkladu: tutéž kulatost tělesa poznává jinak zrak, jinak hmat. Zrak zpovzdálí jediným pohledem viděnými paprsky obsáhne vše najednou; hmat, přilnutý ke kouli, obchází její obvod a chápe kulatost po částech.

Toho samého člověka pozoruje jinak smysl, jinak obrazotvornost, jinak rozum, jinak inteligence. Smysl totiž posuzuje tvar vložený do podkladu hmoty, obrazotvornost pak jenom tvar bez hmoty. Rozum tento transcenduje a tvar sám, který je přítomen v jednotlivostech, posuzuje v univerzální úvaze. Vyšší zrak inteligence je ještě vznešenější; přesahuje totiž obvod univerzality a onen jednoduchý tvar sám čistým ostřím mysli pozoruje. V tom je třeba zvláště uvážit: vyšší síla chápání objímá nižší; nižší však k vyšší nijak nedosahuje. Smysl totiž nic kromě hmoty nedosáhne, obrazotvornost nenahlíží univerzální druhy, rozum nechápe jednoduchý tvar. Ale inteligence, jaksi shora hledící, poté co pojala tvar, posuzuje vše, co je pod ní; činí to tím způsobem, jímž chápe sám tvar, který nikomu jinému nemůže být znám. Vždyť i univerzálno rozumu, i tvar obrazotvornosti, i hmotné smyslové poznává – a to ani ne užívajíc rozumu, ani obrazotvornosti, ani smyslu, ale jediným zábleskem mysli, formálně, abych tak řekla, hledíc na vše. Rozum, když pozoruje univerzálno, chápe představitelné nebo smyslové – ne tím, že by užíval obrazotvornosti nebo smyslu, nýbrž tak, že univerzálno svého pojetí definuje takto: ‚člověk je živočich dvounohý rozumový'. A i když je to univerzální pojem, nikdo neví, že je to zároveň představitelná a smyslová věc; a přece ji tam nevidí ani obrazotvorností, ani smyslem, nýbrž rozumovým pojetím.

Obrazotvornost také, byť ze smyslů vzala počátek vidění a utváření tvarů, přesto bez smyslu posuzuje smyslové věci, a to podle své, obrazové, a nikoli smyslové schopnosti. Vidíš tedy, že při poznání všichni spíše užívají své vlastní schopnosti, než schopnosti toho, co je poznáváno? A to není nespravedlivě; neboť když každý soud je aktem soudícího, musí nutně každý svou činnost provádět ne cizí, nýbrž vlastní silou.

Kniha V, metrum 8

Kdysi Stoická Portika uvedla
přespříliš temné starce,
kteří věřili, že smysly a představy
z vnějších těles do mysli jsou vtiskány,
jako kdysi rychlou rydlem na hladině stránky,
která nemá žádné stopy,
se vtiskují zřetelná písmena.

Ale pokud mysl, živoucí vlastními pohyby,
nic nerozvíjí sama ze sebe,
ale leží trpná, podrobená znakům těles,
a jako zrcadlo vrací prázdné obrazy věcí –
odkud by v duších žila
toho poznání vše vidící?
Jaká síla jednotlivosti pozoruje,
či která rozděluje poznané?
Která znovu sbírá rozdělené
a střídavou cestou se vydává,
hned vrchy strká hlavu,
hned sestupuje do hlubin,

pak navracejíc se k sobě
pravdou pak nepravdu usvědčuje?

To je příčina působící
daleko mocnější než ta,
která trpně nese vtisknuté
znaky, jako hmota.

Přesto však předchází, probouzejíc
a hýbajíc silami duše,
vášeň v živém těle,
když buď světlo zasáhne oči,
nebo hlas zazní v uších.

Pak probuzená síla mysli,
jaké má uvnitř druhy,
volá k podobným pohybům
a připojuje je k vnějším znakům,
a s uvnitř skrytými
tvary mísí obrazy.

Kniha V, prosa 9

„Pokud tedy v tělesném vnímání – ačkoli nástroje smyslů doráží venkovsky stanovené vlastnosti a sílu jednající duše předchází vášeň těla, která v sobě akt mysli vzbuzuje a pobouří zatím odpočívající formy uvnitř – pokud ve vnímání těl duše není označena vášní, nýbrž ze své síly soudí vášeň podkladu v těle, oč víc ty věci, které jsou osvobozeny ode všech tělesných afektů, při rozlišování nenásledují to, co se jim vně předkládá, nýbrž činnost své mysli řídí!

Z tohoto důvodu připadly rozmanitá poznání různým a odlišným substancím. Smysl totiž, zbaven všech ostatních poznání, připadl ne-

hybným živočichům, jako jsou mušle moří a jiní tvorové živící se přisátím ke skalám; obrazotvornost pohyblivým šelmám, u nichž už se zdá, že je nějaký cit utéci nebo žádat. Rozum je však pouze lidského rodu, jako inteligence je pouze božská. Takže ono poznání vyniká nad ostatní, které svou vlastní přirozeností poznává nejen vlastní, ale i podklady ostatních poznání.

Co tedy, pokud smysl a obrazotvornost odporuje úvaze a říká, že univerzálno, které rozum myslí, že nahlíží, není ničím? Protože co je smyslové nebo představitelné, nemůže prý být univerzální. Buď je tedy pravdivý úsudek rozumu a nic smyslové není; nebo – jelikož se ví, že mnohé věci jsou podrobeny smyslům a obrazotvornosti – je prázdným pojem rozumu, který smyslové a jednotlivé věci pokládá za jakési univerzální. Na to pokud rozum odpoví, že on vidí jak smyslové, tak představitelné v úvaze univerzality, zatímco ony k poznání univerzality aspirovat nemohou, protože jejich poznání nedokáže přesáhnout tělesné tvary – a že proto v poznání věcí se má věřit spíše pevnějšímu a dokonalejšímu úsudku – v takovém sporu bychom my, kteří máme sílu jak uvažovat, tak si představovat, tak i vnímat, nepřinutili spíše stranu rozumu k vítězství?

Podobné je to, že lidský rozum se domnívá, že božská inteligence nenahlíží budoucí věci jinak než on sám je poznává. Vždyť uvažuješ takto: pokud některé věci se zdá, že nemají jisté a nutné výsledky, nelze tyto s jistotou předvídat. Takže o těchto věcech není žádné předznání; a pokud bychom i o nich věřili, že je, nic by nenastávalo mimo nutnost. Pokud tedy, jako jsme účastni rozumu, mohli bychom mít i soud božské mysli, – stejně jako jsme uznali, že obrazotvornost a smysl mají ustoupit rozumu – tak bychom pokládali za nejspravedlivější, aby i lidský rozum ustoupil božské mysli. Proto pokud můžeme, povzneseme se na vrchol oné nejvyšší inteligence; neboť tam rozum uvidí, co v sobě není schopen pozorovat: a to je, jakým způsobem i to, co nemá jistý výsledek, přece jisté a definované vidí předznámka; a jak

to není mínění, nýbrž jednoduchost nejvyššího vědění nikterak omezená.

Kniha V, metrum 10

Jak rozmanitými tvary živočichové procházejí po zemi!
Jedni mají tělo natažené a shrabují prach,
trvalou brázdu táhnou silou hrudi;
jiní lehkostí křídel bijí větry
a bludné prostory nekonečného éteru tekutým letem překonávají;
ještě jiní s potěšením stlačují stopy do půdy chůzí
a buď procházejí zelené pláně, nebo vstupují do lesů.
Ačkoli vidíš, že se vše liší v rozmanitých tvarech,
jejich sklopená tvář přec dokáže otupit tupé smysly.

Jediný rod lidí zvedá vznešenější vrchol
a hbitý stojí přímým tělem a hledí dolů na země.

Toto, nemyslíš-li si o sobě špatně jako pozemšťan, naučí tvar:
Ty, který přímou tváří hledáš nebe a zdvíháš čelo,
i duši ponoř do výše, aby nespadla níž, zatížena,
než by měla; mysl ať se nad tělo vzneseným povznese.

Kniha V, prosa 11

„Jelikož tedy, jak bylo před chvílí ukázáno, vše, co se poznává, se nepoznává ze své vlastní přirozenosti, nýbrž z přirozenosti chápajících, pohlédněme nyní, jak dalece se to smí, jaký je stav božské substance, abychom poznali, jaké je i její vědění.

Je obecným soudem všech, kdo žijí rozumem, že Bůh je věčný. Co je tedy věčnost, uvážme. Neboť ta nám odhalí i přirozenost božskou i vědění.

Věčnost je tedy úplné a dokonalé vlastnění nekonečného života najednou. To bude jasnější ze srovnání s časnými věcmi. Vše, co žije v čase, pokračuje jako přítomnost z minulosti do budoucnosti; a nic uloženého v čase nemůže naráz obejmout celý prostor svého života: ještě nemá zítřek, včerejšek už ztratilo. A v dnešním životě nežijete nic víc než ve chvíli oné pohybující se, přechodné. Takže co podléhá podmínce času – byť by to, jak soudil Aristotelés o světě, nemělo nikdy začátek ani konec, a život jeho se napínal s nekonečností času – přesto takové ještě není, aby se po právu věřilo, že je věčné. Nechopí a neobsáhne totiž současně celý prostor svého nekonečného života, nýbrž budoucnost ještě nemá, minulost už nemá.

Co však celou plnost nekonečného života naráz chápe a vlastní – u čeho ničím budoucím nic nechybí ani nic minulého neuplynulo – to se po právu nazývá věčným. A musí nutně, mocno sebe, trvat přítomno sobě vždy a mít nekonečnost pohyblivého času jako přítomnost.

Odtud nesprávně pochopili někteří, kteří, slyšíce, že Platón soudil, že tento svět nemá začátek v čase ani nebude mít konec, se domnívají, že tímto způsobem je svět spoluvěčný se Stvořitelem. Jiné je totiž procházet nekonečným životem – což Platón přisoudil světu; jiné je obejmout celou přítomnost nekonečného života současně, což je vlastností božské mysli. Bůh také nemá být pokládán za starší než stvořené věci množstvím času, nýbrž vlastností jednoduché přirozenosti. Tento totiž přítomný stav nehybného života napodobuje onen nekonečný pohyb časných věcí; a protože ho nedovede ani znázornit, ani se mu vyrovnat, klesá z nehybnosti do pohybu, ubývá z jednoduchosti přítomnosti do nekonečného množství budoucnosti a minulosti. A protože nedokáže vlastnit najednou celou plnost svého života, – právě proto, že nějak nikdy nepřestává být – zdá se poněkud napodobovat

to, co nemůže naplnit a vyjádřit: váže se k jakékoli přítomnosti onoho malého, prchavého okamžiku. Protože ta nese jakýsi obraz oné trvající přítomnosti, těm, kterým se dostane, poskytuje, aby se zdály být. Ale protože zůstat nemohla, dala se na nekonečnou cestu času, a tímto způsobem došlo k tomu, že chůzí pokračovala v životě, jehož plnost neunesla trvat. A tak, chceme-li věcem dát jména důstojná, podle Platóna řekneme, že Bůh je věčný, svět pak trvalý.

Jelikož každé poznání podle své přirozenosti chápe to, co je mu podřízeno, a jelikož je u Boha stav vždy věčný a přítomný, i jeho vědění, přesahujíc každý pohyb času, přebývá v jednoduchosti své přítomnosti; obejímajíc nekonečné prostory minulosti a budoucnosti, hledí na vše, jako by se už to dělo, ve svém jednoduchém poznání. Takže chceš-li zvážit předvídavost, kterou rozlišuje všechny věci, správněji než předznání budoucího ji nazveš věděním nikdy neklesající přítomnosti. Odtud se spíše nenazývá předvídáním, nýbrž prozřetelností, protože vzdáleno od nejnižších věcí, uloženo jaksi z vysokého vrcholu věcí, vše pozoruje.

Proč se tedy dožaduješ, aby se stávaly nutnými věci, které jsou osvětleny božským světlem, když ani lidé nedělají nutnými věci, které vidí? Vnáší tvůj zrak nějakou nutnost do věcí, které vidíš jako přítomné?“ – „Vůbec ne.“ – „A pokud je důstojné srovnání božské a lidské přítomnosti: jako vy vidíte některé věci přes toto své časné přítomno, tak on vše vidí přes své věčné. Takže toto božské předznání nemění přirozenost ani vlastnosti věcí, a pozoruje je jako přítomné, jaké kdysi v čase nastanou. Nezaměňuje úsudky věcí a jedním záblesk em své mysli rozpoznává věci, jež mají přijít, jako nutné i jako nenutné – stejně jako vy, když zároveň vidíte, že jeden člověk chodí po zemi a slunce vychází na nebi: ačkoli zároveň oboje vidíte, přece rozlišujete a soudíte, že toto je dobrovolné a to nutné. Tak tedy, hledě na vše, božský pohled nijak nenarušuje kvalitu věcí – u sebe sice přítomných, ve stavu času pak budoucích. Takže toto není mínění, nýbrž poznání opírající

se o pravdu, protože ví, že se stane to, o čem také ví, že nepostrádá nutnosti své existence.

Zde, pokud řekneš: ‚to, o čem Bůh vidí, že nastane, nemůže se nestát; a co se nemůže nestát, nastává z nutnosti', a připoutáš mě k slovu nutnost, – vyznám, že je to věc nejpevnější pravdy, ale ke které sotva kdo kromě pozorovatele božství přistoupí. Odpovím totiž: tatáž budoucí věc, pokud se vztahuje k božskému poznání, je nutná; pokud se posuzuje ve své přirozenosti, zdá se zcela svobodná a nespoutaná. Jsou totiž dva druhy nutnosti: jedna jednoduchá, jako je nutné, aby všichni lidé byli smrtelní; druhá podmíněná, jako kdybys věděl, že někdo chodí, musí nutně chodit. Co kdo zná, to nemůže být jinak, než jak je známo; ale tato podmínka k sobě neváže onu jednoduchou. Tuto nutnost nedělá jeho vlastní přirozenost, nýbrž přidání podmínky; žádná nutnost nenutí jít toho, kdo kráčí dobrovolně, ačkoli nutně – zatímco jde – kráčí. Stejně i to, co Prozřetelnost vidí jako přítomné, musí být; byť nemělo žádnou nutnost přirozenosti. A Bůh ty budoucí věci, které vycházejí ze svobody rozhodování, pozoruje jako přítomné. Takže vztaženy k pohledu božskému jsou nutné podmínkou božského poznání, uvažovány o sobě pak od úplné svobody své přirozenosti neustupují. Nastanou tedy bezpochyby vše, co Bůh ví napřed, že nastane; ale některé z nich pocházejí ze svobody vůle. Byť nastanou, přesto neztrácejí svou vlastní přirozenost, podle níž, dřív než nastaly, by nebyly mohly nastat.

Jaký je tedy rozdíl, že nejsou nutné, když kvůli podmínce božského poznání ve všech ohledech jako nutnost nastanou? Totiž ten, že ty věci, které jsem předtím předložila, slunce vycházející a chodícího člověka, – zatímco se dějí, nemohou se nedít – přece jedno z nich muselo nutně existovat už dřív, než se stalo, druhé pak nikoli. Tak i to, co Bůh má jako přítomné, bezpochyby bude existovat; ale jedna věc pochází z nutnosti věcí, druhá pak z moci jednajících. Není tedy nespravedlivé říkat, že tyto věci, pokud se vztahují k božskému poznání, jsou

nutné; pokud se posuzují o sobě, jsou osvobozeny od pout nutnosti – jako vše, co podléhá smyslům, pokud se vztahuje k rozumu, je univerzálním; pokud na ně hledíš samo o sobě, jednotlivým.

‚Ale,' řekneš, ‚pokud je v mé moci změnit úradek, zruším Prozřetelnost, protože co ona předvídá, snad změním.' Odpovím: svůj úradek můžeš skutečně obrátit; ale protože i to, že můžeš, i zda to uděláš, i kam se obrátíš, pozoruje přítomná pravda Prozřetelnosti, nemůžeš uniknout božskému předznání, – stejně jako nemůžeš uniknout pohledu přítomného oka, byť by ses svobodnou vůlí obracel k rozmanitým činům.

‚Co tedy,' řekneš, ‚z mého uspořádání se změní božské vědění, aby, když já teď chci toto, teď ono, se zdálo, že i ono střídá řadu poznání?' Nikoli. Vždyť všechno budoucí předbíhá božský pohled a navrací k přítomnosti svého vlastního poznání; nestřídá, jak myslíš, teď toto, teď jiné předpoznáním, nýbrž jedním zábleskem, zůstávajíc, předchází a objímá tvé proměny. Tuto přítomnost obejímání všeho a vidění nezískal Bůh z výsledku budoucích věcí, nýbrž ze své vlastní jednoduchosti.

Odtud se také rozvazuje to, co jsi před chvílí předkládal: že by bylo nehodno, kdyby se říkalo, že naše budoucí věci jsou příčinou božího vědění. Vždyť tato síla vědění, chápajíc přítomně vše, sama stanoví všem věcem jejich způsob a nic nedluží následným. A protože je tomu tak, zůstává nedotčená pro smrtelníky svoboda rozhodování; a nespravedlivé nejsou zákony, které vůlím, osvobozeným od vší nutnosti, předkládají odměny a tresty. Zůstává také shora pozorovatel všech věcí, předvědoucí Bůh; a přítomná věčnost jeho zraku se setkává s budoucí kvalitou našich činů, dobrým uděluje odměny, zlým tresty.

Není marné doufání a modlitby, které v Boha klademe; neboť když jsou správné, nemohou být neúčinné. Odvracejte se tedy od neřestí, pěstujte ctnosti, zvedejte duši k správným nadějím, pokorné modlitby posílejte vzhůru. Velká je vám – pokud se nechcete tvářit, že to tak

není – uložena nutnost poctivosti, když před očima soudce, který vše vidí, jednáte.“

Boëthius: Útěcha z filozofie

Překlad: Audioknihy CZ. Nový český překlad z originálu, který vznikl pro tento projekt a prošel nezávislou korekturou.

Zdroj originálního textu: Wikizdroje (la.wikisource.org).

Originální text je volné dílo. Překlad a vydání: Audioknihy CZ, licence CC BY 4.0. Můžete jej sdílet a dál používat, pokud uvedete zdroj (Audioknihy CZ, audioknihycz.cz/kniha/boethius-utecha/).

Audioknihu připravujeme. Další knihy a audioknihy zdarma najdete na audioknihycz.cz/kniha/boethius-utecha/.